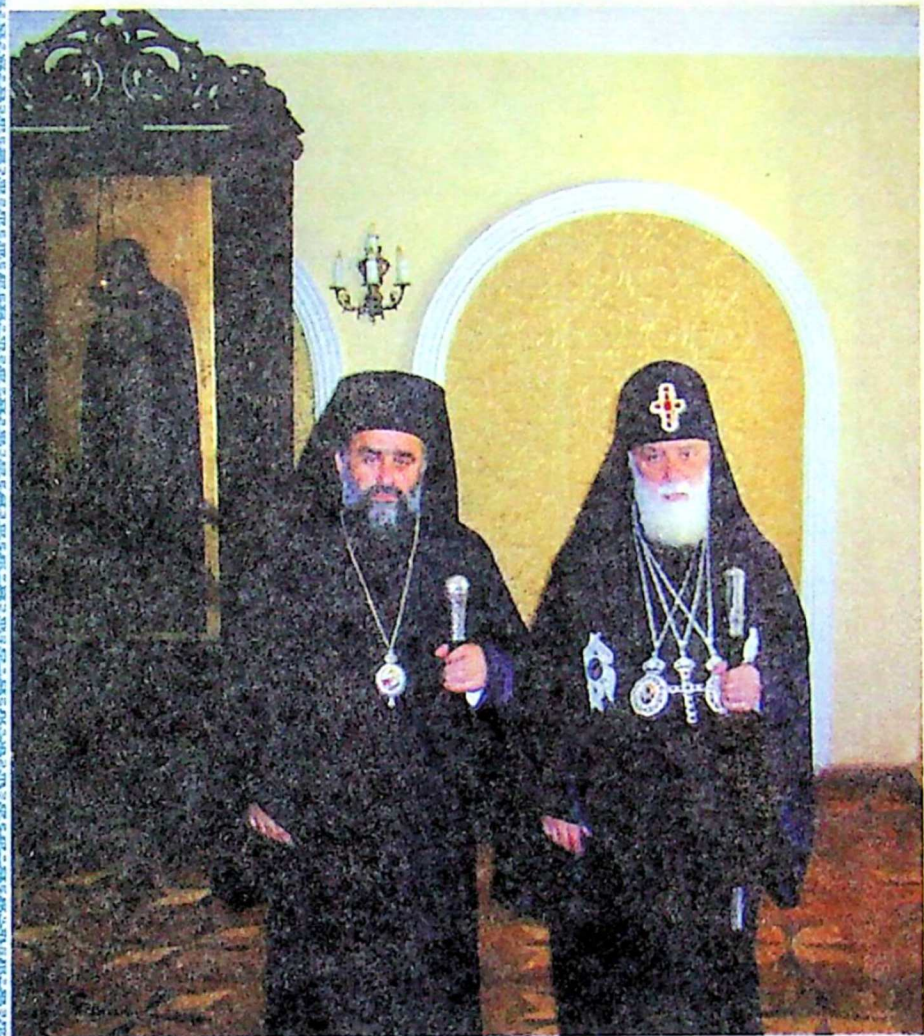

„პალიასტომის ღვთისმშობელი“

სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი
 უწმიდესი და უნეტარესი ილია II
 და
 მისი ყოვლადუსამღვდელოესობა
 ფოთელი ეპისკოპოსი გრიგოლი

გოგოტა ჩიტაია

ფოტის ღვთისმშობელი იცავს

ავტორები: მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ-
ანანია ჯაფარიძე
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე

ფოტის უკრძლია
2002 წელი

ს ა რ ჩ ე ბ ი

1. ფოთს ღვთისმშობელი იცავს -----	5
2. „პალიასტომის“ ღვთისმშობელი -----	9
3. ფოთის ტაძრები -----	29
ა/ ფოთის ციხე-სიმაგრის ეკლესია -----	29
ბ/ წმ. ოლღას (სამხედრო) ეკლესია კუნძულზე -----	30
გ/ ძველი საკრებულო ტაძარი -----	32
დ/ წმ. ნიკოლოზის (ნახუტურუს) სახელობის ტაძარი ----	34
ე/ ივერიის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატის სახელობის ტაძარი -----	37
ვ/ ახალი საკათედრო ტაძარი (დღევანდელი თეატრის შენობა) -----	38
4. ქრისტიანთა დევნა -----	48
5. ფოთის სამღვდელოება და მრევლი XIX ს. II ნახევარსა და XX საუკუნის I ნახევარში -----	56
6. ნიკო ნიკოლაძე -----	62
7. ფოთი ქალაქი უეკლესიოდ, უზაროდ, უმწყემსოდ... ----	66
8. „...საყდარი არს ღმრთისაჲ“ -----	74
9. დანართი -----	91
10. გამოყენებული ლიტერატურა -----	121

ფოთს ღვთისმშობელი იცავს

„ღვთისმშობელო ქალწულო, გიხაროდენ,
მიმადლებულო მარიამ, უფალი შენთანა!

კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და
კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისა, რამეთუ
მაცხოვარი გვიშვე სულთა ჩუცნთა“.

საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა. ჩვენი ქვეყნის
უმთავრეს საზღვაო კარიბჭე-ქალაქს - ფოთს - ღვთისმშობელი იცავს...

ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით, 256-260 წლებში დასავლეთ საქ-
ართველოს სკვითების ჯარი შემოსევია. ყველაზე მეტად ამ დროს
პიტეიუნტი, ანუ ბიჭვინთა და ფაზისი, იგივე ფოთი, დაზიანებულია.
ფოთთან არსებული ტაძარი კი მტერს ხელში ვერ ჩაუვდია.¹

VI საუკუნის ბიზანტიელ ავტორს აგათია სქოლასტიკოსს აღწერილი
აქვს 555 წელს ნახორაგანის სარდლობით სპარსელთა მრავალრიცხოვანი
ჯარის ლაშქრობა ფოთზე (ფაზისზე). ეგრისელთა (ლაზთა) და ბიზან-
ტიელთა ჯარი სპარსელების ჯართან შედარებით მნიშვნელოვნად მც-
ირერიცხოვანი ყოფილა. ბიზანტიელთა ერთ-ერთი სარდალი იუსტინე
გერმანეს ძე „რალაც ღვთაებრივმა ძალამ შთააგონა სასწრაფოდ წასულიყო
ერთ, ქრისტიანეთა შორის განთქმული ტაძრისაჲც, რომელიც ქალაქს
ბევრად არ იყო დაშორებული“, მან თან წაიყვანა 5 ათასი მამაცი
მხედარი. ტაძრიდან დაბრუნებისას მათ შორიდან შემოესმათ ბრძოლის
ხმა. სპარსელები ავიწროებდნენ ეგრისელთა და ბიზანტიელთა ჯარს,
ღვთის რწმენითა და იმედით იუსტინეს რაზმელები ბრძოლაში ჩაებნენ,
მტერი სასტიკად დამარცხდა, 10 ათასი სპარსელი დაიღუპა, მოკავშირეებმა
კი მხოლოდ 200 მეომარი დაკარგეს.² ს. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს, რომ
ზემოთ აღნიშნული ტაძარი ქალაქის სამხრეთით მდებარეობდა.³ ჩვენის
აზრით, ეს ტაძარი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობისა იყო,
რის შესახებაც ჩვენ ქვემოთ ვისაუბრებთ. სამწუხაროდ, „...სიმრავლისათჳს
უსჯულოებათა ჩუენთათჳს“⁴ ტაძარი, გადმოცემით, პალიასტომის წყალში
ჩაიძირა... გვიან შუა საუკუნეებში კი ფოთი თურქულ ციხე-სიმაგრედ
და ტყვეთა სავაჭრო პუნქტად გადაიქცა...

მე-19 საუკუნის ბოლოს უფალმა ღმერთმა ღვთისმშობლის მეოხებით

ფოთს ნიკო ნიკოლაძე მოუვლინა, რომელსაც მხარში ამოუდგა ქალაქის საზოგადოება და ფოთი კვლავ საქართველოს ერთ-ერთ სასულიერო ცენტრად და მთავარ საზღვაო კარიბჭე-ქალაქად გადაიქცა...

ჩვენს საზოგადოებაში სოციალიზმის სატანური იდეების გავრცელებას 1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება მოჰყვა. დადგა ქრისტიანობის დევნის საშინელი პერიოდი, საოცარი კი ის იყო, რომ ქრისტიანობას თურქები ან სპარსელები კი არა, თვითონ ქართველები დევნიდნენ...

მართლაც, XX საუკუნე ქართველი ერის ისტორიაში მეტად მძიმე და რთული გამოდგა, რაც მეტ-ნაკლები ხარისხით XXI საუკუნეშიც გადმოვიდა. სამწუხაროდ, ხშირად უიმედოდ და უსასოოდ გამოვიყურებით, ჩვენს ყველა მარცხსა და უბედურებას სხვას ვაბრალებთ, არადა, მიზეზებს პირველ რიგში საკუთარ თავში უნდა ვეძებდეთ. ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის შვილებს არ შეგვეფერის სასოწარკვეთილებასა და უიმედობაში ჩაყარდნა. იოანე ოქროპირს უთქვამს: „მთელი უბედურება იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ შენ დაეცი, არამედ იმაში, რომ დაცემის შემდგომ არ სდგები; იმაში კი არა, რომ შეცოდდე, არამედ იმაში, რომ ცოდვას არ განემორები“.⁵ XX საუკუნის დამდეგს დეკანოზი დავით ღამბაშიძე ჟურნალ „მწყემსში“ ასეთ კითხვას სვამდა: „როდის და რომელი სახელმწიფოს ურწმუნო ხალხი იყო ბედნიერი და ძლიერი?“ პასუხი მხოლოდ ერთია - ასეთი რამ მსოფლიო ისტორიის პრაქტიკაში არ არსებობს. დღეს ეკონომიკურად და სამხედრო თვალსაზრისით ძლიერი სახელმწიფოები ღრმა სულიერ კრიზისს განიცდიან. 2001 წლის 11 სექტემბერს მომხდარი ტერორისტული აქტების შემდეგ საოცრად უსუსურად და დაბნეულად გამოიყურებოდა როგორც აშშ-ის ხელისუფლება, ასევე, ამერიკელი ხალხი, რაც თვალსაჩინო მაგალითია იმისა, რომ ბედნიერება და ძლიერება ცხოვრების მატერიალური ნაწილით არ განისაზღვრება. თუმცა, ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ თითქოს ქრისტიანობა სიმდიდრის წინააღმდეგია. წმიდა მამების განმარტებით, ადამიანი სიმდიდრის მონა არ უნდა იყოს, თორემ სხვა მხრივ იგი მუხლჩაუხრელი შრომით უნდა ზრდიდეს როგორც საკუთარი ოჯახის, ასევე, ქვეყნის დოვლათს.

XX საუკუნე ეკლესიის - როგორც ხილულის, ასევე უხილავის, ნგრევით დავიწყეთ, საუკუნის ბოლოს კი ჩვენში დაიწყო სულიერი

გამოფხიზლების პერიოდი. ჩვენი მზერა მიწას მოწყდა და ზეცისკენ აეიხედეთ, თუმცა გაუბედავად, მაგრამ გადავდგით ნაბიჯი სულიერებისაკენ. ღმერთმა ღვთისმშობლის მეოხებით კვლავ წყალობით მოგვხვდა. აღსდგა უძველესი ფაზისის ეპარქია. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდის 1995 წლის აპრილის სხდომის გადაწყვეტილებით არსებობა განაახლა ფოთის ეპარქიამ, ტერიტორიული საზღვრებით - ფოთი, ხობი, სენაკი. მღვდელმთავრად განჩინებულ იქნა ეპისკოპოსი გრიგოლი (ბერბიჭაშვილი).⁶ ეს მოვლენა მართლაც ღვთის წყალობად უნდა ჩაითვალოს, რადგან, როგორც იოანე ოქროპირი ამბობს: „თვინიერ ეპისკოპოსისა არა რაისა ყოფად, რამეთუ სადაცა გამოჩნდეს ეპისკოპოსი, მუნ სიმრავლე კეთილთა იყოს“... ფოთელი (ფაზისელი) მწყემსმთავარი 150 ათასზე მეტი ადამიანის სულიერი წინამძღოლი და მეგზურია. მისი ყოვლადუსამღვდელოესობის ლოცვითა და ღვაწლით ხალხის გულში წლობით დაგუბებულ რელიგიურ გრძნობებს გზა მიეცა. ხალხი თავის ბუნებრივ მდგომარეობას უბრუნდება... სულიერი მწყემსის ირგვლივ დაირაზმა სასულიერო და საერო პირთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი რაზმი, რომლის რიცხვი დღითიდღე მატულობს. ეპარქიის ეკლესიებში მრევლი არ ეტყეა...

1996 წელს ეპარქიაში ექვსი ტაძარი მოქმედებდა. ამჟამად კი 14 ეკლესია მოქმედებს - ფოთის წმ. ნიკოლოზის, ფოთის ივერიის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატის, ფოთის წმ. ილია მართლის, ფოთის წმ. ნიკოლოზის (ნაგსადგურში), სენაკის წმ. იოანე ნათლისმცემლის, ძვ. სენაკის მაცხოვრის შობის, ნოქალაქევის წმ. 40 სებასტიელი მოწამის, სენაკის წმ. გიორგის, სენაკის დიდმოწამე ქეთევან დედოფლის სახელობის ტაძრები; სენაკის ზემო თეკლათის ღვთისმშობლის შობის დედათა, მენჯის მთავარანგელოზთა მიქაელისა და გაბრიელის სახელობის მამათა, ნოჯიხევის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მიძინების სახელობის მამათა მონასტრები; ხეთის მთავარანგელოზთა მიქაელისა და გაბრიელის სახელობის ტაძარი, სოფელ საგვიჩიოს ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ტაძრად მიყვანების ტაძარი.

დასრულების პროცესშია ხობის წმ. სამების სახელობის ეკლესიის მშენებლობა; დაწყებულია ფოთში წმ. ცოტნე აღმსარებლის და სოფ. ხამისქურში ღვთისმშობლის შობის სახელობის ტაძრების მშენებლობა. მენდება ტაძრები სოფლებში - ფოცხოსა და ზანაში; მშენებლობა უნდა

დაიწყო: ფოთში წმ. გიორგის, სოფ. გურიფულში წმ. კვირიკესა და ივლიტეს სახელობის ტაძრებისა; მიმდინარეობს ძველი ტაძრების აღდგენითი სამუშაოები სოფლებში - კოტიანეთსა და ზემო ბიაში.

გამოიცემა გაზეთები: „ფოთის ეპარქიის ქრონიკა“; სენაკში - „მახარებელი“, ხობში - „ხობის ზარები“.

ეპარქიაში დიდი ყურადღება ექცევა საეკლესიო ქველმოქმედებასა და სოციალურად დაუცველ მოსახლეობაზე ზრუნვას...

ეპარქიაში ფუნქციონირებს ქალაქ ფოთის წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის სახელობის სასულიერო სემინარია; სენაკის წმ. ნინოს სახელობისა და ხობის წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის სასულიერო სასწავლებლები. მალე ზემო თეკლათის დედათა მონასტერთან მუშაობას დაიწყებს პანსიონატის ტიპის ქალთა სასწავლებელი.

ყველაზე მთავარი და მნიშვნელოვანი ეპარქიის ცხოვრებაში ის არის, რომ დღიდან ფოთის (ფაზისის) ეპარქიის აღდგენისა, მეუფე გრიგოლის მუშაობის მთავარი მიმართულება გახდა მოზარდი თაობის - მოსწავლე-ახალგაზრდობის სულიერი აღზრდა. დღეს მისი ყოვლადუსამღვდელოესობის ლოცვა-კურთხევით ეპარქიის ყველა სასკოლო დაწესებულებებში საღვთო სჯული ისწავლება...

მას შემდეგ, რაც ფოთი საეპარქიო ცენტრი გახდა და ქალაქში საეპისკოპოსო ლოცვა აღევლინება, სიკეთე დღითი-დღე მრავლდება. მართალია, ნელ-ნელა, მაგრამ მართლმადიდებლური ზნეობრივი ნორმები ხალხის ჩვეულებრივი ცხოვრების წესი ხდება... არადა, მართლმადიდებლობის გარეშე ქართველი „ცუდი ქართველია“, მართლმადიდებლობა ქართველისათვის ბუნებრივი გარემოა. ის, რაც მისი ყოვლადუსამღვდელოესობის ფოთელი (ფაზისელი) ეპისკოპოს გრიგოლის წინამძღვრობით გაკეთდა და კეთდება, ცალკე აღწერის საგანია, ჩვენი მოკრძალებული შრომის ძირითად თემას კი შეადგენს ის, თუ როგორ მოხდა, რომ ქალაქის, სადაც ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მიერ მოვლინებულმა ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა ქრისტიანობა და, რომელიც XIX საუკუნეში ხელახლა დაიბადა და სამი მღვდელმთავრის - ქუთათელის, ჭყონდიდელისა და ჯუმათელის მიერ იკურთხა, მთავარ საკათედრო ტაძრის საკურთხეველში დღემდე სპექტაკლები იდგმება...

დიდი უბედურებაა შერყენილი ტაძრის ხილვა. კომუნისტების მხრიდან ეს გასაკვირი არ არის, უფრო დიდი უბედურებაა ის, რომ მათ მოახერხეს

ღვთის ხატის - ადამიანის, სულის შერყვნა. სამწუხაროდ, ასეთი ადამიანები დღესაც დადიან ქალაქში... ჩვენ უნდა ვილოცოთ ჩვენთვის. ჩვენი ქალაქისა და ქვეყნისათვის, ჩვენი ტაძრის აღდგენისათვის, იმ ჩვენი თანაქალაქელთათვის, რომლებიც, ნებსით თუ უნებლიეთ, ბოროტის სამსახურში არიან ჩამდგარნი, შევთხოვოთ უფალს, რათა ისინი, როგორც უძღვები შვილი მამას, დაბრუნებოდნენ დედა ეკლესიას.

ფოთელებს არ უნდათ დაკარგონ უდიდესი მადლი ღვთისმშობლის მფარველობისა, მათ არ სურთ, წინაპრების მიერ ჩადენილი ბოროტება საშინელ ცოდვად დააწვეს ქალაქს. ნათქვამია - „ხმა ღვთისა, ხმა ერისაო“, ჩანს, რომ უფლის ნებითა და ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მეოხებით ფოთის საკათედრო ტაძარში მალე აღეველინება უფლის სადღებელი ღოცვა...

დღემდე ფოთმა და ფოთელებმა მრავალი განსაცდელი გამოიარეს. გაუძლეს კიდევ, რადგან ფოთს ღვთისმშობელი იცავდა და იცავს-

„ზაღიასტომის ღვთისმშობელი“

„ნათელი იგი ბნელსა შინა ჩანს, და ბნელი იგი მას ვერ ეწია“ (იოანე 1. 5).

„რომელსა არა უყუარდეს, მან არა იცის ღმერთი, რამეთუ ღმერთი სიყუარულ არს“ (1 იოანე 4. 8).

„რომელსა პრწმენეს და ნათელ-ილოს, ცხოვნდეს, ხოლო რომელსა არა პრწმენეს, დაისაჯოს“ (მარკოზი 16. 16.).

საქართველო რომ ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა, ჩვენ, ქართველებს, ძალიან გვეამაყება. ჩვენს უპირველეს ისტორიულ ძეგლ „ქართლის ცხოვრებაში“ ლეონტი მროველი მოგვითხრობს: „...და შემდგომად ამალღებისა, რა ჟამ წილ იგდეს მოციქულთა, მაშინ ყოვლადწმიდასა ღმრთისმშობელსა წილად ხუდა მოქცევად ქვეყანა საქართველოსა და ჩუენებით ჟრუენა მას ძე მისი, უფალი ჩუენი და რქუა: „ჴ, დედაო ჩემო, არა უგულუბელუყო ერი იგი საზუბურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათჳს, ხოლო შენ წარავლინე პირველწოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხუედრებულსა, და თანა წარატანე ხატი შენი ვითარცა პირსა შენსა დაღებით გამოისახოს და შენ წილ ხატი იგი

შენი მკუდრობდეს მცუელად მათდა უკუნისამდე ჟამთა“.

მაშინ რქუა ყოვლადწმიდამან მოციქულსა ანდრია: „შვილო ანდრია, დიდად უნნს სულსა ჩემსა, რომელ ქუეყანასა მას ნაწილსა ჩემსა არა ქადაგებულ არს სახელი ძისა ჩემისა, ოდეს წარვემართე ქადაგებად ძისა ჩემისა ქუეყანასა მას, წილად ჩემდა ხუედრებულსა, მაშინ გამომეცხადა სახიერი ძე ჩემი და ღმერთი, და მიბრძანა, რათა შენ წარხუდე და წარასუენო სახე ჩემი და სახიერისა ძისა ჩემისა ქუეყანასა, ჩემდა წილ-ხდომილსა. რათა მე ვიყო განმგებელ ცხოვრებისა მათისა, ხელი აღუყრა და შევეწიო მათ, და არავინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ“.⁷ აღნიშნული ხატის შესახებ ლეონტი პროველი გვეუბნება: „...რომელ აწ ყოველთა მიერ სახილველ არს ხატი ყოვლადწმიდისა აწყურისა ღვთისმშობლისა“.

მ. საბინინის მიხედვით, ანდრია მოციქულს საქართველოში თან ახლდნენ: თადეოზი, მატათა, ტიხიკოსი, ასტაქე (ევსტატი), ევმოდოსი, სვიმონი, ალაპიტოსი და დომენტი. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე სხვადასხვა საბუთების შეჯერების საფუძველზე ამტკიცებს, რომ „საქართველოში ქრისტიანობა უქადაგიათ აგრეთვე ბართლომე და თომა მოციქულებს“.⁸ თამაზ ბერაძე საეკლესიო და საისტორიო წყაროებზე დაყრდნობით თვლის, რომ მატათა მოციქული გონიოშია დაკრძალული, სვიმონ კანანელი კი ნიკოფსიაში, რომლის წმ. ნაწილები XIV-XV საუკუნეებში ანაკოფიაში (ახალ ათონში) გადმოასვენეს.⁹ ქართლის ცხოვრება მოგვითხრობს, რომ ახალ ათონში ესვენა „ხატი ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა, არაკაცობრივი ხელით დაწერილი“.

1105 წელს რუის-ურბნისის კრებაზე აღინიშნა, რომ ანდრია მოციქულის ქადაგება „სიმრავლესა შინა ჟამისასა, უმრავლესმა ერმა ქართლისამან“ დაივიწყა და ამის გამო IV საუკუნეში ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა საქართველოში ქრისტიანობის განსამტკიცებლად „მოციქულთა სწორი“ ნინო კაბადოკიელი მოავლინა. კაბადოკიას, როგორც ძველი, ისე თანამედროვე მეცნიერები ქართველთა საცხოვრისად ასახელებენ. წმ. ნინო და წმ. გიორგი ბიძაშვილებად არიან მიჩნეულნი.¹⁰ მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე მეცნიერებზე დაყრდნობით IV საუკუნის სამ დიდ მამას - გრიგოლ ნაზიანზელს, ბასილი დიდსა და გრიგოლ ნოსელს, რომლებიც დიდი კაბადოკიელების სახელით არიან ცნობილნი, ქართველებად მიიჩნევს.¹¹ კაბადოკია ქართველ მეცნიერებს - ივანე ჯავახიშვილს,

მაქსიმე ბერძენიშვილსა და სხვებს, დასავლეთ ქართველთა (ლაზთა. ჭანთა) განსახლების ადგილად მიაჩნიათ, ამიტომ არ უნდა გვიკვირდეს, რომ კონსტანტინე იმპერატორის მიერ მირიან მეფესთან მივლინებული სამღვდელთა კაბადოკიელები იყვნენ. ბუნებრივია, „ნათესავნი ქართველთა“ ერთმანეთთან უფრო ადვილად გამონახავდნენ საერთო ენას.

ვახტანგ გოილაძის აზრით, ეგრისის პირველ მიტროპოლიტს, რომელიც ერთ-ერთ წყაროში მოიხსენიება „იბირბზსხუას“ სახელით, რაც „იბერიის - სქუას“ - იბერიის შვილს, უნდა ნიშნავდეს. მონაწილეობა მიუღია 40 სებასტიელ მოწამეთა ნეშტის მოპოვებასა და დაკრძალვაში. სებასტია კაბადოკიაში მღებარეობდა და გასაგებია, თუ რატომ ააგო ეგრისის პირველმა მიტროპოლიტმა მაშინდელ დედაქალაქ ციხე-გოჯში 40 მოწამეთა სახელობის ეკლესია, რომელმაც მრავალჯერ გადაკეთების შემდეგ ჩვენამდე მოაღწია.¹² ივ. ჯავახიშვილს, მაქს. ბერძენიშვილსა და სხვა მეცნიერებს მიაჩნიათ, რომ პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებას 325 წელს საქართველოს ორი ეპისკოპოსი ესწრებოდა - ბიჭვინთის სტრატოფილე და ტრაპიზონის დომენი.¹³ რასაკვირველია, ტრაპიზონიც ისეთივე ქართული ქალაქი იყო, როგორიც ბიჭვინთა და ფაზისი...

ზემოთ აღნიშნული სამღვდელმთავროები რომ მხოლოდ ბერძნებისათვის არ ფუნქციონირებდა, ამის საბუთად დღეისათვის საკმაოდ ბევრი მასალა, მათ შორის არქეოლოგიური მოგვეპოვება. ჩვენი ქვეყნის შავიზღვისპირეთის ქალაქები კოლხური კულტურის მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებზე იყო დაფუძნებული და როგორც ო. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, ჩვენს ქალაქებში ბერძნული სავაჭრო უბნების გაჩენა განპირობებული იყო სწორედ ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის განვითარების მაღალი დონით, განვითარებული სასაქონლო წარმოებით, რაც ქმნიდა ხელსაყრელ და აუცილებელ პირობას ინტენსიური გაცვლა-გამოცვლისათვის.¹⁴ ბუნებრივია, საეპისკოპოსო კათედრები ქალაქის მცირე ნაწილისათვის არ იქმნება, იგი მრავალრიცხოვან ქრისტიანულ თემს აერთიანებს. სწორად შენიშნავს ს. ყაუხჩიშვილი, როდესაც მიუთითებს, რომ ბერძნებს სხვა ქალაქებშიც ჰქონდათ დასახლებანი, მაგალითად, სინოპში, მაგრამ იქ საეპისკოპოსო არ ყოფილა და არც მის ეპისკოპოსს არ მიუღია მონაწილეობა ნიკეის პირველ მსოფლიო კრების მუშაობაში. ვფიქრობთ, სამართლიანია XX საუკუნის დამდეგს ს. გორგაძის შენიშვნა, რომ „ქრისტეს მოძღვრების შეთვისებისა და გავრცელების საქმე

„აწყურის ღვთისმშობელი“

პირველად სამი საუკუნის განმავლობაში ქართული ტომის შორისაც იმგვარად მიმდინარეობდა, როგორც აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში.¹⁵

რაც შეეხება ქართველთა განსახლებას, ბიბლიურ და საისტორიო

წყაროებზე დაყრდნობით, ქართველი და უცხოელი მეცნიერები ფიქრობენ, რომ არათუ კაბადოკიაში, არამედ შორეულ წარსულში ქართველთა წინაპრებს ეკავათ კავკასია. მცირე აზია, სამხრეთ ევროპა... ამის დამადასტურებელ ცოცხალ მაგალითად მოჰყავთ პირენეს ნახევარკუნძულზე მოსახლე ბასკები და უამრავი არქეოლოგიური მასალა. ჩვენმა წინაპრებმა ამ ტერიტორიებზე ძალიან მაღალი კულტურა შექმნეს, მოგვიანებით, აქ შემოჭრილმა ინდოევროპელებმა, ბერძნებმა, ლათინებმა, კელტებმა და სხვებმა დამხვედრი კულტურის საფუძველზე განავითარეს თავიანთი კულტურა. ინდოევროპელ ტომთა შემოსევამდე ჩვენს წინაპართა ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ცვლილების ასახვაა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილი ამბავი იმის შესახებ, რომ „მას ჟამსა დაივიწყეს ღმერთი, დამბადებული მათი და იქნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკვლავთა ხუთთა...“¹⁷ ღვთისგან განდგომამ და ურჩობამ, ურჯულოებამ ჩვენი წინაპრები ერთმანეთს დააპირისპირა და გადაჰკიდა. შედეგად ის მივიღეთ, რომ ქართველთა წინაპრებით დასახლებულ ტერიტორიათა უმრავლესობა უცხოტომელებმა დაიკავეს, ქართველთა ჯიში და მოდგმა დაეძვრა, დაკნინდა და მხოლოდ სამხრეთ კავკასიასა და შემორჩა სამწუხაროდ, ეს პროცესი არც შემდეგ შეჩერებულა... XX საუკუნის დამდეგს სამხრეთ საქართველო და საინგილო დავკარგეთ, ხოლო ბოლოს - აფხაზეთი და სამაჩაბლო.

ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა კოლოსალური შრომის შედეგად ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ბურუსით მოცულ ბევრ ფაქტს ნათელი მოეფინა, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი რამ გაურკვეველია, ბოლოდროინდელმა არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა ბევრი ისეთი მოვლენა გააცხადა, მითებად, ლეგენდებად და გვიანდელი ავტორების გამონაგონებად რომ იყო მიჩნეული. ზოგ მათგანს ჩვენ ქვემოთ შევხებით. წარსულის საიდუმლოებებს მარტო მიწა როდი ინახავს, ბევრი საიდუმლოა ენებში, წინაქრისტიანულ წარმოდგენებში, მითებსა და ლეგენდებში, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და რაც უნდა გაზვიადებულიად, არაბუნებრივად მოგვეჩვენოს, მათში მაინც ვიპოვიტ ჭეშმარიტების მარცვალს. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი და უნეტარესი ილია II ამბობს: „არსებობს ორი დიდი წიგნი ღმერთის შესახებ: ბიბლია და ბუნება. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ ორივე წიგნის სწორი წაკითხვა და გაგება, ამ შემთხვევაში დავადგებით ჩვენ ჭეშმარიტ გზას და არ გავხდებით კონფლიქტის

ასპარეზი რწმენასა და ცოდნას შორის“.¹⁸ სწორედ რწმენაზე დაფუძნებული ცოდნა არის ის ძირითადი იარაღი, რომელიც მოგვცემს საშუალებას ჩავწვდეთ ასეული და ათასეული წლების წინანდელ ჩვენთვის ჯერ კიდევ საიდუმლოებებით მოცულ მოვლენებს. ჩვენ უნდა ვითვალისწინებდეთ ჩვენი წინაპრების წარმატებებსა და შეცდომებს. სწორედ „ბიბლიასა“ და „ქართლის ცხოვრებაში“ ვიპოვით უამრავ მაგალითს იმის შესახებ, რომ ცხოვრების „უსჯულოდ“ გაგრძელებას არც ღმერთი და არც მომავალი თაობები არ გვაპატიებს.

დედამიწაზე ღვთის ნების გარეშე არაფერი ხდება. ის, რომ საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა, ეს არ უნდა იყოს მხოლოდ ჩვეულებრივი წილისყრის შედეგი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უფალი ეუბნება დედა ღვთისმშობელს: „...არა უგულებელყო ერი იგი საზეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათჳს“..

რით დაიმსახურა ჩვენმა ხალხმა ის პატივი, რომ დედა ღვთისა გახდა მისი მეოხი, რომ ის იყოს სხვა ერთა შორის „საზეპურო“. არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ჩვენს ქვეყანას ღვთიური ნათელი საბოლოოდ ქალის - წმ. ნინოს ხელით მოეფინა. განა შემთხვევით ამბობს X საუკუნის ავტორი იოანე-ზოსიმე იმის შესახებ, რომ „...ყოველი საიდუმლო ამას ენასა შინა დამარხულ არს“. ვფიქრობთ, ეს არ უნდა იყოს ფანტაზიისა და გამონაგონის ნაყოფი. ზემოაღნიშნული ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვანი საკითხების გარკვევა კი ღვთის რწმენით აღჭურვილ მეცნიერთა კოლოსალურ და მუხლჩაუხრელ შრომას მოითხოვს, რაზედაც ჩვენის მხრიდან პრეტენზია დიდი კადნიერება იქნებოდა, ჩვენს თავს მხოლოდ იმის უფლებას ვაძლევთ, რომ მნიშვნელოვან საკითხთა შესახებ რამდენიმე მოკრძალებული მოსაზრება გამოვთქვათ.

ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ფაზის, დღევანდელ ფოთს, მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. იგი დიდ როლს ასრულებდა და ასრულებს ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის როგორც ადრეულ, ასევე, თანამედროვე პერიოდში. იგი მდებარეობდა მსოფლიოს სავაჭრო „აბრეშუმის გზის“ იმ წერტილში, ერთმანეთს რომ აკავშირებდა აზიისა და ევროპის ხალხებს.¹⁹ V საუკუნის ანონიმი ავტორი გადმოგვცემს, რომ ფაზისში 60 ენაზე მოლაპარაკე ხალხი იკრიბება, მათ შორის ბარბაროსები ინდოეთიდან და ბაქტრიიდან.²⁰ ჩვენთვის ძალიან მნიშვნელოვანია ის, რომ ფაზისსა და მის მიდამოებში ანდრია პირველწოდებულს უქადაგია ქრისტიანობა.

ფაზისის ისტორიაში ბევრი რამ ბურუსით არის მოცული, მაგრამ საეჭვო არ უნდა იყოს ის, რომ ბიჭვინთასა და ტრაპიზონს შუა მდებარე დიდ საზღვაო-სავაჭრო ქალაქში ქრისტიანობა პირველ საუკუნეში მძლავრად მოიკიდებდა ფეხს.

ჩვენი წინაპრების განსაკუთრებული დამოკიდებულება დედისადმი ქართულ ლექსიკაში უხვად აისახა. დასავლურ და აღმოსავლურ ქართულ ტომთა ძირითად დამაკავშირებელ სიტყვებად შეიძლება ჩაითვალოს - დია, დედა, დიდა, ნენა, ნანა, ნენე... მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ძველ კოლხეთში განსაკუთრებულად თაყვანს სცემდნენ ღვთაება „დიდ დედას“, რასაც ადასტურებს როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში აღმოჩენილი მასალები, რის შესახებაც მიუთითებენ ცნობილი მეცნიერები: ვ. ბარდაველიძე, ბ. კუფტინი, ო. ლორთქიფანიძე, თ. მიქელაძე. ურეკში ძვ. წელთაღრიცხვით VII-VI საუკუნეებით დათარიღებულ სამარხში აღმოჩნდა ბრინჯაოს მცირე ზომის ქანდაკება, რომელიც წარმოსახავს ტახტზე მჯდომ ქალს ხელში ბავშვით.²¹ გუდაუთის რაიონის სოფელ ბომბორაში აღმოჩენილია ფეხზე მდგომი ბავშვიანი ქალის ქანდაკება ფრინველებისა და ცხოველების გამოსახულებებთან ერთად.²² ვანში, ქალაქის შესასვლელთან, გარეთ, მდგარა ქალაქის მფარველი ღვთაების ქანდაკება. იქვე კედელზე ძველი ბერძნული წარწერაა - „გვედრები მეუფეო ქალღმერთო“.²³ საინტერესოა რომელი მწერლის არიანეს (II ს.) ცნობა: „ფაზისში რომ შედისარ, მარცხნივ აღმართულია ქანდაკება ქალღმერთ ფასიანესი, გარეგნობის მიხედვით ის ჰგავს რეას, რადგან ხელში წინწილა უჭირავს, აგრეთვე მისი სავარძლის წინ წვანან ლომები და თვით ის ზის, როგორც ფიდეასის ქანდაკება ათენის მეტრონში“.²⁴ არქანჯელო ლამბერტი (XVII ს.), რომელიც ძველ წერილობით წყაროებს ეყრდნობა, გადმოგვცემს, რომ იაზონი კოლხეთში წამოსვლამდე მისულა დელფოში მისანთან, რომელსაც მისთვის უთქვამს - „გულმოდგინედ გაიწვრთენით ქველობაში და მით დაიმკვიდრეთ უმაღლესი დიდება. გავალბოთ თქვენ, იყვეთ მოშიშარნი და თაყვანისცემელნი ღმერთისა, რომელიც არს ცათა შინა და განაგებს ქვეყნიერებას, და აგრეთვე სამარადისო სიტყვისა მისისა, რომელიც იყო საუკუნეთა უწინარეს. არა მცოდნე ქმრისა ქალწული დაბადებს ძესა, რომელიც, ვითარცა ისარი, გატყორცნილის, ცეცხლმოსილის გრიგალისაგან მსოფლიოს. დაუმორჩილებს მამას თვისას. მისი დედა - ძიძა, რომლის სახელია მარიამ,

მიიღებს ტაძარს, მისთვის შეწირულს შესაფერთა წესთა შესრულებით“.²⁵ ლამპერტის აზრით, ვინაიდან არგონავტები თაყვანს სცემდნენ ღმერთების დედას - რეას, კოლხეთს მიმავალნი სხვადასხვა ადგილას აგებდნენ რეას ტაძრებს, ფაზისში არსებული ტაძარიც თითქმის იაზონის მიერ იყო აშენებული და რეას კულტიც ბერძნების მიერ იყო დანერგილი კოლხეთში. ახალი წელთაღრიცხვის II საუკუნის ავტორის პაესანიუსის მიხედვით კი: „სპარტაში ყველაზე უძველესი სიწმინდე არის საკურთხეველი არესისა, რომლის ქანადაკება, როგორც ამბობენ, დიოსკურებს გადმოუტანიათ კოლხეთიდან“.

არიანეს აღწერილ ფასიანეს ქალღმერთის ფერხთით ლომები წვანან. ლომი მზის სიმბოლოა, მზე კი „დიდი დედისა“, რასაც ქართული ხალხური ლექსიც - „მზე დედაა ჩემი...“ ადასტურებს. დასავლეთ საქართველოში აღმოჩენილ სამკაულებსა და სხვა საყოფაცხოვრებო ნივთებში. აგრეთვე, კოლხურ თეთრზე, სმირად ფიგურირებს ლომის გამოსახულება, რაც სწორედ „დიდი დედის“ კულტზე მიუთითებს. ორ ლომს შორის მდგარი ქალ-ღვთაების გამოსახულება ხმელთაშუა ზღვის აუზშიც ფიქსირდება, კერძოდ, კუნძულ კრეტაზე. აქვე შეინიშნება ის, რომ ლომი ყოველთვის ახლავს მზის გამომსახველ ღვთაებებს.²⁶ სიმბოლოს ზოგადი თვისება ნიშნისა და აღსანიშნავის ერთიანობაა.²⁷ არქიმანდრიტ რაფაელის აზრით, ძველი ადამიანი სიმბოლოებში „რაღაც ჩვენთვის ალბათ უკვე მიუწვდომელ ინფორმაციას დებდა“.²⁸ სიმბოლოების სწორად გაგებას და განმარტებას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ მხრივ საყურადღებოა ბასილი დიდის ნაშრომი, რომელსაც ეწოდება „მკეცთათჳს სახისა სიტყუად წიგნთაგან თქმული წმიდისა ბასილი ეპისკოპოსისა კესარიელისა“.²⁹

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ჩვენის აზრით, იაზონი კოლხეთში თავის საკურთხეველს ვერ ააშენებდა, მითუმეტეს, თავისი ღვთაების კულტს ვერ დანერგავდა. არგონავტების მითის ყველა ვარიანტიდან ვიცით, რომ ბერძნები კოლხეთის ძალიან ძლიერ სახელმწიფოში ჩავიდნენ. რომ არა მედეას დახმარება, აქ ისინი ძალით ვერაფერს მიაღწევდნენ, პირიქით, მათ კოლხეთის მრისხანე მეფის აიეტის მხრიდან ნდობის მოპოვების მიზნით პატივისცემა უნდა გამოეხატათ ადგილობრივი ღვთაებისათვის. პაესანიუსის ცნობა კი ბერძენთა ყველაზე უძველესი სიწმინდის კოლხური წარმომავლობის შესახებ იმას უნდა მოწმობდეს, რომ „ღმერ-

თების დედის - რეას“ კულტი ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ჩამოსახლებულ ბერძნულ ტომებს ადგილობრივ ტომთაგან უნდა შეეთვისებინათ. როგორც ჩანს, ბერძნების წარმოდგენები სამყაროს შესახებ უფრო პრიმიტიული იყო, ვიდრე ჩვენი წინაპრებისა. ბერძნების წარმოდგენაში რამდენიმე თანაბარი მნიშვნელობის ქალ-ღვთაება არსებობდა: გეა, რეა, ჰერა, ათენა, არტემიდა, აფროდიტა, ლევკოთეა, დემეტრა - ჩვენი წინაპრების უმთავრესი ქალ-ღვთაება კი „დიდი დედა“ იყო. ამასვე ადასტურებს ლამბერტის ნაამბობი იმის შესახებ, რომ კოლხებს ამ ღვთაების ტაძარი მრავალ ადგილას ჰქონიათ. მოგვიანებით ბერძნებმა მთელი რიგი ფილოსოფიური მიმდინარეობები შექმნეს, მაგრამ ჭეშმარიტებას მაინც ვერ ჩაწვდნენ, რადგან ღვთისაგან განდგომილ, ცოდვებით დამძიმებულ ადამიანს ღვთის ნების გარეშე არ შეუძლია შეიმეცნოს „დამბადებული თვისი“. ბერძნების წარმოდგენები მათი რელიგიური პანთეონის მრავალსახოვნებისა უცვლელი დარჩა. მართალია, ვერც ჩვენი წინაპრები ჩაწვდნენ ჭეშმარიტებას, მაგრამ ამ მხრივ ისინი გაცილებით წინ წავიდნენ. რადგან, როგორც იაზონისადმი ღელფოს მისანის წინასწარმეტყველებიდან ირკვევა, ჩვენს წინაპართა მეხსიერებაში დარჩენილი იყო მოგონება ღვთის აღთქმისა, რომ კაცობრიობას მოევლინებოდა მსხნელი - მაცხოვარი. რომელიც ქალწულისაგან განკაცდებოდა, რაც უამთა მსვლელობაში დავიწყებულ იქნა, მაგრამ ქვეცნობიერად „დედა ღვთაების“ განსაკუთრებული თაყვანისცემა მაინც შემორჩათ. მოგვიანებით, როდესაც უფალი იესო ქრისტე „ჩუენთჳს, კაცთათვის და ჩვენისა ცხოვრებისათვის გარდამოხდა ზეცით, და ზორცნი შეისხნა სულისაგან წმიდისა და მარიამისაგან ქალწულისა, განკაცნა“, ფაზისის „დიდი დედისა“ და სხვა ანალოგიური ტაძრები დედა ღვთისმშობელს მიეძღვნა.

ჩვენი ქვეყანა ღვთისმშობლის წილხვედრი, ალბათ, იმიტომ გახდა რომ მიუხედავად ჩვენი ხალხის ცოდვებით დაცემისა და ბუნდოვანი წარმოდგენებისა, განსაკუთრებულად თაყვანს სცემდნენ „დედა უფალს“ „დიდ დედას“, „დედა ღვთაებას“, რომლის ეპითეტუი „თეთროსანიც“ ყოფილა. სხვათაშორის ძველი ბერძნული ლევკოთეა“, რაც „თეთრ ქალწულს“ ნიშნავს, „თეთროსანის მიბაძვაა. წმ. ილია მართალი თავის წერილში „პატარა საუბარო“ ამბობს: „ქართველებისათვის „დედა“ მარტო მშობელი არ არის. ქართველი ღვიძლ ენასაც „დედა-ენას“ ეძახის უფროს ქალაქს - „დედა-ქალაქს“, მკვიდრ და დიდ ბოძს სახლისას -

„დედა-ბოძს“, უდიდეს და უმაგრეს ბურჯს - „დედა-ბურჯს“, სამთავრო აზრს - „დედა-აზრს“, გუთნის გამგებელ მამაკაცსაც კი - „გუთნის-დედას“.³⁰

ზ. კუტალიშვილი „თეთროსანს“ უკავშირებს სიტყვებს - თეთრს, ნათელს, ნათელას, ნათუას, სინათლეს.³¹ „თეთროსნის“ სახელობის ღვთისმშობლის ტაძრები და ხატები ჩვენში ბევრგან არის ცნობილი: „ზობის თეთროსანი ყოვლადმთა ღვთისმშობლის ხატი“; ქობულეთის რაიონის სოფელ ხუცუბანთან ყოფილა „გვარას თეთროსანი ღვთისმშობლის“ სახელობის ეკლესია; ანალოგიური ტაძრები ყოფილა სვანეთის სოფელ შკედში; უბატონო სვანეთის სოფელ ლალამის ეკლესიაში დაცული ყოფილა ხატი, რომელზედაც არის წარწერა „თეთროსნისა ღვთისმშობელი“. ერისთავ ვამეყ შაბურისძის (XV ს.) მიერ ბოდორნის ეკლესიისადმი (არაგვის ხეობა) მიცემულ გუჯარში მოხსენიებულია „ქრისტიანეთა მხსნელი- თეთროსანი ღმრთისმშობელი“. ამავე დოკუმენტში ნათქვამია: „თეთროსანსა ხატსა ყველა წმიდისა ღვთისმშობლისა“.³²

ზობის ყოვლადმთა ღვთისმშობლის მიძინების სახელობის მონასტრის მთავარ ხატს „თეთროსანი ღვთისმშობელი“ წარმოადგენდა. ამ ხატთან უამრავი ადამიანი მოდიოდა სალოცავად, განსაკუთრებით ქალები. მონასტერში დაცული ყოფილა ვერცხლის აკვნები, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ღვთისმშობელს შვილიანობასაც სთხოვდნენ.³³ ზობის „თეთროსანი ღვთისმშობლის ხატი“ აღწერილი აქვს მღვდელ-მონაზონ კალისტრატეს (ჩიჩუა), ე. თაყაიშვილს, ნ. კონდაკოვს, გ. ჩუბინაშვილს. იგი არის მოოქროვილი-ვერცხლის, ტიხრული მინანქრიანი, ზომით 47X37,5 სმ. შემკულია გრანიტით, ფიროვნით, საფირონით, ზურმუხტით, რომლებიც არშიაზე ჩასმულია ჯვრის ფორმით. გარდა ამისა, არშიაზე არის მედალიონები, რომლებიც ნ. კონდაკოვის აზრით X-XI საუკუნეებში უნდა იყოს შესრულებული. მედალიონებზე გამოსახულია იესო ქრისტი, ღვთისმშობელი, თევდორე, გრიგოლ ღვთისმეტყველი, ბასილი დიდი, ნიკოლოზ საკვირველმოქმედი, დიმიტრი დიდმოწამე. არშიები და უკანა მხარე შემკობილია ყვავილებისა და ბალახის მაგვარი ლამაზი ქართული ჩუქურთმებით.

XVI საუკუნის დოკუმენტ „ნუსხა ზოფის ეკლესიის გლეხთა თეთრის გამოსაღების“ მიხედვით, „მართებს ფოთელსაჲ ნაესაჲ მაისობისა თვითოსა ნაესაჲ თავსა მუნისწონაჲ სანთელი. ვინცა არ მისცეს, ყოვლად წმიდა

ღმრთის-მშობელი გაურისხდების...“ არსებობს ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ.) მიერ ხობის საყდრისადმი მამულების მფლობელობის განახლების სიგელი, სადაც ვკითხულობთ, რომ „...წყლის პირს რიონზედა ჭალადიდსა ნახევარი ბაჟი ხოფისა ღმრთისმშობელისა არის, არის ქარიატას და კემხელს მესამედი ნავი და ბაჟი ყოვლადწმიდისა...“ ჩვენს მიერ ზემოდასახელებული დოკუმენტები ძველის განახლებულ პირს წარმოადგენს. როგორც ამ დოკუმენტებიდან ჩანს, ფოთელების, ჭალადიდელების, ქარიატელების, კემხელელების (ყულევი) ვალდებულება განისაზღვრება თეთროსანი ღვთისმშობლის ხატისადმი და არა მთლიანად ხობის ტაძრისადმი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ხობის თეთროსანი ღვთისმშობლის ხატი ფოთის - ძველი ფაზისის იმ ტაძრიდან უნდა იყოს, რომელიც ქალაქის სამხრეთით პალიასტომის ტბასთან, ან ამ ტბის ადგილას მდებარეობდა და რომელსაც VI საუკუნის ავტორი აგათია სქოლასტიკოსი „ქრისტიანეთა შორის განთქმულ ტაძარს“ უწოდებს. ცხადია, ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ფოთის - ფაზისის განთქმული ტაძარი „თეთროსანი ღვთისმშობლის“ სახელობისა უნდა ყოფილიყო.

ადრეული ხანის დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცხოვრების შესახებ წერილობითი წყაროები მწირია, მაგრამ ბიჭვინთისა და ნოქალაქევის არქეოლოგიური შესწავლა იძლევა იმის საშუალებას, რომ თამამად განვაცხადოთ - აქ პირველი საუკუნეებიდანვე ქრისტიანობის არსებობა საეჭვო არ არის. ამას ადასტურებს შემდეგი ფაქტებიც: დასავლეთ საქართველოდან იყვნენ ევაგრე პონტოელი (III ს.) და პეტრე იბერის თანამოაზრე და არეოპაგეტიკის თანაავტორი იოანე (მითრიდატე) ლაზი (V ს.).³⁴ პროკოპი კესარიელის მიხედვით, იუსტინიანე დიდს (527-565 წწ.) განუახლებია „...იბერთა მონასტერი იერუსალიმში და ლაზთა მონასტერი უდაბნოში“.³⁵ ლაზთა მონასტრის არსებობა არქეოლოგიურმა შესწავლამ დაადასტურა და თუკი VI საუკუნის I ნახევარში ლაზთა მონასტერს განახლება და შეკეთება დასჭირდა, იგი V საუკუნეში მაინც უნდა დაფუძნებულიყო, რაც საეჭვოდ არ ხდის იმას, რომ, თუ V საუკუნეში ლაზებს გაუჩნდათ მოთხოვნილება წმიდა მიწაზე მონასტრის დაარსებისა, ქრისტიანობას ლაზიკაში კარგა ხნის ტრადიცია უნდა ჰქონოდა.

მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე და მღვდელი პოლიექტოს კარბელაშვილი თვლიან, რომ საქართველოში ქრისტიანობა მძლავრად

გავრცელდა კონკრეტულად ტრაიანე იმპერატორის დროს (98-117 წწ.). ამ დროს ტრაპიზონის ეპისკოპოსი ყოფილა პალმორი, ხოლო ფაზისისა - მისი შვილი მარკიონი, რომელიც მწვალებლობისაკენ გადახრილა და შეუჩვენებია პალმორს. მარკიონი რომის პაპთან ჩასულა შენდობის სათხოვნელად, მაგრამ უარი მიუღია, რადგან მამის მიერ იყო დაწყევლილი და შეჩვენებული. პაპს რჩევა მიუცია, რომ ისევ მამასთან მისულიყო და პატიება და შენდობა მისგან ეთხოვა.³⁶ 786-790 წწ. იოვანე საბანისძეს დაუწერია „წამება პაპოვსი“, სადაც იგი ამბობს, რომ ჩვენი წინაპრები

„ბიჭვინთის ღვთისმშობელი“

„...500 წლისა ჟამთა და უწინარედსლა სჯულ-დებულ ყოფილ არიან წმიდათა მადლითა ნათლისღებისაჲთა“.³⁷ თუ 790 წელს 500-ს გამოვაკლებთ, ვიღებთ 290 წელს, რაც იმას ნიშნავს, რომ იოვანე საბანისძის მიხედვით ქართველები 290 წელზე „უწინარედსლა“ გაქრისტიანებულან.

დასავლეთ საქართველოს უძველეს საეკლესიო ცენტრად ბიჭვინთა უნდა მივიჩნიოთ, შემდეგ კი ეგრისის დედაქალაქი ციხე-გოჯი, ხოლო მე-9 საუკუნიდან მე-9 საუკუნის პირველ ნახევრამდე - ფაზისი. შესაძლოა, ამ პერიოდში ფაზისი დასავლეთ საქართველოს პო-

ლიტიკური ცენტრიც ყოფილიყო. ბასილი სოფენელის მიერ შედგენილი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში მყოფ ეკლესიათა ნუსხების მიხედვით, მე-7 საუკუნიდან მე-9 საუკუნის 30-იან წლებამდე

აღნიშნული საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში იმყოფებოდნენ დასავლეთ საქართველოში ფაზისის სამიტროპოლიტო, ნიკოფსიისა და სებასტოპოლის (სოხუმის) საარქიეპისკოპოსოები (იხ. დანართი №2). ფაზისის სამიტროპოლიტოში 4 საეპისკოპოსო შედიოდა: როდოპოლისი (ვარდციხე), საისენის (ცაიშის), პეტრას (ციხისძირი) და ძილანევის (გუდაყვა).³⁸ მეცნიერები თვლიან, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო პატივით უფრო მაღლა იდგა, შესაძლოა, ფაზისის სამიტროპოლიტო კათედრა მე-9 საუკუნის შუა ხანებში ქუთაისში გადასულიყო, რასაც მეფის კურთხევის წესიც ადასტურებს, რადგან „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით ქუთათელი ერთიანი საქართველოს მეფის „მაკურთხეველიცა და მესაფლავეც“ არის. სწორედ ანტონ ქუთათელმა დაადგა თავზე მეფის გვირგვინი ყველა ქართველისათვის სათაყვანებელ თამარ მეფეს. საფიქრებელია, რომ ეს საპატრიო მოვალეობა ქუთათელმა მთავარეპისკოპოსმა მემკვიდრეობით ფაზისის მიტროპოლიტისაგან მიიღო, რომელიც VII-VIII საუკუნეებში ამავე ფუნქციას ასრულებდა ეგრისის (ლაზეთის) მეფეთა - პატრიკიოსთა კურთხევის დროს.³⁹

ფაზისის, როგორც სამიტროპოლიტოს მნიშვნელობაზე ისიც მეტყველებს, რომ 553 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრებას სხვებთან ერთად ხელს ფაზისელი ეპისკოპოსიც აწერს: „თეოდორე უღირსმან ეპისკოპოსმან ფასოღსამან სოფელსა შინა მეგრელთასა განვასაზღვრენ და წაწერენ“.⁴⁰ ფაზისის ეპისკოპოსის გავლენა VIII საუკუნეშიც დიდია. 787 წლის მსოფლიო კრებას ხელს აწერს ქრისტეფორე ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპიზონისა. ეს ხელმოწერა აშკარა დასტურია იმისა, რომ ამ დროს ფაზისი ნამდვილად წარმოადგენს დასავლეთ ქართველთა საეკლესიო ცენტრს.

ზუსტი თარიღი იმისა, თუ როდის უნდა გამხდარიყო ფაზისის სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში, არ ვიცით. შესაძლოა ეს VII საუკუნის დამდეგს ჰერაკლე კეისრის დროიდან მომხდარიყო. სხვათა შორის, დასავლეთ ქართველი საეკლესიო მოღვაწეები ბიზანტიის იმპერიაში საკმაოდ დიდი გავლენით სარგებლობდნენ. ზემოთ ჩვენ ვისაუბრეთ კაბადოკიელი მოღვაწეებისა და იოანე ლაზის შესახებ. 536 წელს, მართალია, მხოლოდ 10 თვით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქად არჩეული ყოფილა ლაზი ანთიმოზი. მოგვიანებით, XIII საუკუნის ბიზანტიელი ავტორის გიორგი პახიმერეს მიხედვით, კონსტანტინოპოლის

ვლადიმერის ტაძარში 1267 წელს პატრიარქად აურჩევიათ ლაზი გერმანე III

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა VI საუკუნის ბოლოსა და VII საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწის კირიონ ქართლის კათალიკოსისა და შემდგომში ფაზისის მიტროპოლიტის პიროვნება. მან დიდი როლი შეასრულა როგორც საქართველოს, ასევე, ბიზანტიის სასულიერო და საერო ცხოვრებაში. იგი წარმოშობით ჯავახეთიდან ყოფილა. ცნობილ მკვლევარს ზ. ალექსიძეს საეჭვოდ არ მიაჩნია, რომ ქართლის კათალიკოსი კირიონი და ფაზისის მიტროპოლიტი კიროსი ერთი და იგივე პირია, რაც მაინცდამაინც გასაკვირი არ არის, რადგან საისტორიო წრეებში არსებობდა ზეპირი და წერილობითი ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესია აღმოსავლეთ-დასავლეთის მომცველად იყო წარმოდგენილი. კირიონის მოღვაწეობა მსოფლიოში მიმდინარე უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ მოვლენებს დაემთხვა: ბიზანტია-ირანის ომი, ახალი მსოფლიო დამპყრობლების - არაბების გამოჩენა. კირიონი ისევე, როგორც ფარტაძი, ტიპიურ პროდასავლურ მოღვაწედ გვევლინება. ის, რომ საქართველოში ქალკედონურმა მრწამსმა გაიმარჯვა და ქვეყანამ ირანულის ნაცვლად ბიზანტიური ორიენტაცია აირჩია, მისი დამსახურება იყო, ეს ორიენტირის თითქმის მთელი ჩვენი ისტორიის მანძილზე არ შეცვლილა.⁴¹ კირიონი დაახლოებული იყო ჰერაკლე კეისართან. ირანთან ომის რეალობიდან გამომდინარე ისინი ბიზანტიაში სტაბილურობის შენარჩუნების მიზნით ცდილობდნენ დიოფიზიტებისა და მონოფიზიტების შერიგებას, კირიონი მონოთელიტი გახდა. არის ჰიპოთეზა, რომ ჰერაკლე კეისარის ხელშეწყობით იგი ალექსანდრიის პატრიარქად აკურთხეს, თან შეუთავსეს ეგვიპტის საერო მმართველის ფუნქციები. სწორედ რელიგიური კომპრომისი გახდა იმის საფუძველი, რომ მოგვიანებით კირიონის თითქმის ყველა ნაშრომი განადგურებულ იქნა. ხოლო ნმ1 წელს მსოფლიო საეკლესიო კრებამ იგი განკვეთა.

ფაზისის სამიტროპოლიტოს საკათედრო ტაძარი, შესაძლოა, ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები ის ეკლესია იყო, რომელსაც აგათია „ქრისტიანეთა შორის სახელგანთქმულ ტაძარს“ უწოდებს. ჩვენ კი იგი პალიასტომთან თუ პალიასტომის ადგილას მდებარე და „თეთროსანი ღვთისმშობლის“ სახელობისად მიგვაჩნია. ვახუშტი ბატონიშვილი პალიასტომის ტბის შესახებ ამბობს: „ამას იტყუან ნაქალაქევს და შემდგომად მოცულს

წყლისაგან“.⁴² გადმოცემით, ადამიანთა ცოდვების გამო აღნიშნული ტაძარი წყალში ჩაძირულა. ამ ტაძრიდან უნდა იყოს ქუთაისის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მიძინების, რომელსაც ბაგრატის ტაძრის სახელწოდებით ვიცნობთ, „პალიასტომის ღვთისმშობლის“ ხატი, რომელიც ამჟამად ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული.⁴³ ამ ხატთან დაკავშირებულია ივერიის ღვთისმშობლის ხატის მსგავსი ლეგენდა. ეს ხატი ქუთაისში ყოფნისას 1650-1655 წწ. უნახავთ რუს ელჩებს ნიკიფორე ტოლოჩანოვსა და ალექსი იველიევს. მათთვის უამბიათ, რომ „წინათ ეს ღვთისმშობლის ხატი ციხე-ქალაქ პალიასტომის საკრებულო ტაძარში იდგაო. საყდრის მთავარხუცესმა სილიბისტრომ ამ ხატის შთაგონებით ჩვენება იხილა, თითქოს სიზმარში მას ღვთისმშობელმა უთხრა, რომ სილიბისტრო მთავარხუცესი საკრებულო ტაძარში შესულიყო, მისი ყოვლადწმიდა ხატი აეღო და იმ ციხე-ქალაქ პალეასტომიდან გამოეტანა, რადგან ციხე-ქალაქს წყალში ჩაძირვა მოეღისო. მთავარხუცესმა სიზმარს არ დაუჯერა, ამის შემდეგ ღვთისმშობელი მთავარხუცესს ორჯერ გამოეცხადა და იგივე აუწყაო, მთავარხუცესმა არც ახლა დაიჯერა... ღვთის ნება ასრულდა ამ ციხე-ქალაქზე და ხალხითურთ ჩაიძირა იგი, ხოლო ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატი ღვთის ბრძანებით ამ წარღვნისაგან დაცულ იქნა. თავისთავად, უხილავად, ღვთის განგებით ციხე-ქალაქიდან ჰაერზე მოდიოდაო. როცა მთავარხუცესმა ასეთი სასწაული იხილა, მიირბინა და დაეცა სასწაულებრივი ხატის წინაშე, როცა მიუახლოვდა, შეეხო მისი უწმიდესობის ხატს, ყოვლადწმიდის ხატი მის ხელებში მიესვენა... კიდევ გამოეცხადა სიზმარში მთავარხუცესს ღვთისმშობელი და ამ უწმიდესი გამოსახულების ქუთაისის ციხე-ქალაქში გადასვენება უბრძანა. მთავარხუცესმა ღვთისმშობლის ის ხატი ქუთაისში მიასვენა და საკრებულო ტაძარში მოათავსაო“. როცა რუს ელჩებს ქუთათელ მიტროპოლიტ ზაქარიასათვის უკითხავთ ხატთან დაკავშირებული ამბების სისწორის შესახებ, მას დაუდასტურებია და უთქვამს, რომ ძველ წიგნებში ასე წერიაო.⁴⁴ სამწუხაროა, რომ ამ წიგნებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამ ლეგენდაში ასახულია დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე მოვლენები. კერძოდ, აფხაზთა მეფეები დასავლეთ საქართველოს აერთიანებენ, ხოლო ქვეყნის დედაქალაქად ქუთაისს არჩევენ, ეს ის პერიოდია, როდესაც ბიზანტია დასუსტებულია, ქვეყანა წალეკილია ხატმებრძოლეობის მკრეხელობით, მას საქართველოსთვის არ სცალია.

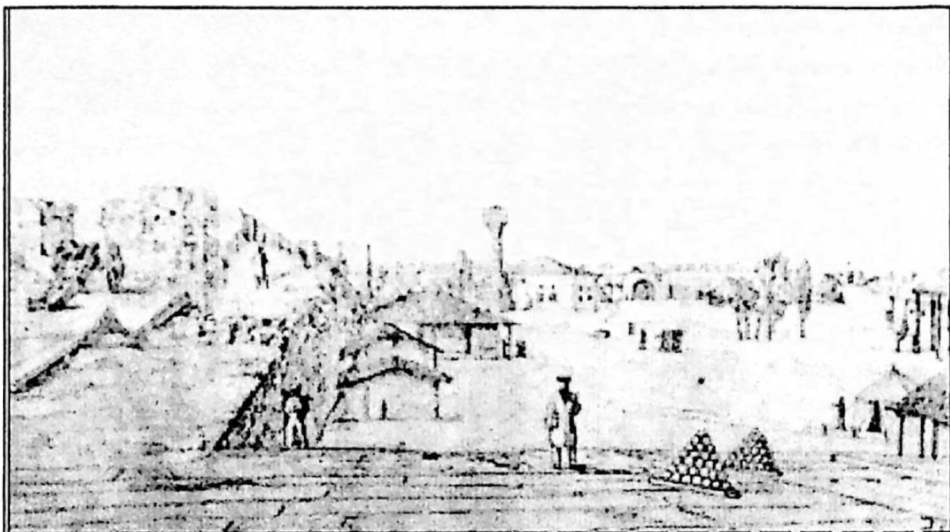
თუმცა, საქართველოში ეს ერესი არ ყოფილა, მაგრამ შესაძლოა, IX საუკუნის შუა ხანებში ბიზანტიაში დამარცხებულმა სატმებრძოლების წარმომადგენლებმა ფაზის შეაფარეს თავი. იქნებ, ადგილობრივი მცხოვრებნი არაფერ შუაში არიან, იქნებ, მათ გაერიდა „პალიასტომის ღვთისმშობლის“ ცნობილი ხატი.

საკუთრივ „პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი“ XIV-XV საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობის შესანიშნავი ნიმუშია, იგი ზომით 132X93 სმ-ია. მასზე არსებული წარწერიდან ვიგებთ, რომ ის ძველის განახლებულ პირს წარმოადგენს. თ. საყვარელიძე აღნიშნავს, რომ ეს ხატი დასავლურ-ქართული წარმომავლობის ერთი იმ იშვიათი ნიმუშთაგანია, სადაც მთავარ გამოსახულებათა პირისახეები ფერწერითაა შესრულებული. ადვილი შესაძლებელია, ასეთი გამონაკლისი ამ შემთხვევაში თავდაპირველი, სწორედ იმ „პირველ მოჭედილ“ ხატით - საკუთრივ „პალიასტომის ღვთისმშობლით იყოს განპირობებული“.⁴⁵ არშიები მოციქულთა ექვს-ექვსი სრული, ზედა და ქვედა არშიაზე - ნახევარფიგურებია. ზემოთ „ვედრება“ აქეთ-იქით მთავარანგელოზებით და კიდეებში იოაკიმესა და ანას გამოსახულებით. ქვემოთ შვიდი მედალიონია (ერთი მარჯვენა კუთხეში მოვარდნილია), მათზე ეკლესიის წმ. მამანი და დედანი არიან გამოსახულნი. ხატი 123 ძვირფასი თვალთა და მარგალიტით არის შემკული.

ფაზისის ძველი საკათედრო ტაძრის არსებობა რომ სინამდვილეა და პალიასტომის ხატთან დაკავშირებული ლეგენდა გამოგონილი არ უნდა იყოს, ამას ადასტურებს 1910 წლის 4 დეკემბერს თედო ჟორდანიას მიერ იონა მეუნარეასადმი მიწერილი წერილი, სადაც ის ამბობს: „ფოთის ზღვისაგან დაღუპვის ამბავი მითოლოგია როდია, არც პალიასტომის ღვთისმშობლის ამბავია სიტყვის მასალად ხმარებული, რადგან (გწამდეს) მე უსაბუთოდ არას ვწერ“.⁴⁶ სამწუხაროდ, ჩვენთვის უცნობია, რა საბუთები გააჩნდა თედო ჟორდანიას. 1985 წელს მნიშვნელოვან აღმოჩენას ჰქონდა ადგილი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის შავი ზღვისპირეთის ჰიდროარქეოლოგიურმა ექსპედიციამ გელა გამყრელიძის ხელმძღვანელობით შეისწავლა პალიასტომის ტბა. ყველაზე ძველი (ძვ. წ. IV ს.) მასალები დადასტურდა ტბის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, ხოლო სამხრეთით იმ ადგილას, რომელსაც „ნაეკლესიარს“ ეძახიან, დადასტურდა ქვის ნაგებობის ნაშ-

ფრიად ავტორიტეტულ მეცნიერებს - თ. გამყრელიძეს, შ. ნუცუბიძეს, ა. ურუშაძეს, ბ. ღიასამიძეს - მიაჩნიათ, რომ ეგრისის სახელმწიფოს საეკლესიო-საკანცელარიო ენას ადგილობრივი - ზანური წარმოადგენდა. უფრო მეტიც, ბ. ღიასამიძე თვლის, რომ „ბერძნულ ენაზე მეტყველი ხალხი ვერ გახდებოდა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების მოთავე და დამაგვირგვინებელი“.⁴⁸ მართალია, პირველ საუკუნეებში დასავლურ და აღმოსავლურ ქართულ ენებს შორის დიფერენციაცია საკმაო ხნის დაწყებული იყო, მაგრამ განსხვავება ჯერ კიდევ მინიმალური უნდა ყოფილიყო. ქართველურ ტომებს ერთიანი ეთნიკური, ეკლესიური და პოლიტიკური შეგნება რომ არ ჰქონოდათ, გიორგი მთაწმიდელი ანტიოქიის პატრიარქს თამამად ვერ განუცხადებდა: „...ხოლო ჩვენ პირველწოდებულისა და ძმისა თვისისა მწოდებელისა ნაწილნი ვართ და სამწყსონი და მის მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი; და ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგანი - სვიმონს ვიტყვი კანანელსა - ქვეყანასა ჩვენსა დამარხულ არს აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების. ამათ წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ, და ვინაითგან ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, არღარა უარ-გვიყოფიეს და არცა ოდეს წვალეზასა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩვენი, და ყოველთა უვარის ყოველთა და მწვალებელთა შევაჩვენებთ და დაესწყევთ. ამას საფუძველსა ზედა მართლმადიდებლობისასა და ცნებათა და ქადაგებათა ზედა წმიდათა მათ მოციქულთასა მტკიცე ვართ“.⁴⁹ XIX საუკუნეში საქართველოში დამკვიდრებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის პირობებშიც კი საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში ქართული წირვა-ლოცვა არ შეწყვეტილა. უფრო მეტიც, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი დიმიტრი (აბაშიძე), რომელიც გამოირჩეოდა მკვეთრად გამოხატული რუსოფილობით, 1905 წელს ქართველმა სამღვდლოებამ აიძულა მიეტოვებინა კათედრა და რუსეთში წასულიყო. ამიტომ, მიუხედავად იმისა, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო დროის გარკვეულ მონაკვეთში კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში იყო, სავალდებულო არ უნდა ყოფილიყო საეკლესიო და სახელმწიფო ენა ბერძნულით წარმართულიყო. მითუმეტეს, რომ არსებობს ნივთიერი მტკიცებულებანი ჩვენში ადრეული ქრისტიანობის პერიოდში წმიდა წიგნების თარგმნის შესახებ.

ფაზისის უძველესი სამიტროპოლიტოს და, საერთოდ, დასავლეთ

ფოთის ციხის შიგა ხედი,
მხატვარი ჩერნეცოვი. 1829 წელი.

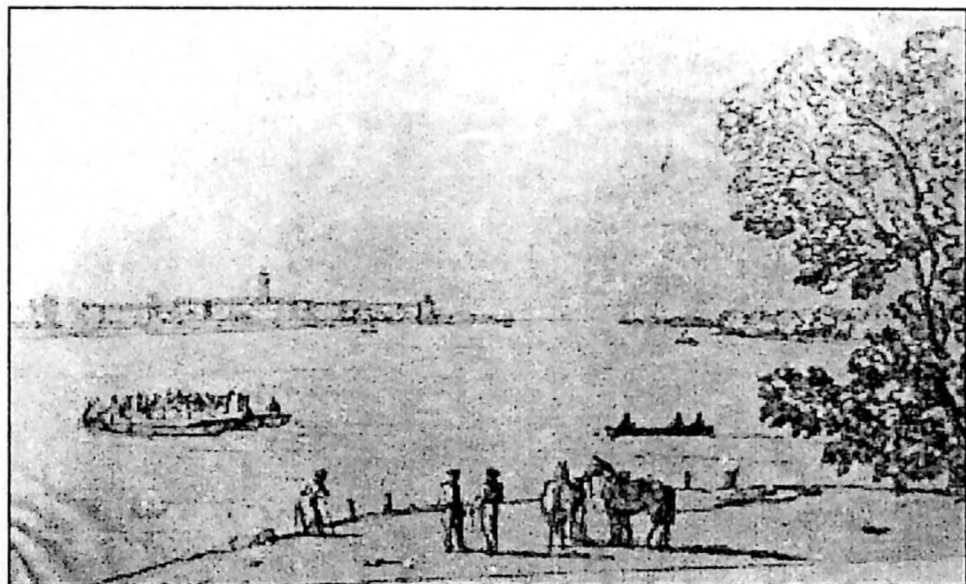
საქართველოს ისტორიის შესახებ, ვფიქრობთ, რომ საბოლოო დასკვნების გაკეთება ჯერ-ჯერობით, სანამ არ აღმოჩენილა და არ შესწავლილა ძველი ფაზისის ნაქალაქარი, შეუძლებელია. ფაზისის მდებარეობას მეცნიერები ვარაუდობენ პალიასტომის, მდინარეების - რიონის, ფიჩორის და სუფსას შორის მდებარე მონაკვეთში, უფრო კონკრეტულად, პალიასტომის, ჭალადიდ-საქორქიოს და ფიჩორს შორის მდებარე სამკუთხედში.

საქართველოს და, რასაკვირველია, ევროპა-აზიის დამაკავშირებელ ქალაქ ფოთზე უაღრესად უარყოფითად იმოქმედა 1453 წელს კონსტანტინოპოლის დაცემამ და მართლმადიდებლური ბიზანტიის ნაცვლად ნახევრად ველური და აგრესიული თურქეთის სახელმწიფოს წარმოქმნამ. საქართველო მსოფლიო პროცესებს მიღმა დარჩა, გამრავლდა ცოდვა, ქვეყანა დაიყო და დანაწილდა, ფოთი გვიან შუა საუკუნეებში უმნიშვნელო დასახლებად გადაიქცა. 1578 წელს ფოთს ოსმალები დაეპატრონენ და აქ ციხე-სიმაგრე ააშენეს, რომელიც ტყვეთა ვაჭრობის ბუდედ იქცა. XVII საუკუნის 30-იან წლებში ლევან II დადიანმა ფოთის თურქული ციხე ძირფესვიანად დაანგრია, საიდანაც 25 ზარბაზანი წამოიღო. 1723 წელს ფოთი კვლავ თურქებმა დაიპყრეს და 1828 წლის 15

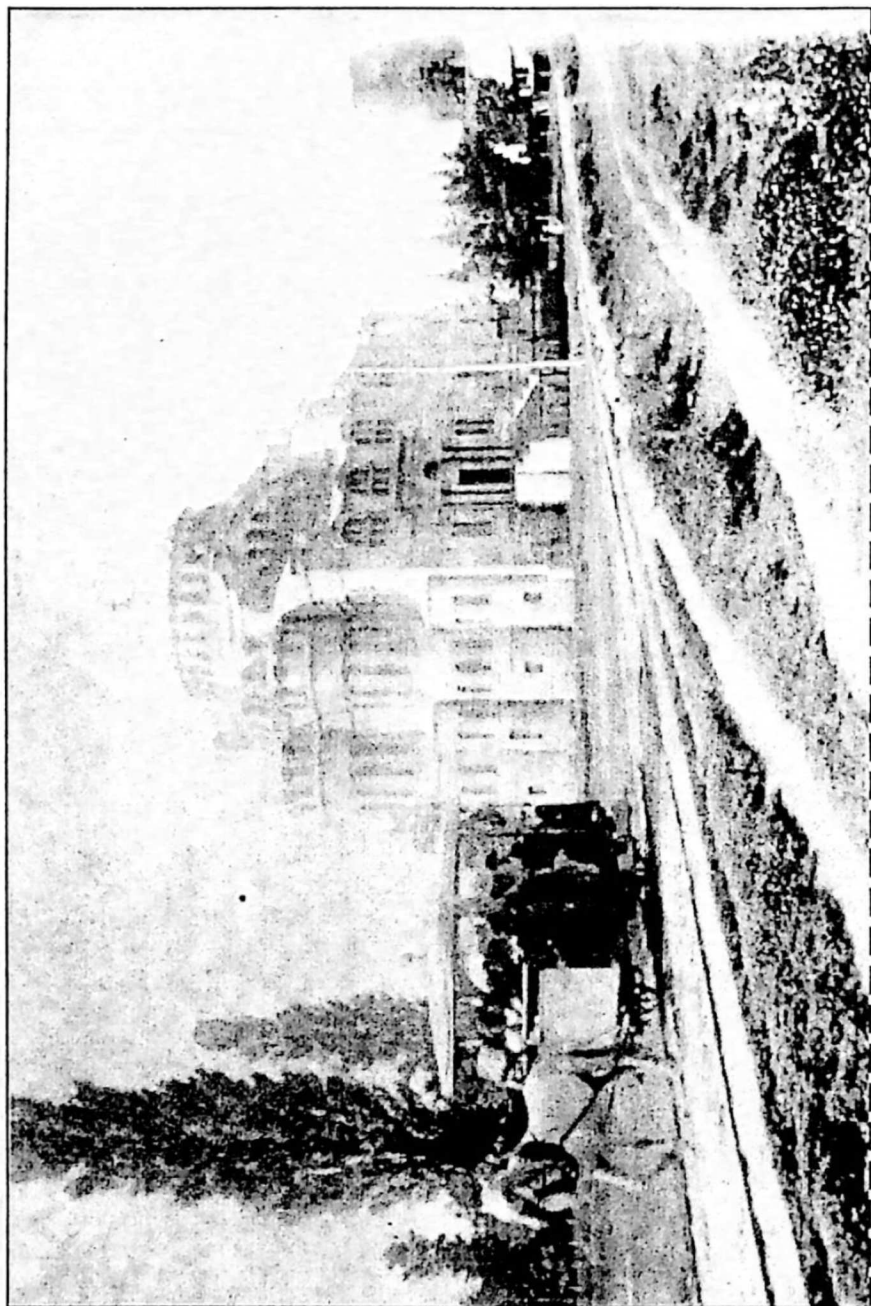
ივლისამდე ბატონობდნენ. ამ დღეს კი ქართველთა და რუსთა ჯარმა ფოთი აიღო.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ფოთი კვლავ დაწინაურდა და სწრაფი ზრდა-განვითარება დაიწყო...

რა დასკვნები შეიძლება გაკეთდეს ჩვენი წარსული ცხოვრების მიხედვით? მითში კავკასიონის ქედზე მიჯაჭვული ამირანის შესახებ ჩვენი ხალხის ისტორია იგავური ხერხით გადმოცემული, რაც შეიძლება ასე აიხსნას: ამირანი ქართველთა მოდგმაა, რომელსაც, როგორც აღვნიშნეთ, უზარმაზარი ტერიტორია ეკავა, ღვთის ურჩობისა და ამპარტავნების გამო რკინის ჯაჭვით არის რკინისავე პალოსზე მიბმული. განა ჩვენი მოდგმა სამხრეთ კავკასიის მცირე ნაწილსა არ შემორჩა? დროდადრო ამირანი - ქართველთა მოდგმა - ცოდვას განეშორება, ეს მას ძალას აძლევს და არუევს პალოს, მაშინ კი, როცა ამოვარდნას არაფერი უკლია, კაცთა მოდგმის მტერი გამოაგზავნის ჩიტს, რომელიც რკინის

ფოთის ციხის გარეთა ხედი,
მხატვარი ჩერნეცოვი. 1829 წელი.

ფოთის ხედი, 1907 წელი. ახალი საკათედრო ტაძარი, კოშკი და კონკა.

პალოს დააჯდება, ამირანს რისხვა შეიპყრობს და მოიქნევს რკინის კვეეოს ამ პატარა ჩიტის მოსაკლავად, რომელიც ასწრებს აფრენას, კვეეო კი პალოს ხვდება და კვლავ მიწაში ჩაეფლობა ბოლომდე. ანუ, ამირანი - ქართველთა მოდგმა - თავისი ამპარტაუნების გამო კვლავაც კავკასიონის ქედზე მიჯაჭვული რჩება.

წინ ბევრი განსაცდელი გველის, ბასილი კესარიელის სწავლებით: „არა უწყია, ვითარმედ მენავეთ-მოძღვარსა ზამთარი და მხედარსა ბრძოლად ერისთავსა - (ლაშქრის) გაწყობად და ქრისტიანესა განსაცდელი გამოსცდის?“ განსაცდელს მკლავის ძალით კი არა, ღვთის იმედით უნდა შევხვდეთ. არ უნდა შეგვეშინდეს, ჩვენ ხომ ღვთისმშობელი გვიცავს, განა მარტო ყრმა ექვთიმე ათონელს უთხრა დედა ღვთისამ: „არარა არს ვნებად შენთანა აღდეგ, ნუ გეშინინ და ქართულად ხსნილად უბნობდი“.

ფოთის ტაძრები

„...და ამას კლდეა ზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემი და ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მას“ (მათე 16. 18).

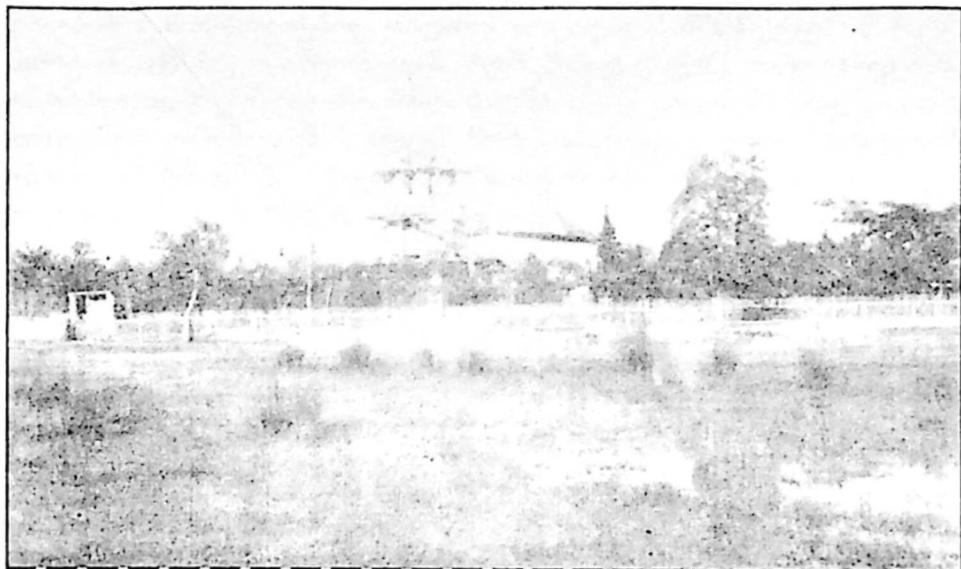
1835 წლის ივნისში იმერეთის მთავარეპისკოპოს სოფრონს ფოთში გაუგზავნია გელათის მონასტრის იღუმენი ნიკოლოზი, რომელიც უნდა გამოცხადებულიყო იქაურ მე-9 სახაზო ბატალიონის მეთაურთან თავად მიქელაძესთან და მისი ბატალიონის მღვდელთან ერთად უნდა ეკურთხებინა ფოთის ციხეში აგებული ახალი ეკლესია.^{50*}

XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ მეოთხედში ფოთში შემდეგი ტაძრები მოქმედებდნენ: წმ. ოლღას სახელობის - ბერდიანსკის ქუჩის ბოლოს; წმ. ალექსანდრე ნეველის სახელობის ტაძარი, რომელიც დღევანდელი მუზეუმისა და სახანძროს მიდამოებში - იმ დროს ლიალინის, დღევანდელი 26 მაისის ქუჩაზე, მდებარეობდა; წმ. ნიკოლოზის სახელობის ტაძარი გურიის ქუჩაზე და ახალი საკათედრო ტაძარი ქალაქის ცენტრში, რომელსაც ხალხი სობოროს ეძახდა და

* მასალა მოგვაწოდა ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის დირექტორმა ბატონმა მერაბ კეზევაძემ.

რომელშიც დღეს თეატრია განთავსებული.

წმ. ოლლას სახელოგის ეკლესიის შესახებ პირველი ცნობა ნ. ნიკოლაძესთანაა დაცული. მას 1871 წელს გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებია სტატია სათაურით „ფოთი“, სადაც წერს: „...კუნძულზე კი, რომელიც რიონის ტოტებს შორის არის, ცოტაოდენი შენობები სდგას, იმათ შორის ერთი ახლად აშენებული ეკლესია“. ამ ტაძარს ხალხი ხან „დიდ კუნძულის“ და ხან „სამხედრო ეკლესიას“ უწოდებდა. აღნიშნული ტაძარი ფოთის მუზეუმში დაცული მასალების მიხედვით XIX საუკუნის 60-იან წლებში აშენებულია ინჟინერ მეიერის ხელმძღვანელობით.⁵² ნ. ნიკოლაძის ცნობით, იგი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს უკუერთებია. ეკლესია აშენებულია ქალაქის ხელმძღვანელობის, კუნძულის უბნის მუშა-მოსამსახურეთა და მცხოვრებთა შემოწირულობებით. თავდაპირველად ეკლესია საეპარქიო შტატში არ ყოფილა შეყვანილი და გაბრიელ ეპისკოპოსს ქალაქის საკრებულო ტაძრიდან დროებით დაუნიშნავს მღვდელი. იმ დროისათვის რუსეთის არმიის ერთი ბატალიონი საკუთარი მღვდლით დაბანაკებული ყოფილა ნავსადგურის „მუქურას“ მიდამოებში. ბატალიონის ხელმძღვანელობას უთხოვია გაბრიელ ეპისკოპოსისათვის, ნება დაერთო, რომ აღნიშნულ ეკლესიაში მღვდელმსახურება ჩაეტარებინა ბატალიონის მღვდელს იმ პირობით, რომ იგი მოემსახურებოდა კუნძულის უბნის მცხოვრებლებსაც, რაზედაც ეპისკოპოსმა თანხმობა მისცა. ფაქტობრივად, ეკლესია დროებით სამხედრო უწყებას გადაეცა. ამ მიზეზით ეკლესიის „გამშატება“ დიდი ხნით შეფერხდა და ხალხმა მას „სამხედრო ეკლესია“ უწოდა. იმის გამო, რომ სამხედრო ნაწილის მღვდელი ჯართან ერთად ხშირად იცვლიდა ადგილს, ვერ აკმაყოფილებდა ადგილობრივ მცხოვრებთა სულიერ მოთხოვნებს, რაც მათი მხრიდან უკმაყოფილებას იწვევდა. 1898 წელს გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ ეკლესია საეპარქიო შტატში შეიყვანა და დაუნიშნა საეკლესიო კრებული. ეკლესია მიწერილ იქნა ქალაქის საკრებულო ტაძართან. ამან გამოიწვია დავა საეკლესიო და სამხედრო უწყებას შორის. სამხედრო მღვდელმა არ დაუშვა ადგილობრივი მღვდელი საყდარში. მდგომარეობა იმდენად გამწვავდა, რომ ალექსანდრე ეპისკოპოსმა გადაწყვიტა, ქალაქის მმართველობის წინაშე დაეყენებინა საკითხი კუნძულზე ახალი ეკლესიის აგების შესახებ, მაგრამ გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებმაც მოძებნეს აღნიშნული ტაძრის აშენების შესახებ მასალები ნავსადგურის სამმარ-

ფოთის წმ. ოლღას („სამხედრო“) სახელობის
ტაძარი. XIX ს-ის ბოლო.

თველოში, რადგან სწორედ ნავსადგური წინამძღვრობდა ეკლესიის მშენებლობას. მოიძებნა აგრეთვე მიწერ-მოწერა და შეთანხმება გაბრიელ ეპისკოპოსისა და სამხედრო უწყებას შორის ეკლესიის დროებით სამხედროებზე გადაცემის შესახებ. ამის შემდეგ ეკლესია დაუბრუნდა მის კანონიერ მფლობელს - გურია-სამეგრელოს ეპარქიას და კუნძულის უბნის მცხოვრებლებს, თუმცა, ხალხი მას ძველებურად კვლავ „სამხედრო ეკლესიას“ უწოდებდა.

არსებობს 1936 წელს საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისადმი გაგზავნილი დოკუმენტი, რომელსაც ხელს აწერენ ფოთის ქალაქის საბჭოს თავმჯდომარე ა. ადანაია და საბჭოს მდივანი დ. თავბერიძე, რომლის მიხედვითაც, წმ. ოლღას სახელობის ეკლესია „ფართე მასების მოთხოვნით“ სხვა ეკლესიებთან ერთად დაიხურა 1923 წ. მარტში.⁵³ ქალაქის არქივში დაცულია XX საუკუნის 20-იან წლებში დაწერილი თხოვნა-განცხადებები ფოთის ქალაქის აღმასკომისადმი წმ. ოლღას სახელობის ეკლესიის გახსნის შესახებ, რომლებსაც კუნძულისა და ნაბადის უბნის მცხოვრებნი აწერენ ხელს. არსებობს

1924 წ. სექტემბერში იუსტიციის სახალხო კომისარიატთან არსებული პროკურატურის განყოფილების მიერ შედგენილი დოკუმენტი შიფრით „საიდუმლო“, რომელიც ყველა მაზრის აღმასკომს გაეგზავნა. დოკუმენტში ნათქვამია: „ამით გაცნობებთ, რომ ყველა სამისიონერო, სამხედრო ეკლესიები და მონასტრები არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება დაუბრუნდეთ მორწმუნეთ“ (იხ. დანართი №8). ბუნებრივია, მიუხედავად იმისა, რომ წმ. ოლღას სახელობის ეკლესია სულაც არ ყოფილა „სამხედრო“, უღმერთო ხელისუფლებამ იგი მორწმუნეთ არ დაუბრუნა.

ამ ტაძრის უკანასკნელი მღვდლის ბეგლარ კაჭარავას შვილის, ივანე კაჭარავას, მოგონებების მიხედვით, რომელიც ფოთის მუზეუმის თანამშრომლებს - ი. გვილავას და ი. ბაბილუას ჩაუწერიათ 1990 წელს, ეკლესიას „სამხედრო საწყობად იყენებდნენ, შემდეგ არტელი გაუხსნიათ, 1941-45 წლებში კი უკრაინელი ლტოლვილები ცხოვრობდნენ.“ საპატრიარქოს არქივში დაცული დოკუმენტის მიხედვით ტაძარი 1946 წელს ძლიერ დაზიანებული იდგა.⁵⁴ ივანე კაჭარავას მოგონებების მიხედვით კი 1947 წელს საერთოდ დაუნგრევიათ.

1885 წელს გურია-სამეგრელოს ეპარქია შეიქმნა, რომლის ცენტრს ფოთი წარმოადგენდა.⁵⁵

ფოთელები საეკლესიო საქმეებს დიდი პატივით ეპყრობოდნენ, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ, თუ 1887 წლამდე ქალაქის ცენტრში არცერთი ქვის შენობა არ მდგარა, ამ წელს აუგიათ გურია-სამეგრელოს ეპარქიის კანცელარიისა და საეპარქიო რეზიდენციის აგურის ლამაზი შენობა, რომელიც, როგორც სერგო გუბელიძე აღნიშნავს, „დღესაც კარგად ერწყმის მოედნისა და საქალაქო ბაღის არქიტექტურულ ანსამბლს.“⁵⁶

ფოთის საკრებულო ტაძარი წმ. ალექსანდრე ნიჟელიის სახელობისა იყო. იგი XIX საუკუნის 70-იან წლებში აშენებულა. XIX საუკუნის ბოლოს ტაძარს შეკეთება დასჭირდა, ხის კედლები აგურით შეცვალეს და ფაქტობრივად, ახლად ააგეს, ამ საქმეში დიდი წვლილი შეუტანიათ ფოთელ ვაჭარს კ. თოფურიძეს და ტაძრის მნათეს ი. ანცევს. განახლებული ტაძარი გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოს ალექსანდრეს უკურთხებია 1901 წ. 11 ნოემბერს.⁵⁷

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, 1923 წ. მარტში, ტაძარი „ფართო მასის მოთხოვნილებით“ დაიხურა. 1923 წ. 24 ივლისს საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო

ფოთის წმ. ალექსანდრე ნეველის სახელობის
საკრებულო ტაძარი (1895 წლამდე).

ინსტრუქცია რელიგიურ საზოგადოებათა რეგისტრაციისა და ამ საზოგადოებათა ყრილობის მოწვევის შესახებ, რომლის საფუძველზე ქალაქისა და რაიონის აღმასრულებელ კომიტეტებს უფლება ეძლეოდათ საკულტო ნაგებობების გახსნისა. 1923 წლის ოქტომბერში დაფუძნდა „მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიის ქალაქ ფოთის სამრევლო საზოგადოება“.⁵⁸ მიუხედავად იმისა, რომ სამრევლო საზოგადოების მიერ გაფორმდა სათანადო დოკუმენტები, ხელისუფლება ტაძარში ღვთისმსახურების განახლების ნებართვის მიცემას აჭიანურებდა, 1925 წლის იანვარში ტაძარში ღვთისმსახურება განახლდა, სამრევლო საბჭო ვალდებული იყო სახელმწიფოსათვის ეხადა „სატაძრო გადასახადი“, რომელიც ყოველწლიურად იზრდებოდა და ღარიბი მრევლი ტაძრის დახურვის მუდმივი საფრთხის ქვეშ იმყოფებოდა. 1931 წელს სწორედ გადასახადის შეუტანლობის საბაბით ხელისუფლებამ ტაძარი დახურა. ქალაქის ხელმძღვანელები ტაძრის ხან განათლების სახლად, ხან გლეხთა სახლად, ბოლოს ფიზკულტურის დარბაზად გადაკეთებას აპირებდნენ. 1932 წელს ფოთის საკრებულო ეკლესიის დახურვის შესახებ ქალაქის საბჭომ

აცნობა საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარეს ფილიპე მახარაძეს, რომელმაც ურჩია გაეუქმებინა გადაწყვეტილება ტაძრის დახურვის შესახებ და მიეღო სხვა ზომები გადასახადის ამოსაღებად.⁵⁹

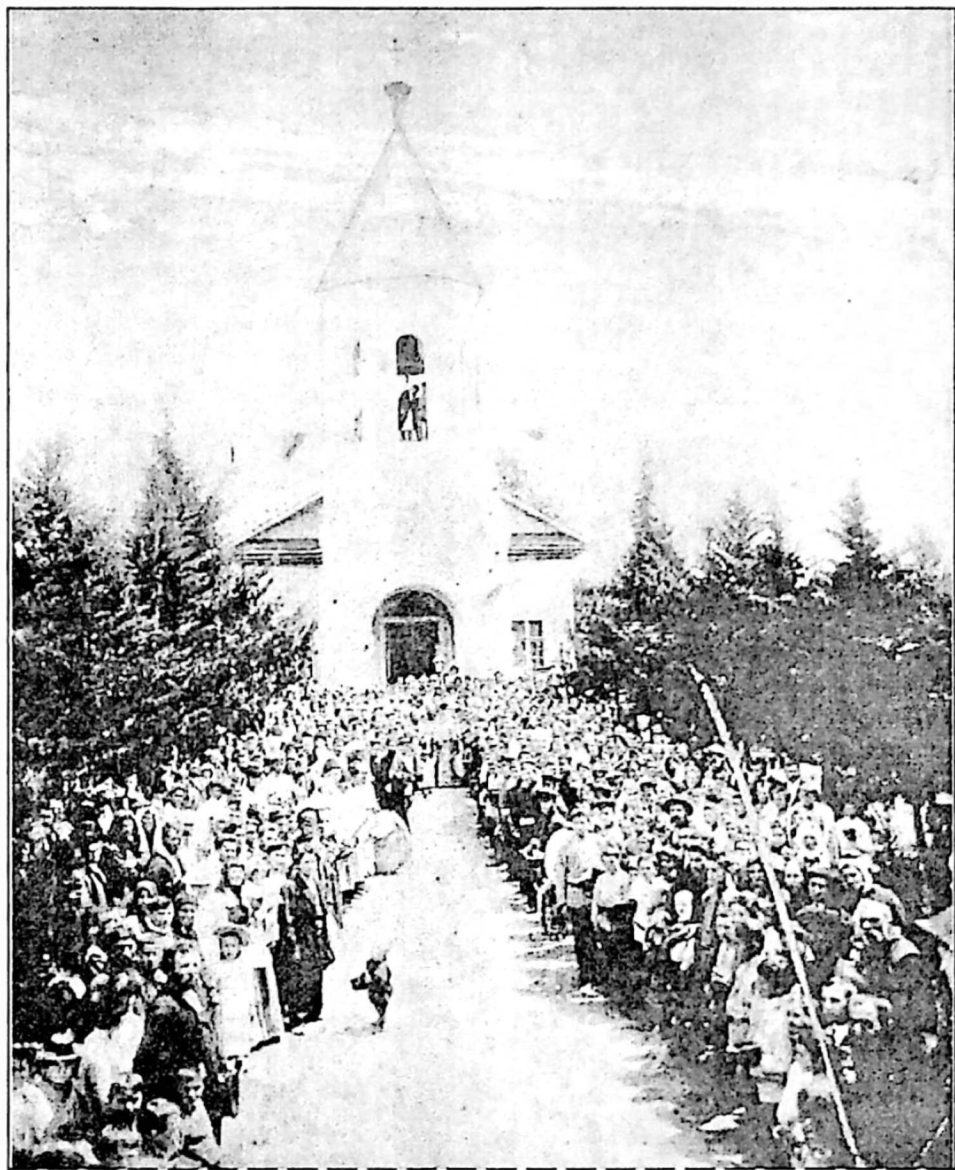
ფოთის ხელისუფლებამ მოგვიანებით თავის მიზანს მიაღწია. ფოთის ქალაქის საბჭოს პრეზიდიუმის 1934 წ. 23 აპრილის ოქმში №102 ვკითხულობთ:⁶⁰ „მოისმინეს:

3. ...შენობის ფიზკულტურის დარბაზად გადაკეთებისათვის მუშაობის მიმდინარეობის შესახებ. (ფაჩულია)

დაადგინეს: ვინაიდან სპეციალისტთა კომისიის დასკვნის თანახმად შენობის ფიზკულტურის დარბაზად გადაკეთებისათვის დაწყებული მუშაობა ვერ იძლევა დამაკმაყოფილებელ შედეგს, აღნიშნულ შენობას რომ შეეცვალოს გარეგნული ეკლესიის სახე და გადაკეთდეს ახალ სტილზე უფრო ძვირი დაჯდება, ვიდრე ფიზკულტურის დარბაზისათვის სრულიად ახალი შენობის აგება, საბჭოს პრეზიდიუმი ადგენს, აღნიშნული შენობა, როგორც შეუფერებელი მისი გარეგნული სტილით რაიმე დაინიშნულებისათვის გამოყენების მიზნით, რომელსაც ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში უკავია თვალსაჩინო ადგილი დაშლილ იქნას...”

მართლაც, 1934 წელს ხელისუფლების მიერ ფოთის საკრებულო ტაძარი დაშლილ იქნა.⁶¹

წმ. ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიას ხალხი „სასაფლაოს“, ხან კიდევ „ნახუტურუს“ ეკლესიას ეძახდა. არსებობს დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც წმ. ნიკოლოზის სახელობის ტაძართან არსებული სასაფლაო ქალაქთან ერთად გაჩნდა, ხოლო ტაძარი შემდეგ აშენდა.⁶² ალბათ, ამის გამო უწოდებდნენ მას „სასაფლაოს“ ეკლესიას. ტოპონიმ „ნახუტურუს“ შესახებ კი სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. გ. გრიგოლიას აზრით, ნახუტორი ნიშნავს იმ ადგილს, სადაც ადრე ხუტორი არსებობდა, ავტორის განმარტებით, „ნახუტურუ“ ჰქვია სასაფლაო-ადგილებს საქართველოს შავი ზღვისპირეთის სანაპირო დასახლებებში - განმუხურში, ანაკლიაში, ყულევში, ფოთში. გვიან შუა საუკუნეებში, როდესაც კაზაკები თავიანთი ნაგებობით თავს ესხმოდნენ თურქეთის სანაპირო დასახლებებს და არბევდნენ მათ, სარგებლობდნენ ქართველი მოსახლეობის მხარდაჭერით და ხშირად თავშესაფარს პოულობდნენ ჩვენს სანაპირო დასახლებებში, თანდათან გაჩნდა მათი მცირე ზომის დასახლებანი - ხუტორების სახით. გვიან,

ფოთის წმ. ნიკოლოზის („ნახუტურუ“) სახელობის ტაძარი, XIX საუკუნის ბოლო.

როდესაც გაქრა კაზაკური დასახლებანი, ადგილებს შერჩა სახელი „ნახუტურუ“. შესაძლოა, ამიტომაც ეძახდნენ ფოთელები წმ. ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიას „ნახუტურუს სასაფლაოს“.⁶³ აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ბარის სამეგრელოს ბევრ სოფელში სასაფლაოს ზოგჯერ შესაძლოა ზემოთ აღნიშნული ტოპონიმის მიბაძვით, „ნახუტურუს“ ეძახიან. სხვა მოსაზრებით, „ნახუტურუ“ არამხუტუს ნადგომ ადგილს ნიშნავს. გადმოცემით, არამხუტუ, ან ჰარამხუტუ, კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთიდან გადმოსული დევკაცის სახელია, გადმოცემათა უმეტესობა მის ალანობას უჭერს მხარს, არამხუტუს სახელს ამირანის სახელს უკავშირებს, რის შესახებაც ივ. ჯავახიშვილი და ს. ჯანაშია თავს იკავებენ.⁶⁴ როგორც ვხედავთ, ტოპონიმ „ნახუტურუს“ მნიშვნელობა საბოლოოდ და დამაჯერებლად არ არის განმარტებული, იგი მომავალში მეცნიერულ კვლევას მოითხოვს.

1885 წ. ქალაქის საბჭოში განცხადება შესულა - სასაფლაოს ახლომდებარე უბნების მცხოვრებლები სასაფლაოზე სამლოცველოს გახსნას ითხოვდნენ.⁶⁵ განცხადებას ხელს აწერდნენ პეტრე კვიტატიანი, გიგო კინწურაშვილი, ანდრია თურქია, ლაზარე ეჯიბია, ფილიპე კაჭარავა, ანდრია სურგულაძე, სპირიდონ ჩიტაია, პართენ გუჯაბიძე, კოსტა ჩემია, ევნატე კირცხალია...

ქალაქის ხელმძღვანელობამ შუამდგომლობა აღძრა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელის წინაშე, ხოლო შემოწირულობების ორგანიზაცია დაევაღათ ლაზარევიჩს, ანცევს, ხუმარაძეს, თურქიას. გაბრიელ ეპისკოპოსმა კი სასაფლაოზე არა თუ სამლოცველოს, არამედ ეკლესიის აშენება ჩათვალა საჭიროდ.⁶⁶ ეკლესიის მშენებლობის საერთო ხელმძღვანელობა სასაფლაოს მღვდელ გიორგი კვირკველიას დაევალა. მან ტაძრის პროექტი 1891 წ. 29 მარტს გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოს გრიგოლს წარუდგინა დასამტკიცებლად, ტაძარი ხის მასალისაგან აშენდა და დასრულდა 1892 წ. 4 აგვისტოს.

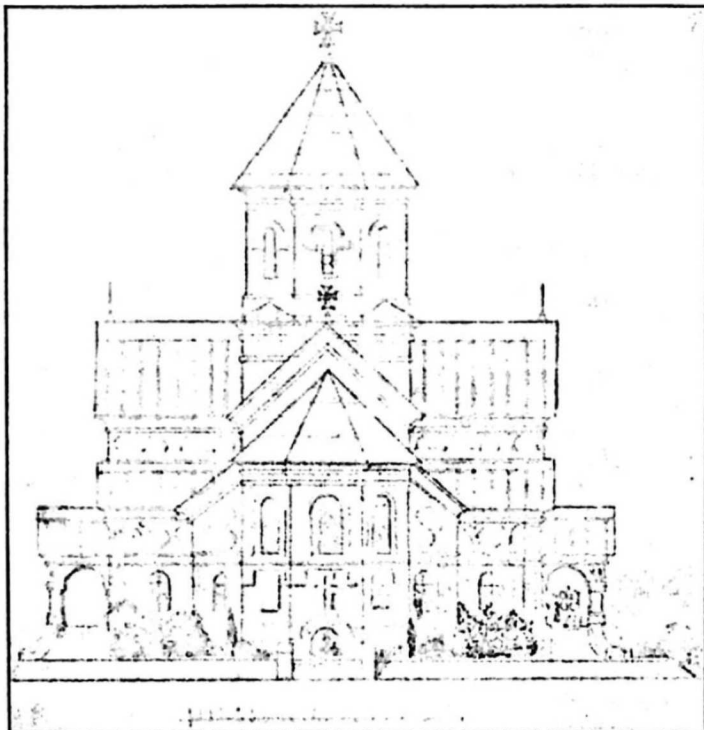
1904 წ. გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ მიხედვით, წმ. ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიას დროისა და კლიმატური პირობების გამო შეკეთება დასჭირდა, რის შესახებაც მრევლმა თხოვნით მიმართა ეპარქიალურ საბჭოს. ეპისკოპოსის ნებართვით მრევლმა სამუშაო უმოკლეს დროში შეასრულა - დაიწყო მაისში და დაასრულა 1 დეკემბერს: ხის კედლები შეიცვალა აგურით, განახლდა კანკელი და ჭერი, გადაიხურა თუნუქით.⁶⁷

ეს სამუშაოები 3000 მანეთი დაჯდა, აქედან 1000 მანეთი ქალაქის მმართველობამ გაიღო, დანარჩენი კი საეპარქიო საბჭომ და მრევლმა. 1904 წ. 19 დეკემბერს ტაძარი გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა დიმიტრიმ აკურთხა. ტაძრისათვის ქვის სამრეკლო მიუშენებია ბერძენ გერასიმე მეტაქსას, რომელიც გარდაცვალების შემდეგ ამ სამრეკლოს ქვეშ დაუსაფლავებიათ.⁶⁸

1923 წ. მარტში ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ წმ. ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიაში მღვდელმსახურება აკრძალა. საქართველოს იუსტიციისა და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ რელიგიურ საზოგადოებათა რეგისტრაციის შესახებ 1923 წ. 22 სექტემბერს გამოცემული ინსტრუქციის საფუძველზე შემდგარ მორწმუნეთა საზოგადოების შუამდგომლობის თანახმად ქალაქის საბჭოს დადგენილებით 1924 წ. აპრილში ტაძარში ღვთისმსახურება აღდგა. იგი იმ დროისათვის მთელს ეპარქიაში ერთადერთი მოქმედი ეკლესია იყო. პირველი წირვა ეპისკოპოს სიმონ ჭყონდიდელს 1924 წ. თომას კვირიაკეს შეუსრულებია.⁶⁹ ეპისკოპოსი სიმონ ჭყონდიდელი გადმოგვცემს, რომ ხალხი ისე დაუშინებია ხელისუფლებას, ბევრი ეკლესიაში მისვლას ვერც ბედავდა. 1931-32 წლებში წმ. ნიკოლოზის სახ. ეკლესია კვლავ დახურული ჩანს.⁷⁰ საბაზი ეკლესიის დახურვისა გამხდარა ხელისუფლების მიერ დაწესებული მაღალი გადასახადები, რომლის გადახდა ღარიბ მრევლს არ შეეძლო.⁷¹ უზნის ათეისტებს გადაუწყვეტიათ ეკლესიის დარღვევა და ამ მასალით კლუბის აშენება.⁷² (იხ. დანართი №15). 1936 წელს ეკლესია კვლავ მოქმედებს. ამის შემდეგ ეკლესია მალე დაიხურა, ხოლო შენობას სხვადასხვა დანიშნულებით იყენებდნენ, მაგალითად, 1953 წ. სამხედროებს იქ საწყობი პქონდათ გამართული.⁷³

ფოთის წმ. ნიკოლოზის სახ. ტაძარი აღადგინეს და გაიხსნა 1990 წელს. მის აღდგენაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის ფოთის მკვიდრს რომან მელიას.⁷⁴ ტაძრის წინამძღვარია დეკანოზი კონსტანტინე ბურჯანაძე.

XX საუკუნის II ნახევრის დასაწყისში დეკანოზმა კოსმა კირცხალიამ ფოთის ნავსადგურის „შუქურას“ სასაფლაოსთან სამლოცველო ააგო. დღევანდელი სახე ტაძარს ამავე ეკლესიის წინამძღვარმა დეკანოზმა თეიმურაზ გოგიაშვილმა 1993 წელს მართლმადიდებელი ქრისტიანის იური კეშელავას თანამდგომით შესძინა. ტაძარი ივერიის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატის სახელს ატარებს.

ფოთის ახალი საკათედრო ტაძრის აღმოსავლეთი ფასადი (ქართული სტილის საპროექტო ვარიანტი).

ფოთის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო 1906-1907 წლებში ახალი გრანდიოზული საკათედრო ტაძრის აგება. ტაძრის აგებას წინ უძღოდა მნიშვნელოვანი და ისტორიული ცვლილებები ფოთის ცხოვრებაში. კერძოდ, 1858 წ. 18 ნოემბრიდან, იმ დღიდან, როდესაც რუსეთის იმპერატორმა ფოთი სანავსადგურო ქალაქად აღიარა, მან

სწრაფი ტემპით დაიწყო ზრდა. კ. ბოროზდინის მიხედვით, ფოთი და მისი ნავსადგური ქუთათელმა, ჭყონდიდელმა და ჯუმათელმა ეპისკოპოსებმა აკურთხეს.⁷⁵ იმდროინდელმა საზოგადოებამ ზეიმიტ აღნიშნა ეს დღე. სწრაფი ტემპით იზრდებოდა ფოთის მოსახლეობა: 1832 წ. იგი შეადგენდა 0,8 ათას ადამიანს, 1864 წელს - 1,3 ათასს, 1872 წელს - 3 ათასს, 1886 წელს - 4707, 1897 წელს - 7,3 ათასს, 1901 წელს - 8071, 1906 წელს - 12786, 1910 წელს - 17080.⁷⁶

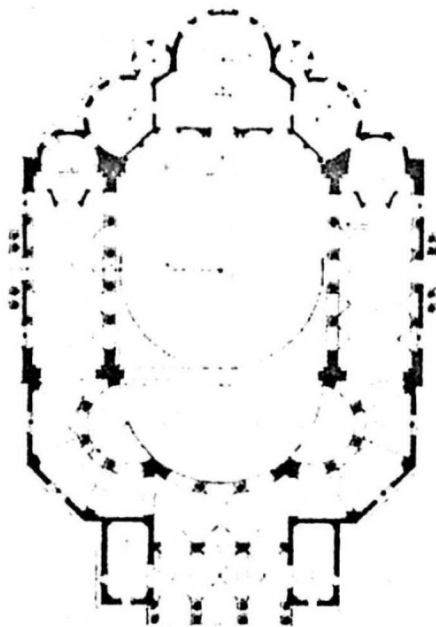
ქალაქის ზრდა გამოიწვია იმან, რომ ფოთი, როგორც ანტიკურ და შუა საუკუნეების იმ დრომდე, ვიდრე ბიზანტიის იმპერია დაეცემოდა (1453 წ.), კვლავ გახდა ევროპა-აზიის დამაკავშირებელი საპორტო ქალაქი. ჯერ კიდევ 1857 წ. მარტში პოლკოვნიკი ივანოვი ფოთის შესახებ წერდა: „თვითონ ბუნება მიუთითებს იმის შესახებ, რომ როგორც ეს იყო უძველეს დროში, ახლაც წარმოადგენს „ამიერკავკასიისა და შუა

აზიის ვაჭრობის გასაღებს“, თანაც, ხაზს უსვამდა რუსეთის აღმოსავლური პოლიტიკის გატარების საქმეში მის დიდ სამხედრო-სტრატეგიულ მნიშვნელობას.⁷⁷

ქალაქის მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ. ბუნებრივია, უძველესი მართლმადიდებლური ტრადიციის მატარებელ ხალხს, და არა მარტო ქართველებს, არ აკმაყოფილებდა წმ. ალექსანდრე ნეველის სახელობის შედარებით მცირე ზომის საკათედრო ტაძარი და გაუჩნდათ სურვილიც და მოთხოვნილებაც, რათა ქალაქში აშენებულიყო შესაბამისი სიდიდის მართლმადიდებლური ტაძარი, რომელიც უნდა ყოფილიყო „სიმბოლო მშობლიური რწმენის სიღიადისა და განადიდოს მართლმადიდებლობა ამ მხარეში“.⁷⁸ ამ თემაზე ბევრჯერ დაწერილა XIX-XX საუკუნეების მიჯნის გაზეთებში - „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „ჩერნომორსკი ვესტნიკი“...

ახალი საკათედრო ტაძრის აშენების საკითხი განსაკუთრებით მწვავედ მაშინ დადგა, როდესაც გურია-სამეგრელოს საეპარქიო ცენტრი 1885 წელს ფოთი გახდა. 1888 წელს ფოთის წმ. ალექსანდრე ნეველის სახელობის საკრებულო ტაძრის დეკანოზმა გრიგოლ მაჭაროვმა (მაჭარაშვილმა) განცხადებით მიმართა ქალაქის მმართველობას ახალი საკათედრო ტაძრის აშენების აუცილებლობის შესახებ.⁷⁹

ტაძრის აშენების საქმე განსაკუთრებით მას შემდეგ დაჩქარდა, როდესაც 1894 წელს ფოთის ქალაქის თავი ნიკო ნიკოლაძე გახდა. იგი ჭეშმარიტი მამულიშვილი და ევროპული განათლების კაცი იყო. მან სწორად შეაფასა მსოფლიოში მიმდინარე პროცესები, მიხვდა, რომ სათანადო მუშაობის ჩატარების შემდგომ ფოთი გახდებოდა მნიშვნელოვანი წერტილი მსოფლიო სავაჭრო გზის იმ მნიშვნელოვან მონაკვეთზე, რომელიც ევროპასა და აზიას ერთმანეთთან დააკავშირებდა, რაც მომავალში დიდ მატერიალურ-ეკონომიკურ წარმატებებს მოუტანდა საქართველოს. მისი მოღვაწეობის სიკეთეს დღესაც კარგად ვგრძნობთ და მომავალი თაობები კიდევ უფრო მეტად იგრძნობენ. ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში უცხოელმა ავტორმა ლამბერტმა შენიშნა, რომ „...ბერძნებს, სომხებს, თურქებს, რუსებსა და აფხაზებს შემოაქვთ აქ უფრო ბიწიერება, ვიდრე სავაჭრო საქონელი და მათ იმდენად მოშამეს ეს ქვეყანა, რომ აქაური ხალხი ადამიანებს როდი ჰგავს...“⁸⁰ ნიკო ნიკოლაძის, როგორც მოღვაწის, სიღიადე ქვეყნის მომავლის სწორ ჭვრეტაში გამოიხატებოდა, მან კარგად

ფოთის ახალი (ბიზანტიური
სტილის) საკათედრო ტაძრის გეგმა.

იცოდა, რომ ქვეყანას მართო ეკონომიკური გაძლიერება ვერას უშველიდა, მთავარი სულის სიმტკიცე და დედა ეკლესიის ერთგულება იყო. ვაჭრობის განვითარებასა და უცხოური კაპიტალის შემოსვლას კი ჩვენს ქვეყანაში თან შემოჰყვებოდა უცხო და ჩვენთვის მიუღებელი იდეები, რაც გამოიწვევდა ჩვენი ხალხის სულიერი სიმტკიცის შერყევას. შემთხვევით არ იყო, რომ ნიკო ნიკოლაძემ ქალაქის ცენტრში ააშენა კონსტანტინოპოლში არსებული წმ. სოფიის („აია სოფია“) ტაძარს მიმს-

გაესებული შემცირებული ასლი. ამით იგი მიუთითებდა შინაურებს, რომ საქართველოს მომავალში უნდა დაეკავებინა ის ადგილი, რომელიც მას ეკავა ახლო აღმოსავლეთში წმ. დავით აღმაშენებლისა და წმ. თამარ მეფის დროს, ხოლო უცხოელებს მიანიშნებდა, რომ საქართველოს კარიბჭე ქალაქ ფოთში და ამ ქვეყანაში ისეთი რწმენის ხალხი ცხოვრობს, როგორიც შეჰფერის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის შვილებს და აქ სულიერი ღვარძლის თესვა არავითარ შედეგს არ გამოიღებდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ ფოთის მთავარი ტაძარი თეატრად გადააქცია, რწმენისადმი ამგვარი დამოკიდებულების შედეგებს მწარედ ვიმკით. სამწუხაროდ, ზოგიერთი ჩვენი ბედოვლათი თანამემამულის

აშკარა ხელშეწყობით სხვადასხვა ჯურის სექტები ცდილობენ ჩვენს ქვეყანაში ბოროტი ღვარძლის დათესვას, მაგრამ ფიქრობთ, რომ ისინი ამას ვერ მიაღწევენ. ქართველ ხალხს გააჩნია დიდი და ღრმა ისტორიული მემკვიდრეობა, მან თავისი დამოკიდებულება რწმენისადმი ჯერ კიდევ წმ. დავით აღმაშენებლის დროს, 1104 წელს, რუის-ურბნისის კრების დადგენილებაში გამოხატა: „...უბიწოებასა ქართველთა სარწმუნოებისასა ბიწი რაიმე შეჰხებოდა, ნუ იყოფნენ ესე! არა გეცრუენთ შენ სიწმიდით მშობელო ჩვენო კათოლიკე ეკლესიაო, არცა განგცუთ შენ, სიქადულო ჩვენო მართლმადიდებლობაო, რომლისა არცა განმცემელ ქმნილ ვართ, ვინაითგან შემეცნებასა შენსა ღირს ქმნულ ვართ, მოწამე არს ჭეშმარიტება...“⁸¹

ფოთის ახალი საკათედრო ტაძრის მშენებლობის ისტორიის მიმდინარეობა კი ასეთია: ქალაქის მმართველობის მიერ სათანადო მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ, 1895 წ. 17 ივნისის ბრძანებით, რუსეთის იმპერატორმა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს ნება დართო, შექმნილიყო საკათედრო ტაძრის მშენებლობის განსაკუთრებული კომიტეტი, რომლის მოვალეობაშიც შედიოდა, აგრეთვე, მთელს იმპერიაში ტაძრის ასაშენებლად შემოწირულობების შეგროვება.⁸²

1895 წლის 1 დეკემბერს განსაკუთრებული კომიტეტის თავმჯდომარემ ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა ა. ა. სმაგინმა ფოთის ქალაქის თავს ნიკო ნიკოლაძეს გაუგზავნა კომიტეტის წევრთა სია, რომელშიც შედიოდნენ: ნ. ნიკოლაძე, დეკანოზი გრიგოლ მაჭარაშვილი, სამოქალაქო მოსამართლე მრევლოვი; ფოთის პოლიცემისტერი გოვორუხინი, ქალაქის არქიტექტორი კონოვალოვი, ექიმი მიქაბერიძე, ქალაქის მმართველობის მდივანი ტატიევი, საბაჟოს წევრი ჭავჭავაძე, ინჟინერი მეიერი, ავგერინო, გლინკა, გოგიბერიძე, პილიდი, საბახტარაშვილი, თოფურიძე, ხუმარაძე, შესტერკოვი. გოვორუხინი დაინიშნა კომიტეტის ხაზინადრად, ხოლო ტატიევი - საქმის მწარმოებლად.⁸³

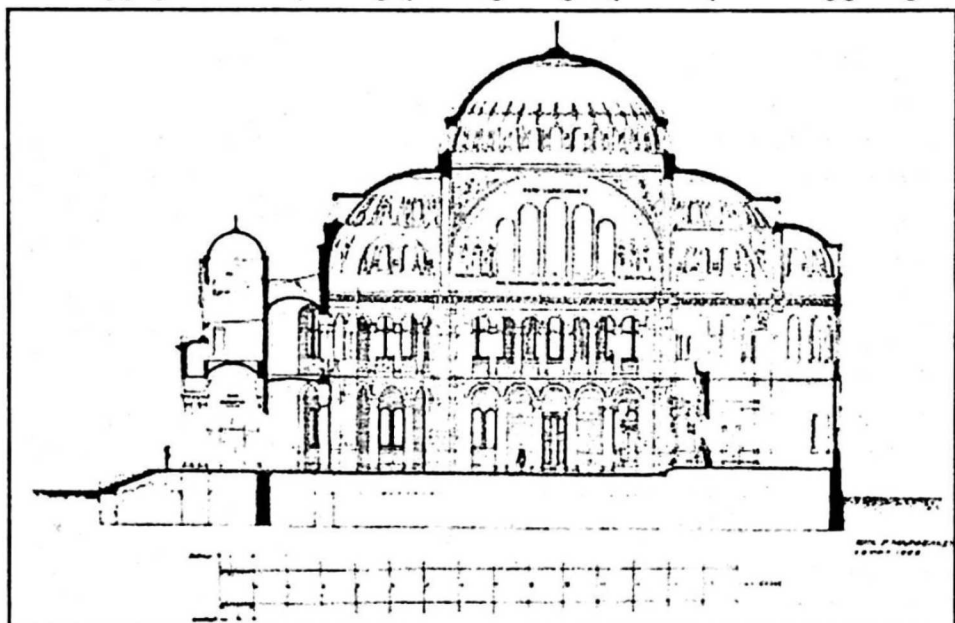
1904 წლის 12 მარტს ფოთის მმართველობამ ქალაქის ბაღში გამოყო მიწის ფართობი ტაძრის ასაგებად.⁸⁴ 1904 წლის ივლისში ნიკო ნიკოლაძემ ტაძრის პროექტი გააცნო ქალაქის საბჭოს, გუბერნატორს და დასამტკიცებლად გაუგზავნა ეგზარხოს ალექსის.⁸⁵

1906 წლის 14 სექტემბერს - ჯვართამაღლების დღეს - გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა გიორგიმ ტაძრის საძირკველი საზღიშო ვითა-

რებაში აკურთხა. ტაძრის საძირკველში ჩაატანეს ქვის ფილა, რომელზედაც ეწერა, რომ ტაძარი დაფუძნდა და ეკურთხა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოს გიორგის (ალადაშვილი) მიერ, იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის „უზენაესი ნება-სურვილით“, ნ. ი. ნიკოლაძის ქალაქის თავობისას, ქალაქის თვითმმართველობის წევრების: ი. ს. ფანცხავას და მ. მ. ყრუაშვილის, ქალაქის ინჟინრის ე. ე. ფრიკის მონაწილეობით.⁸⁶ (იხ. დანართი №4)

ფოთის ქალაქის საბჭოს სსდომის მიხედვით, 1907 წლის 27 მაისს ნ. ნიკოლაძეს ანგარიში ჩაუბარებია მმართველობისათვის, საიდანაც ვიგებთ, რომ 22 მაისს, საღამოს 6 საათზე, ტაძრის გუმბათზე ჯვარი აღუმართავთ. ამ გრანდიოზული ტაძრის მშენებლობა დასრულებულია, ჩასასმელი დარჩა კარები და ფანჯრები, რომ საგანგებო კომიტეტს იმედი აქვს ზაფხულში ამ სამუშაოების დასრულებისა და უკვე 8 სექტემბერს დაიწყება ღვთისმსახურება.⁸⁷

საინტერესოა 1907 წ. 12 ივლისს ნიკო ნიკოლაძისა და იონა მეუნარგიას

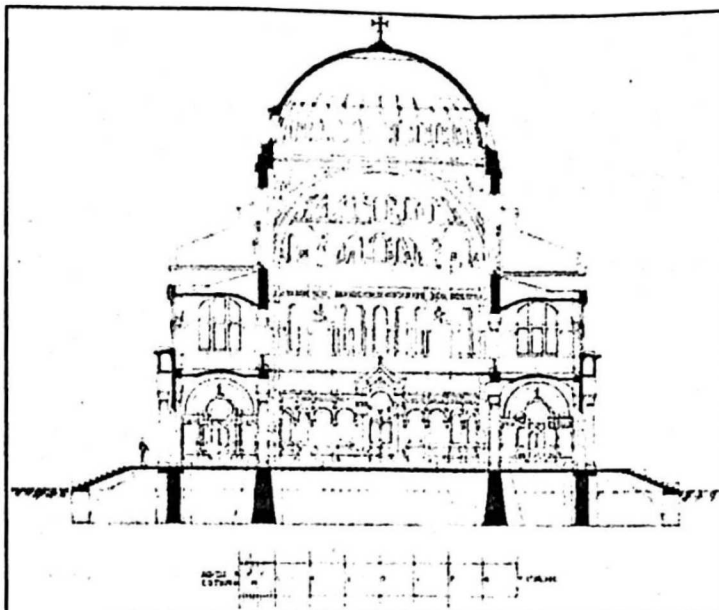

ფოთის ახალი საკათედრო ტაძრის
ინტერიერი გრიგოლ ჭრილში

მიერ უწმიდესი სინოდისადმი გაგზავნილი წერილი, სადაც ფოთის საკათედრო ტაძრის მშენებლობის ისტორიაა გადმოცემული.⁸⁸ თავდაპირველად ფიქრობდნენ ტაძარი ქვით, ან აგურით აეშენებინათ, სამოქალაქო მშენებლობის ინსტიტუტის ინჟინრების ს. ბელიავსკის და ბ. ფრიდლენინის გაანგარიშებებით ქვის ტაძრის აშენება დაჯდებოდა 311950 მანეთი, აგურისა - 231693 მანეთი, ამასთან, რადგან გრუნტი ძალიან რბილი იყო, მშენებლობა მოითხოვდა მონოლითური ფუნდამენტის შექმნას, ეს კი ძალიან ზრდიდა ფინანსურ ხარჯებს. ზემოთ აღნიშნული ორივე პროექტი ითვალისწინებდა ქართული სტილის ტაძრის აგებას. კომიტეტი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ის ვერ შეძლებდა იმ რაოდენობის თანხის შეგროვებას, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა ქვის ან აგურის ტაძრის აშენება. ამიტომ გადაწყვიტეს ტაძრის აგება შედარებით უფრო მსუბუქი რკინა-ბეტონის კონსტრუქციებისაგან, გენებიკის სისტემით. ამ ტიპის ნაგებობებმა დასავლეთ ევროპასა და რუსეთში კარგი შედეგები აჩვენა. არქიტექტორების - ა. ზელენკოსა და რ. მარფელდის მიერ შემუშავებულ იქნა ახალი პროექტი კონსტანტინოპოლში არსებული წმ. სოფიის („აია სოფია“) ტაძრის მიხედვით. იგი წარმოადგენდა თითქმის მის ზუსტ ასლს, შემცირებული მასშტაბით. ტაძარი გათვალისწინებული იყო 2000 მლოცველისათვის. რკინა-ბეტონის შენობა მოითხოვდა მუშაობის სისწრაფესა და უწყვეტობას, ტაძარი 8 თვის განმავლობაში აშენებულა. საძირკველი ეკურთხა 1906 წლის 14 სექტემბერს, ხოლო 22 მაისს მთავარ გუმბათზე ჯვარი დაიდგა. იგი ააშენა „მაგი ზღვის სამშენებლო საზოგადოებამ“. სახურავისა და იატაკის ჩათვლით მშენებლობა დაჯდა 195 ათასი მანეთი, კარების, ფანჯრების ჩასმის და ტაძრის ირგვლივ მდებარე მოედნის მოზეიკის სამუშაოების შესრულების შემდგომ მშენებლობის ხარჯი მთლიანად მიაღწევს 210 ათას მანეთს. წერილში აღნიშნულია, რომ ამ სამუშაოების შესრულების შემდეგ შესაძლებელი იქნება ღვთისმსახურების დაწყება. „ტაძარი ჯერ-ჯერობით მობათქაშების გარეშე დარჩება, რაც მას მაინცდამაინც არ სჭირდება და რომელიც შეიძლება გადაიდოს განუსაზღვრელი დროით, შემდგომი თაობების მიერ საჭირო სახსრების დაგროვების შემდეგ, ტაძარი - როგორც ერთი მხატვრული მუზეუმი უნდა მოირთოს და მოიკაზმოს საქართველოს და ტრაპიზონის სამეფოების მთებში VI-XII საუკუნეების ქრისტიანული ხანის სიძველეთა საუკეთესო ძეგლების ორნამენტებითა და ბარელიეფებით,

რადგან ეს სალოცავები უგზოობის გამო მიუწვდომელია მართლმადიდებელთა თვალსაწიერისათვის.“

წერილშივე ირკვევა, რომ რუსეთ-იაპონიის ომის გამო იმპერიაში ადგილი ჰქონია ინფლაციას, რის შედეგადაც ფოთის ტაძრის კომიტეტის ზარალი 50 ათას მანეთს შეადგენდა. 1907 წლის 20 მაისს ქალაქის საბჭომ აღძრა შუამდგომლობა, რომ უწმიდეს სინოდს თავისი სახსრებიდან გამოეყო ფასიანი ქაღალდები, თავის მხრივ ქალაქის საბჭო კისრულობდა როგორც ძირითადი თანხის, ასევე, წლიური 4%-იანი მოგების დროულად დაფარვას. შემდგომ ნიკო ნიკოლაძე და იონა მეუნარგია უწმიდეს სინოდს შეახსენებდნენ, რომ ტაძარი იმპერიის იმ ნაწილში მდებარეობს, რომელსაც მუსლიმანური სამყარო ესაზღვრება, რომ კომიტეტს ტაძრის მშენებლობაში ხაზინისა და სინოდის სახსრებიდან არცერთი კაპიკი არ გამოუყენებია, მაშინ, როდესაც თბილისსა და ბათუმში უფრო ნაკლები სილამაზისა და მოცულობის ტაძრებისათვის ხაზინის ასეულ ათასობით ფული იქნა გამოყენებული, რომ ფოთის ტაძარი მთელს კავკასიაში მართლმადიდებლობის სიამაყეა. ამის შემდეგ სინოდმა წამოაყენა რიგი პირობები, რომლის გათვალისწინების შემდეგ ქალაქის საბჭოს შუამდგომლობა დაკმაყოფილებულ იქნა. 1907 წლის ბოლოს ნიკო ნიკოლაძე მოსკოვში, კერძო დაწესებულებაში აგზავნის დეპუტატს, სადაც წერს, რომ ქალაქის მმართველობა მზადაა გადაიხადოს 1500 მანეთი ფოთის ტაძრის გათბობისა და ვენტილაციის სისტემის დეტალური ნახაზისათვის და ითხოვს სამუშაოების დაჩქარებას 1908 წლის 1 იანვრამდე.⁸⁹ ამ სამუშაოების შესრულება ჯდება 13 850 მანეთი. 1908 წლის 2 ივლისს ქალაქის საბჭოს სამშენებლო განყოფილების მიერ შედგენილი დოკუმენტის მიხედვით ფანჯრები ჩასმულია, ახალ საკათედრო ტაძარს სამი ტრაპეზი ჰქონდა, კანკელის ხატები დაწერა რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის მხატვარმა ვიქტორ ივანეს ძე ღუმიტრაშკომ, მას ნიკო ნიკოლაძესთან რეკომენდაცია გაუწია არქიტექტურის პროფესორმა ლეონტი ნიკოლოზის ძე ბენუამ.⁹⁰ მხატვარს სამუშაო დაუსრულებია 1908 წლის ნოემბერში (იხ. დანართი №5). კანკელის ჩრდილოეთი მხარის ხატები შესრულებული იყო ბერძნულ-ბიზანტიურ, სამხრეთი - ქართულ-ბიზანტიურ, ხოლო საშუალო - რუსულ-ბიზანტიურ სტილში. კანკელის უმთავრეს ხატებს შორის სამი ხატი ქართველთა

ფოთის საკათედრო ტაძრის ინტერიერი განივ ჭრილში. ცენტრალური საკურთხევის კანკელი, მარჯვნივ და მარცხნივ შვიდი ეკლესიები

სათაყვანო მო-
ღვაწეების - წმ.
ანდრია პირველ-
წოდებულის, წმ.
ნინოსი და წმ.
დავით აღმაშენ-
ებლის იყო. ნიკო-
ლაძის ფონდში
დაცულია დეპე-
შის ტექსტი - გა-
გზავნილი პეტე-
რბურგში, სახ-
ელმწიფო სათა-
თბიროს საფინ-
ანსო კომისიაში
1908 წლის 15
ნოემბერს, რომ-
ელსაც ხელს აწ-

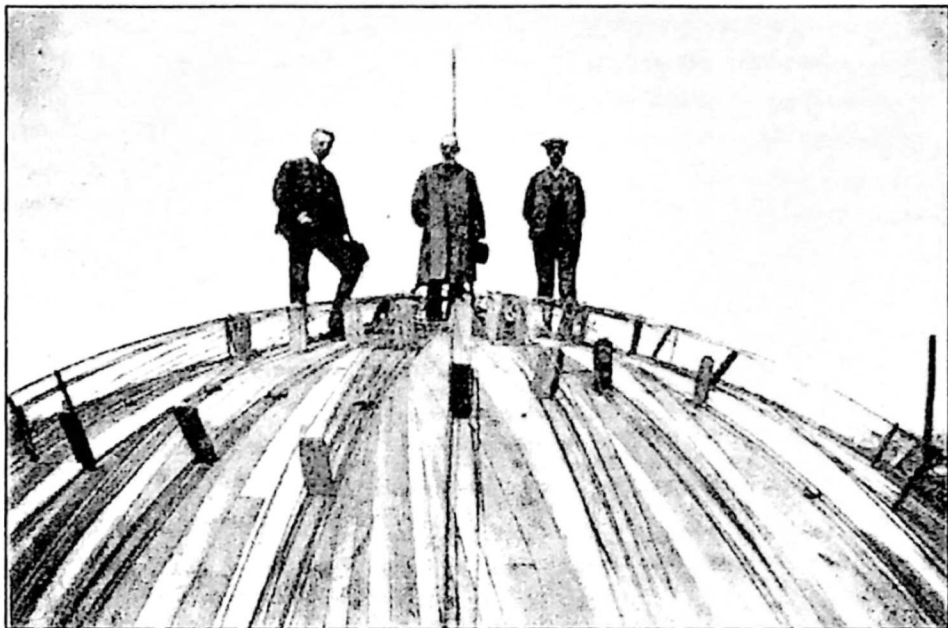
ერენ: საკათედრო ტაძრის წინამძღვარი თოხაძე, კომისიის წევრები -
ყიფიანი, მეუნარგია, ხუმარაძე, თოფურიძე, გუგუშვილი, კურილენოკი,
პილიდი, მიქაბერიძე.⁹² ამ დოკუმენტით ირკვევა, რომ ტაძრის შენობი-
სათვის კარები და ფანჯრები ჩაუსვამთ.

ნიკო ნიკოლაძის ფონდშივე ინახება 1908 წლის დოკუმენტი, რომლის
ავტორი ინჟინერი მ. კურილენოკია, იგი 1907 წელს ქალაქის მმართვე-
ლობას ტაძრის მშენებლობის მეთვალყურედ დაუნიშნავს.⁹³ ის გადმო-
გვცემს, რომ ტაძრის პირველი პროექტი, რომლის განხორციელება 111
ათასი მანეთი ჯდება, შეუსრულებია სამოქალაქო ინჟინერ აპიშკოვს,
პროექტში არ ყოფილა გათვალისწინებული ადგილობრივი ბუნებრივი
პირობები, ამიტომ კომიტეტს დაუვალეზია მხატვარ-არქიტექტორ ბერ-
ენშტამისათვის, შეედგინა ქართული არქიტექტურული სტილის ტაძრის
პროექტი, მან მხოლოდ ესკიზები შექმნა, დეტალური პროექტი შეადგინეს
ინჟინერებმა - ბ. ფრიდლენმა და ს. ბელიავსკიმ, მათ შეადგინეს პროექტის
ორი ვარიანტი - ქვისა და აგურის, რომლის შესახებ აზრი გამოთქვეს
ადგილობრივმა ინჟინერებმა, კომიტეტის წევრებმა. რბილი გრუნტის

გამო მათ ეჭვი გამოთქვეს, რომ ქვის, ან აგურის მძიმეწონიანი ტაძარი მოითხოვდა ღრმა მონოლითურ ფუნდამენტს, აგრეთვე, სხვადასხვა გამაგრებითი სამუშაოების ჩატარებას, რასაც დამატებით დასჭირდებოდა 100 ათასი მანეთი. ამის შემდეგ გადაწყდა, ტაძარი გენეზიკის სისტემით რკინა-ბეტონისაგან აშენებულიყო.

ნიკო ნიკოლაძის დავალებით, მ. კურილენოკს გრუნტის შესწავლის მიზნით დამატებითი სამუშაოები ჩაუტარებია. იგი ტაძრის შესახებ ბევრ საინტერესო ციფრობრივ მონაცემებს გვაწვდის: ბერენშტამის პროექტით ტაძრის შიდა მოცულობა შეადგენს 633 კუბ. საეენს,* ზელენკოს პროექტით - 1110 კუბ. საეენს. პირველის იატაკის ფართობი შეადგენს 65,5 კვ. საეენს, მეორესი - 117 კვ. საეენს. ზელენკოს პროექტი განიხილა შინაგან საქმეთა სამინისტროს ტექნიკურ-სამშენებლო კომიტეტმა, რომელმაც პროექტი დასაზუსტებლად გადასცა პროფესორ რ. მარფელდს. დაწვრილებითი გაანგარიშებანი გააკეთა პ. ი. დიმიტრიევმა. 1905 წლის 20 დეკემბერს ტექნიკურ-სამშენებლო კომიტეტმა პროექტი დამაკმაყოფილებლად მიიჩნია. მთავარ შესასვლელთან ტაძარს ჰქონდა 9-საფეხურიანი კიბე - სიფართით 3,94 საეენი, ნათღებოდა მთავარი გუმბათის 32 ფანჯრით. საკურთხეველის იატაკი დარბაზის იატაკზე 0,18 საეენით მაღლა იყო. იატაკიდან მთავარი გუმბათის ცენტრამდე მანძილი უდრიდა 9,43 საეენს. ტაძრის ასაშენებლად შეირჩა ფოთის მთავარი ქუჩების გადაკვეთის წერტილი. საძირკვლის ორმოს ამოღებისას რამდენჯერმე შეხვდნენ თურქული ციხე-სიმაგრის საძირკვლის ნაშთებს. საძირკვლის სიღრმე ძირითად კედლებში გათვალისწინებული იყო 0,85 საეენი, შიდა კედლებისათვის 0,46 საეენი. საძირკველში ბეტონის ჩასაყრელად მზად იყვნენ 1906 წლის 6 ივლისს, ამ დღეს მომზადდა ბეტონის პირველი ულუფა. სამუშაოები მიმდინარეობდა სამი თვის განმავლობაში, ბეტონი მზადდებოდა შემდეგი პროპორციით - 1 : 2 $\frac{1}{2}$: 5 ცემენტი - ქვიშა - ღორღი. ცემენტი ჩამოჰქონდათ ნოვოროსიისკიდან, ქვიშა - ქობულეთიდან; ქვა-ღორღი - ანაკლიიდან. იატაკის სამუშაოები დაიწყო 1906 წლის 8 ნოემბერს და დასრულდა 16 ნოემბერს. იმისათვის, რომ სხვა სამუშაოების მიმდინარეობისას არ დაზიანებულიყო, იატაკის მოსაპირკეთებელი სამუშაოები გადაიდო 1907 წლის მარტამდე. ამავე დროს, შემოწმებულ

* საეენი - 2 მ. 13 სმ.

ფოთის საკათედრო ტაძრის ცენტრალური გუმბათის ლითონის
კარკასის მომზადება. შუაში დგას ქ. ფოთის თავი ნიკო ნიკოლაძე.

იქნა იატაკის სიმაგრე, ყოველ კვადრატულ საეწეზე დაიდო 150 ფუთი სიმძიმე. იატაკსა და გრუნტს შორის მანძილი იყო 1,56 საეწენი. საკურ-თხველის ნახევარგუმბათის რადიუსი - 2,94 მეტრი იყო. თავდაპირველად ბეტონი ხელით მზადდებოდა, შემდეგ „შავი ზღვის სამშენებლო საზო-გადოებამ“ ლოკომობილის 10-ცხენისძალიანი ძრავა გამოიყენა, რომე-ლსაც შეეძლო ერთ საათში მოეზადებინა 4,16 კუბ/მეტრიდან 5,20 კუბ/მეტრამდე ბეტონი. ლოკომობილს იყენებდნენ, აგრეთვე, ხის ხერხის ასამუშავებლად. მთავარი გუმბათის შიდა რადიუსი 6,40 მეტრს უდრიდა. მისი დაბეტონება დასრულდა 1907 წლის 22 მაისს, იმავე დღეს, საღამოს მასზე დაიდგა რკინა-ბეტონის ჯვარი - სიმაღლით 1 საეწენი და სისქით 0,10 საეწენი. ორი თვის შემდეგ, 22 ივლისს, გუმბათს მოაშორეს ყალიბი. ტაძარი გადაიხურა მოთუთიებული რკინის ფურცლებით, გა-დახურვის სამუშაოები მიმდინარეობდა 2 თვის განმავლობაში.

ზემოაღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით, რომლის ავტორი ინჟინერი მ. კურილენოკია, ფოთის ტაძრის მშენებლობა დაწყებულია 1906 წლის

ნ ივლისს და დასრულებულა 1907 წლის სექტემბერში, მთლიანად მშენებლობა მიმდინარეობდა წლისა და სამი თვის განმავლობაში.

ფოთის ახალ ტაძარს განცვიფრებაში მოჰყავდა მნახველი. მის შესახებ იწერებოდა როგორც ქართულ, ასევე, რუსულ პრესაში. 1909 წელს კიევში განუზრახავთ ახალი ტაძრის აშენება, ამავე წლის 24 თებერვალს კიევის ქალაქის თავს ნიკო ნიკოლაძისადმი წერილი გამოუგზავნია, სადაც ის ითხოვს ფოთის საკათედრო ტაძრის მშენებლობის მასალებს გამოცდილების გაზიარების მიზნით.⁹⁴ 1911 წლის 14 აპრილს ნიკო ნიკოლაძისადმი მსგავსი შინაარსის წერილი გამოუგზავნია ქალაქ სამარყანდის მმართველობას.

სულხან-საბა ორბელიანი ტაძარს საუფლო სახლს, სალოცველ სახლს უწოდებს.⁹⁵ ხოლო როდესაც ვამბობთ - ცოდნის ტაძარი, ხელოვნების ტაძარი, სპორტის ტაძარი და ა. შ. ეს მხოლოდ ეპითეტია და სხვა არაფერი. ფოთის საკათედრო „ცად აღმართული ტაძარი“, რომელიც „თეთრად მოჩანდა შორს ზღვიდანაც კი“, კომუნისტურმა ხელისუფლებამ 1936 წელს, მართალია, არა საჯინბოდ, არა აბანოდ, არა კურდღლების ფერმად, არამედ - თეატრად გადააკეთა...

ქრისტიანთა დევნა

„რომელთა-იგი უფალი მოკლეს იესუ და თჳსნი წინაგწარმეტყუელნი და ჩუენ გამოგუდევნეს და ღმერთსა არა სათნო-ეყვნეს და ყოველთა კაცთა წინააღმდეგომ არიან“ (1 თესალონიკელთა მიმართ 2, 15).

XIX-XX საუკუნეების საქართველოში ქრისტიანობის დევნას იმდენი ხნის ისტორია აქვს, რამდენიც ჩვენში სოციალისტური იდეების გავრცელებას. რაოდენ სამწუხაროა, რომ იმ ქვეყანაში, სადაც „ესე არს სარწმუნოება მართალი ნათესავისა ჩვენისა და, რაჟამს ერთგზის გვიცნობიეს, არღარა მიდრეკილ ვართ მარცხულ გინა მარჯულ და არცა მივდრკებით, თუ ღმერთსა უნდეს“, ⁹⁶ XX საუკუნეში ქრისტიანობის დევნა პირველ ქრისტიანთა დევნას გაუტოლდა. ჩვენში ყოველგვარი ეროვნული ქრისტიანულ ცნობიერებაზეა დაფუძნებული, ამიტომაც იყო, რომ საქართველოს მტრებს პირველი იერიში სწორედ ეკლესიაზე

მიჰქონდათ. რადგანაც ეკლესია იყო ის მძლავრი და ერთადერთი ბურჟი, რომელიც გვიან შუა საუკუნეებში დაქუცმაცებულ და გათითოკაცებულ საქართველოს აკავშირებდა. დიდი ქართველი მეცნიერი ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: „სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო ტახტის მწყემსმთავრები მთელი ძალ-ღონით საქართველოს დაშლა-დანაწევრების მომხრეთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ. როდესაც სრულიად საქართველოს სამეფოს სამეფოებად და სამთავროებად დაყოფისა და დაშლის თანდათან პროცესი დაიწყო, ამ დროს საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დაცვას უფრო მეტი პოლიტიკურ-ეროვნული მნიშვნელობა მიენიჭა: ამრიგად, მხოლოდ ის და მისი საჭეთმპყრობელი კათალიკოს-პატრიარქი იყო საქართველოსა და ქართველი ერის მთლიანობის გამომხატველი. დედა ეკლესიისაგან ჩამოშორება მაშინ იმ სულიერ სარწმუნოებრივ კავშირს წვედდა, რომელიც მხოლოდღა აერთიანებდა დანარჩენს საქართველოს ამა თუ იმ პოლიტიკურად უკვე განკერძოებულ ნაწილს“.⁹⁷

XVI საუკუნეში დასავლეთ საქართველოში არსებული უმძიმესი მდგომარეობის გამო ქართლის კათალიკოს მალაქიასა და აფხაზეთის კათალიკოს ევდემონს შეუდგენიათ „წმიდათა და მართლმადიდებელთა ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსთა და ღირსთა ეფისკოპოსთაგან გაწესებული სამართალი“.⁹⁸ დოკუმენტის შედგენაში მონაწილეობა მიუღია დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსებს, რომლის შედგენის მიზეზები თავშივე წერია: „...ცოდებათა ჩვენთაგან მრავალი უწყსობა და უჯერო საქმე შემოვიდა: კაცის კვლა, კაცის სყიდვა, ეკლესიის კრებვა და უხვედრობა“.⁹⁹

დიდმა ქართველმა პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა კარგად იცოდნენ, რომ ქვეყნის სიმტკიცე დიდად იყო დამოკიდებული დედა ეკლესიაზე, ამიტომაც იყო, რომ 1759 წელს იმერთა მეფე სოლომონ I დიდმა საგანგებო კრება მოიწვია, რომელშიც მონაწილეობდნენ დასავლეთ საქართველოს მაღალი სასულიერო და საერო იერარქიის წარმომადგენლები.¹⁰⁰ კრებაზე განიხილეს ორი მნიშვნელოვანი საკითხი: ეკლესიის საქმეების მოწესრიგება და ტყვის სყიდვის აკრძალვა.

XIX საუკუნეში, როდესაც საქართველომ პოლიტიკურთან ერთად ეკლესიური დამოუკიდებლობაც დაკარგა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გარუსებას ქართველი ხალხი ძირითადად სოფლის სამღვდელოებამ გადაარჩინა, რადგან უმეტესად მხოლოდ სოფლის ეკლესიებთან არსებულ

სკოლებში ისწავლებოდა ქართული ენა. 1907 წელს ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა იმის მომასწავებელი იყო, რომ ქართველი ხალხი მცდარ პოლიტიკურ ნაბიჯს გადადგამდა. ასეც მოხდა. 1918 წელს ხალხმა ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობით ნასაზრდოები ეროვნული ძალების ნაცვლად ხელისუფლებაში სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები მოიყვანა. 1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა რუსეთმა ძალით დაიპყრო საქართველო და ამჯერად ხელისუფლების სათავეში სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკები მოვიდნენ. ბოლშევიკების სამოქმედო ლოზუნგი იყო: „გა-ესრისოთ ფაშიზმის პირსისხლიანი აგენტები, სამშობლოს საზიზღარი მოღალატეები, სიკვდილი უბადრუკ ნაძირალებს“, ¹⁰¹ „გაუმარჯოს რელ-იგიის საბოლოო აღმოფხვრას მასების ფსიხოლოგიიდან“. ¹⁰² მიტინგზე მიღებულ რეზოლუციებში ერთხმად მოითხოვდნენ კონტრრევოლუციონერ მავნებელთა ზროვის ერთიანად დახვრეტას, მათ ფიზიკურ მოსაპობას.

1921 წლის 15 აპრილს გამოვიდა საქართველოს რესპუბლიკის რევო-ლუციური კომიტეტის დეკრეტი „სახელმწიფოსაგან ეკლესიის და ეკლ-ესიისაგან სკოლის გამოყოფის შესახებ“. ¹⁰³ ხელისუფლებამ საეკლესიო და სარწმუნოებრივ საზოგადოებებს აუკრძალა იურიდიული პიროვნებისა და საკუთრების უფლება. „საქართველოში საეკლესიო და სარწმუნოებრივ საზოგადოებათა მთელი ქონება გამოცხადდა სახალხო კუთვნილებად“. ¹⁰⁴

გასაბჭოებისას საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ლეონიდე იყო. მის შესახებ შესანიშნავი მოგონება დაგვიტოვა ვლასა მგელაძემ: „ლეონიდე აღზრდილი იყო მისი ბიძის ალექსანდრე ეპისკოპოსის მიერ, რომელიც გაბრიელ ეპისკოპოზთან ერთად სასულიერო და საერო ასპარეზზე ბრწყინავდა, სამშობლოს გადაგვარებისაგან იცავდა... ამ ორ შესანიშნავ ეპისკოპოსს მხარში ამოუდგა ლეონიდე, რომელმაც ეკლესიისა და ერის საკეთილდღეოდ ნაცადი გზა განაგრძო, კრწანისის ველზე 100 წლის თავზე დიადი ეროვნული პანაშვიდი გადაიხადა, დიდება და მრავალჯამიერი უგალობა. შემდეგ სასახლის წინ დიდების ეკლესიის გალავანში შეკრებილ ქართველობას და მის ეროვნულ მთავრობას მიესალმა, ბრწყინვალე დღეები უსურვა. ამ დროს შვიდფეროვან ცისარტყელასავით ფართო გვირგვინი მზეს რკალით შემოვლებოდა, საკვირველ სანახაობით თბილისს დიადად თავს დადგმოდა... ლეონიდემ ამ ბუნების საკვირველ მოვლენაზე მიუთითა, სიხარულისაგან სახეგაბრწყინებულ ქართველების ყურადღება ზეცისაკენ მიაპყრო, სულისა და გულის დამატკობელი სიტყვით ბუნების

საკვირველება და ერის მარადიულობა შეამკო... შემდეგ, ლეონიდემ ამავე ტაძრის გალავანში ერის დამცველი მებრძოლნი ღირსებით მოიხსენია, მტრის წინააღმდეგ გაბედული სიტყვა წარმოსთქვა... და მადლიერმა ერმა მას იგივე მიუზღო... სამუდამოდ სიონის ტაძარში მოასვენა“.¹⁰⁵

საქართველოს სულიერი მწყემსი კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი 1922 წლის 7 თებერვალს გენუის კონფერენციაზე გაგზავნილი მემორანდუმის გამო დააპატიმრეს, სასამართლო პროცესის ბოლოს, საბოლოო სიტყვაში წმ. ამბროსიმ ჯალათებს უთხრა: „სული ჩემი ეკუთვნის ღმერთს, გული - საქართველოს, გვამს კი, რაც გნებავთ, ის უყავით“. მას 7 წლით, 9 თვითა და 28 დღით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს.¹⁰⁶

საქართველოს უხსოვარი დროიდან უამრავი მტერი შემოსევია, მაგრამ თვით ურჯულო მაჰმადიანებიც კი იშვიათად ანგრევდნენ ტაძრებს - რიდიტ ეპყრობოდნენ ღვთის სახლს. სამწუხაროდ, ბოლშევიკური იდეებით გონებადაბინდული ქართველები საოცარ აქტიურობას იჩენდნენ. 1922 წლის 3 ივლისს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა წინადადება მისცა სახალხო კომისართა საბჭოს, გაეღო 5 მილიარდი მანეთი დაკეტილი ეკლესიების გადაკეთებისათვის.¹⁰⁷ შეუდგნენ კიდეც - ტაძრები ზოგი დაშალეს, ზოგი გადააკეთეს კლუბებად, სკოლებად, თეატრებად, ფერმებად, თავლებად, აბანოებად, საწყობებად... ჯუმათის ტაძარს ჯვარი მოგლიჯეს და ლენინის ბიუსტი დაადგეს.¹⁰⁸ თეკლათის დედათა მონასტერში მეკურდღლეობის ფერმა გახსნეს. 1922 წლის 14 დეკემბერს ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება ანტირელიგიური სამობაო კომპანიის მომზადებისა და ჩატარების შესახებ. რელიგიურ-ქრისტიანულ შობას უნდა დაჰირისპირებოდა „ახალგაზდული“ ანუ „კომკავშირული“ შობა, რომელიც ტარდებოდა ქუჩებში, მონაწილეებს მოჰქონდათ დროშები და ტრანსპარანტები წარწერებით: „რელიგია მეცნიერებისა და რევოლუციის მტერია“, „ძირს ცრუმორწმუნეობა“, „ჩვენი ბედი ჩვენს ხელშია და არა ზეცაში“. მოჰქონდათ, აგრეთვე, ღმერთისა და მღვდლების კარიკატურული გამოსახულებანი.¹⁰⁹ ბოლშევიკებმა გაუგონარი ვანდალობა ჩაიდინეს - ხელყვეს ქართველთა სათაყვანებელი წმიდანების - დავითისა და კონსტანტინეს წმიდა ნაწილები, დაანგრეს ქუთაისის საკათედრო ტაძარი. თუ როგორ „რელიგიურ“ პოლიტიკას ატარებდა ხელისუფლება არმიაში, მოგვყავს ორი მაგალითი: „1924 წლის 25 მარტს მეორე ლევიონის კლუბში მოეწყო კომუნისტური

დეკანოზი გიორგი გეგეჭკორი შვილებთან

ნათლობა, მონათლულ იქნა მეორე ტყვიამფრქვევის გუნდის პოლიტხელის ამხ. სისარულიძის ერთი წლის ვაჟი, რომელსაც დაერქვა „ქარლეგი“ (ქართული ლეგიონი), ნათლიები იყვნენ: მეორე ტყვიამფრქვევის გუნდის წითელარმიელი და რკინიგზის მუშა... „კულტურული მუშაობა ლეგიონში დიდებულ შთაბეჭდილებას სტოვებს“;¹⁰ „სოცმეჯიბრში იწვევენ ერთმანეთს პირველი და მეექვსე ქართული ლეგიონები, რომლის მიზანი არის მთელი ლეგიონის ანტირელიგიურ უჯრედებში ჩაბმა, წერილობითი კავშირის დამყარება ოჯახის წევრებთან და მათი ჩაბმა ანტირელიგიურ წრეებში“.¹¹

რა ხდება ამ დროს საბავშვო დაწესებულებებში. მოვიყვანთ ნაწყვეტს სტატიიდან, რომლის ავტორი ვინმე ლადო წირღვაყა. ის წერს: „... რომ სკოლებსა და საბავშვო ბაღებსა და სახლებში ანტირელიგიური მუშაობის გაშლაა საჭირო, ვფიქრობთ, რომ სადაო აღარაა, მაგრამ მდგომარეობა ამ მხრივ დამაკმაყოფილებელი არ არის, მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ახალ სენაკის საბავშვო-საბავშვო ბაღი, სადაც ამა წლის იანვარს წავაწყდი „წერილმან“ ფაქტს: ბავშვები სხვადასხვა სახისა და ფორმის კუბიკებისაგან სხვადასხვა სახისა და ფორმის „შენობებს“ აგებენ. ერთმა ბავშვმა შენობის აგების შემდეგ მხიარულად წამოიძახა: „ეკლესია ავაშენო“, ვეკითხები: „სად გინახავს ეკლესია?“ პასუხი: „სახლში მაქვს ეკლესიის ნახატი და წმ. გიორგის ხატიც, რომელსაც ყოველ დილა-საღამოს ვკოცნი“, კვლავ ვეკითხები: „რისთვის კოცნი ხატს?“ პასუხი: „დედამ ასე მასწავლა“. ეს სამწუხარო ფაქტი მიგვიჩვენებს იმ გარემოებაზე, რომ ანტირელიგიური მუშაობა სკოლებსა და მშობლებში, როგორც ვთქვით, ჯერ კიდევ ძალზე მოისუსტებს და საჭიროა ორგანიზაციებმა, კერძოდ კი, განათლების განყოფილებამ ფართოდ გაშალოს ამ მხრივ თავისი მუშაობა. განსაკუთრებით საბავშვო ბაღებში, სადაც ყველაზე უფრო ძლიერია ყოველგვარი რელიგიური ცრუმორწმუნეობის გავლენა, გვახსოვდეს, რომ ყოველი მსხვილმანი წერილმანით იწყება“.¹²

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუთათელ-გენათელი მიტროპოლიტი ნაზარი დააპატიმრეს, ჯერ დახვრეტა მიუსაჯეს, შემდეგ იგი პატიმრობითა და პირადი ქონების კონფისკაციით შეუცვალეს. 1924 წლის აპრილში ამნისტიის საფუძველზე გაათავისუფლეს. მას ეპარქიაში მძიმე მდგომარეობა დახვდა, სარეზიდენციო სახლი საწყობად იყო ქცეული და იძულებული გახდა ძმის ოჯახისათვის შეეფარებინა თავი.

იმავე წლის აგვისტოში მიტროპოლიტი ნაზარი თანმხლები პირებითურთ სოფელ სვირის ეკლესიის კურთხევისას დააპატიმრეს. „განსაკუთრებულმა სამეულმა“ გასამართლების გარეშე საფიჩხიის ტყეში დახვრიტა მიტროპოლიტი ნაზარი და მასთან ერთად ოთხი სასულიერო პირი - მღვდელნი: სიმონი (მჭედლიძე), გერმანე (ჯაჯანიძე), იეროთეოსი (ნიკოლაძე) და დიაკონი ბესარიონი (კუხიანიძე)“.¹³ მიტროპოლიტ ნაზარის საფლავი ცნობილი არაა.

ცნობილი ბოლშევიკი ისააკ ჟვანია 1924 წლის აჯანყების გამომწვევ მიზეზთა შორის ასახელებს ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლების მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ მეთოდებს.¹⁴ იგი გაუმართლებლად მიიჩნევს ნოსირის ეკლესიის დახურვისას სენაკის მაზრის ხელმძღვანელების მიერ ასობით ქალისა და კაცის დაპატიმრებას; პარტიის ხაზის გამრუდებას უწოდებს მოსახლეობის თვალწინ ხატების ნაჯახებით დარჩევას. უთავობასა და უტაქტობას უწოდებს იმას, რომ ხობის მონასტრის დახურვისას ხალხის მღელვარება მილიციასთან კინალამ შეიარაღებულ შეტაკებაში გადაიზარდა. ჟვანიას აზრით, ყოველივე ამან თავი 1924 წლის აჯანყების დროს იჩინა. გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ხობის მონასტრის მოვლენების აქტიური მონაწილენი ციმბირში გადაასახლეს, ბევრი მათგანი სამშობლოში არ დაბრუნებულა. რაც შეეხება ისააკ ჟვანიას, იგი მისივე თანაპარტიელების მიერ 30-იან წლებში მოწყობილი რესპრესიების მსხვერპლი გახდა.

1927 წლის 5 იანვარს შეიქმნა „საქართველოს უღმერთოთა კავშირი“, რომელშიც 90 ათასი ადამიანი იყო გაერთიანებული. 1930 წლის დეკემბერში თბილისში დაარსდა მუშური ანტირელიგიური უნივერსიტეტი, რომლის მიზანს წარმოადგენდა მოეზადებინა „მარქსისტულ-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის“ ათეისტი მუშაკები რაიონებში სამუშაოდ. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდგომ მეტად მძიმე დრო დაუდგათ ფოთელ და, მთლიანად ჭყონდიდის ეპარქიის, მორწმუნეებს. 1923 წელს ქ. ფოთში და მთლიანად სამეგრელოში არცერთი ეკლესია-მონასტერი არ მოქმედებდა. ხობის სახელგანთქმულ ტაძარში, სადაც უხსოვარი დროიდან ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის კვართი იყო დასვენებული, ბოლშევიკები მეკურდღლეობის ფერმის გახსნას აპირებდნენ, ეს ბოროტი განზრახვა მონასტრიდან გაძევებული არქიმანდრიტის ალექსისა და ზუგდიდის მუზეუმის დირექტორის აკაკი ჭანტურიას თავგანწირვამ

ჩამალა.¹⁵ 1923-1926 წლებში ჭყონდიდელი ეპისკოპოსი სვიმეონი ტუსაღით ფოთის საკათედრო ტაძრის სადარაჯოში ცხოვრობდა. ეპარქია იმდენად იყო გაღატაკებული, რომ ეპისკოპოსის საარსებო წყაროს ყოველთვიურად მრევლის მიერ შეკრებილი 10 მანეთი წარმოადგენდა.¹⁶ ფოთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე მოღვაწეობდა ყველასათვის საყვარელი ადამიანი - მღვდელი ლავრენტი წულაძე, რომელიც საქალაქო სკოლაში ქართულ ენასაც ასწავლიდა, იგი ხელისუფლებამ აიძულა ქალაქი დაეტოვებინა და გურიამი - მშობლიურ სოფელ ჭანჭათში (აკეთის თემი) დასახლებულიყო. აქაც საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობდა, იგი დააპატიმრეს და თბილისის ჩეკას ციხეში ჩასვეს. შემდეგ გაათავისუფლეს და საკუთარ სახლში ტანჯვა-წამებით ამოხადეს სული.¹⁷ 1936-37 წლებში სამღვდლოებას არა თუ მღვდელმსახურების ჩატარება, არამედ მორწმუნეთა ოჯახებში სიარულის უფლებაც კი არ ჰქონდათ.¹⁸ ფოთის „დიდი კუნძულის“ წმ. ოლღას სახელობის ეკლესიის მღვდელი ბეგლარ კაჭარავა იმიტომ დააპატიმრეს, რომ მან წესი აუგო გარდაცვლილ თევდორე გუგუშვილს და გარდაცვალების მოწმობა გადასცა მის მეუღლეს - ნატალია გუგუშვილს.¹⁹

1936 წლის 1 იანვარს შედგენილი დოკუმენტის მიხედვით, ფოთში მხოლოდ ორი სასულიერო პირი ყოფილა: დეკანოზი იოანე ბობოხიძე და მღვდელ-მონაზონი ექვთიმე ნანეიშვილი, რომელიც მედავითნის მოვალეობას ასრულებდა.²⁰ მრავლისმეტყველია ის ფაქტები, რომ იოანე ბობოხიძე 1894 წელს, 25 წლის ასაკში, იყო მარტვილის სამაგალითო ორკლასიანი სამრევლო სკოლის გამგე,²¹ მას 1907 წელს ილიას დაკრძალვის დღეს სიტყვა წარმოუთქვამს,²² იგი გუქიტიშვილის ფსევდონიმით ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. ფოთელთა დეაწლმოსილი მოძღვარი 1937 წელს დახვრიტეს.²³ მღვდელ-მონაზონი ექვთიმე საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ხობის მონასტერში მოღვაწეობდა. იგი ხელისუფლებამ გააძევა მონასტრიდან, 1937 წელს ციმბირში გადასახლეს, საიდანაც არ დაბრუნებულა.

ხელისუფლება დევნიდა არა მარტო სასულიერო პირებს, არამედ მათი ოჯახის წევრებსაც. არქიმანდრიტ ალექსის (მირცხულავა) ვაჟი ციხეში გარდაიცვალა, დეკანოზი გიორგი გეგეჭკორის ვაჟი, ფოთში ცნობილი ინჟინერი გრიგოლ გეგეჭკორი, 30-იანი წლების რეპრესიებს შეეწირა...

ფოთის სამღვდელოება და მრევლი XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის I ნახევარში

„გერეთ ბრწყინვალე ნათელი თქუენი წინაშე კაცთა, რადთა
იხილნენ საქმენი თქუენნი კეთილნი და აღიდებდნენ მამასა
თქუენსა ზეცათასა“ (მათე 5. 16).

„ესე უკვე ღვთისა სათნო არს, რომელ პატივ-მსცე მღვდელ-
მთავართა და პატივის-მცემელი მღვდელ-მთავართა ღვთისაგან
პატივ-ცემულ იქმნების, და რომელი თვინიერ მღვდელ-მთავრისა
რასამე ჰყოფდეს, არა შევნიერ არს“.

„ჯერ არს პატივ-სცემდეთ მღვდელსა“.

იოანე ოქროპირი.

XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში ფოთი საეპარქიო ცენტრს, ხოლო XX საუკუნის II ნახევარში ჭყონდიდელი მღვდელმთავრის რეზიდენციას წარმოადგენდა. 1885 წლიდან ფოთი გურია-სამეგრელოს საეპარქიო ცენტრია. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასთან ერთად, 1917 წლის 12 მარტიდან აღდგა ჭყონდიდის ეპარქია, რომლის ცენტრი ფოთი იყო.

ფოთში მოღვაწე სასულიერო პირთა სრული წარმომადგენლობა ჩვენთვის უცნობია, როდესაც ფოთის ისტორიის შესახებ სხვადასხვა სა-

ეპისკოპოსი გიორგი (ალადაშვილი)

ხის მასალებს გავეცანით, ვნახეთ დიდი „ღვაწლი და მოქალაქეობა“ ამ პირთა. საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში ზოგიერთი მათგანი მოწამ-ეობრივად აღესრულა. სხვადასხვა დროს ფოთში მოღვაწე მღვდელმთავრები - ალექსანდრე ოქროპირიძე და ამბროსი ხელაია წმიდანებად არიან შერაცხულნი. ჩვენ საჭიროდ მივიჩნიეთ ფოთში მოღვაწე ჩვენთვის ცნობილ სასულიერო პირთა ვინაობა გავვეცნო საზოგადოებისათვის.

ბუჩია-სამებრპლოს პეისკოპოსები:

1. ეპისკოპოსი გრიგოლი (დადიანი) - 1886-1898 წწ.
2. ეპისკოპოსი ალექსანდრე (ოქროპირიძე) - 1898-1903 წწ.
3. ეპისკოპოსი დიმიტრი (აბაშიძე) - 1903-1905 წწ.
4. ეპისკოპოსი გიორგი (ალადაშვილი) - 1905-1908 წწ.
5. ეპისკოპოსი ლეონიდე (ოქროპირიძე) - 1908-1917 წწ.

ჟყონდიდელი მღვდელმთავრები:¹²⁴

1. მიტროპოლიტი ამბროსი (ხელაია) - 1917-1919 წწ.
2. მიტროპოლიტი გიორგი (ალადაშვილი) - 1920-1921 წწ.
3. ეპისკოპოსი დავითი (კაჭახიძე) - 1921-1923 წწ.
4. ეპისკოპოსი სვიმეონი (ჭელიძე) - 1923-1926 წწ.
5. ეპისკოპოსი ნესტორი (ყუბანიშვილი) - 1926-1928 წწ.
6. ეპისკოპოსი ალექსი (გერსამია) - 1928-1930 წწ.

1930-32 წლებში ჟყონდიდის ეპარქიას მწყემსმთავრობდა მიტროპო-ლიტი სვიმეონი (ჭელიძე) - ქუთათელ-გაენათელი (დროებით მმართველი ჟყონდიდის ეპარქიისა), 1933 წლის შუა ხანებში - ეპისკოპოსი იოანე (ფანცულაია), 1933-1935 წლებში მიტროპოლიტი დავითი (კაჭახიძე) - ჟყონდიდელ-შემოქმედელი.

(შენიშვნა: 1936-1951 წლები ჩვენთვის უცნობია (გ. ჩ.)

7. ეპისკოპოსი გაბრიელი (ჩაჩანიძე) - 1952-1953 წწ.
8. მიტროპოლიტი ეფრემი (სიდამონიძე) - 1953-1972 წწ.*
9. მიტროპოლიტი რომანოზი (პეტრიაშვილი) - 1974-1977 წწ.
10. მთავარეპისკოპოსი იოანე (ანანიაშვილი) - 1978-1983 წწ.
11. ეპისკოპოსი ზოსიმე (შიოშვილი) - 1983-1985 წწ.
12. ეპისკოპოსი ვახტანგი (ახელედიანი) - 1985-1988 წწ.

* მიტროპოლიტი ეფრემი 1953-1960 წლებში ბათუმ-შემოქმედის ეპარქიას მღვდელმთავრობდა, ამ პერიოდშივე დროებით განაგებდა ჟყონდიდის ეპარქიას.

დეკანოზი გრიგოლ მაჭარავი (მაჭარაშვილი) ფოთის ქალთა სკოლის მოსწავლეებთან, მარჯვნივ სკოლის უფროსი ანა სოკოლოვსკაია და სკოლის მზრუნველი ოლღა ნიკოლაძე

13. მთავარეპისკოპოსი გიორგი (შალამბერიძე) - 1988-1996 წწ. ფოთში მოღვაწეობდნენ:

დეკანოზნი: გრიგოლ მაჭარაშვილი, ტარასი ივანიცკი (იგი ინგილო იყო),¹²⁵ ნიკიტა თალაკვაძე, გერასიმე ჯაველიძე, არსენ თოხაძე, ნესტორ სასანია, გიორგი გეგეჭკორი, კლიმენტი ჭანტურია, იოანე ბობოხიძე, იოანე კეჭაყმაძე და კირილე ქიქოძე;

მღვდელ-მონაზონნი: ექვთიმე (ნანეიშვილი), პეტრე;

მღვდელნი: ზოსიმე ჟორდანია, მელიტონ კელენჯერიძე, დავით გეგეჭკორი, გიორგი კვირკველია, ისააკ ჯორჯიკია, ეპიფანე გეთია, ლავრენტი წულაძე, ვარლამ მახარაძე, კაპიტონ გაწერელია, გიორგი გვაზავა, ირაკლი კალანდარიშვილი, ზაქარია ცინცაძე, ბეგლარ კაჭარავა;

მთავარდიაკონნი: ლუკა ხოშტარია, დავით სარალიძე, იოანე მემკოვსკი, ვასილ ლაითაძე, დიაკონნი: სერაპიონ კალანდაძე, თევდორე გველესიანი;

მედავითნენი: კლიმენტი გვაზავა, ვლადიმერ დარჩია, ტიმოთე შენგელია;
მნათენი: დიმიტრი ცომაია, ივანე ანცევი;

მგალობელთა ლოტბარები: ავქსენტი მეგრელიძე, ვალერიან გეგეჭკორი, ივანე ცინცაძე. ავქსენტი მეგრელიძის მგალობელთა გუნდის წევრი მოწაფეობისას იყო შემდგომში დიდი მეცნიერი - ეთნოგრაფი-აკადემიკოსი გიორგი სპირიდონის ძე ჩხატაია, მასვე მონაწილეობა მიუღია 1907 წელს ახალი საკათედრო ტაძრის მშენებლობაში. ფოთის მუზეუმში მის სახელს ატარებს.

1891-1897 წლებში გურია-სამეგრელოს ეპარქიის კანცელარიის მდივნად მუშაობდა სოფრომ მგალობლიშვილი.

1896-1904 წლებში გურია-სამეგრელოს ეპარქიის სამრევლო სკოლების მეთვალყურე-ზედამხედველად მუშაობდა ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე თედო ჟორდანია.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ფოთში არცერთი - დიდი თუ მცირე, საზოგადოებრივი თუ კერძო საქმე - სამღვდელოების რჩევისა თუ კურთხევის გარეშე არ წყდებოდა. საქართველოს პირველი - ფოთი-ყვირილას რკინიგზა გაბრიელ ეპისკოპოსის მიერ 1871 წლის სექტემბერში იკურთხა. გაბრიელ ეპისკოპოსი ჩვენს მხარეში ძალიან საყვარელი და პოპულარული პიროვნება იყო. მისი გარდაცვალების შესახებ გაზეთ „ივერიაში“ ვკითხულობთ: „ჩვენც, სამეგრელოს მკვიდრნიც უზომოდ შეგვაწუხა იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის გარდაცვალებამ. მის მეუფებას, არამცირე ღვაწლი მიუძღოდა სამეგრელოს წინაშე, რომლის სამწყსოსაც შეადგენდა სამეგრელო ამ რამდენიმე ხნის წინათ. განსვენებულის დაკარგვით მთელმა სამეგრელომ დაჰკარგა ერთი წარჩინებული და ღრმად განმსჭვალული, ქრისტეს მცნების მქადაგებელი და მლოცველი მწყემსმთავარი. განსვენებულის სულის მოსახსენებლად სამეგრელოს ეკლესიებში ყველგან წირვა-პანაშვიდები სრულდება“.¹²⁶ 1910 წელს მე-ლიტონ კელენჯერიძეს ფოთის თვითმმართველობის შენობაში ლექცია წაუკითხავს გაბრიელ ეპისკოპოსის შესახებ, დასწრების მსურველები დარბაზში ვერ დატეულან.¹²⁷ ფართო და მრავალმხრივი იყო გურია-სამეგრელოს ეპარქიის პირველი ეპისკოპოსის გრიგოლის მოღვაწეობა, ის განსაკუთრებულ ყურადღებას ბავშვთა სწავლა-აღზრდის საქმეს აქცევდა. 1899 წლის 4 აპრილს ალექსანდრე ეპისკოპოსმა ფოთის ახალი ნავსადგური აკურთხა.¹²⁸ 1902 წლის 4 მარტს ფოთის საზოგა-

დოებამ ალექსანდრე ეპისკოპოსის სამღვდელმთავრო მოღვაწეობის 40 წლის იუბილე იდღესასწაულა. ხალხში დიდი სიყვარულითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა ეპისკოპოსი ლეონიდე. 1914 წელს ფოთში დაიბეჭდა ეპისკოპოს ლეონიდეს პირველი წიგნი: „ქადაგებანი ქართველ წმინდანების დღეების შესახებ“. იგი თავკაცობდა 1917 წლის მარტში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეს და ვიდრე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩევდნენ კირიონ მესამეს, ასრულებდა საქართველოს მწყემსმთავრის მოვალეობას. 1919 წ. 23 თებერვლიდან 1921 წ. 11 ივნისამდე იგი იყო საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი.¹²⁹ რევოლუციამდე ფოთის საკათედრო ტაძარში მოღვაწე მღვდელი ვარლამ მხახარაძე 1937 წლის 7 ივლისს საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს ლოცვა-კურთხევით დაინიშნა ქუთაის-გაენათის ეპარქიის მიტროპოლიტად. იმავე წელს იქნა რეპრესირებული,

სხედან მარცხნიდან მარჯვნივ: ეპისკოპოსი ალექსანდრე (ოქროპირიძე), საქართველოს ეგზარხოსი ალექსი, ნიკო ნიკოლაძე, დეკანოზი ნიკიტა თალაკვაძე. დგანან: მარცხნიდან მჯორე თედო ჭრდანიძე, ფოთის პოლიტმეისტერი ვლადიმერ აბაშიძე. XX საუკუნის დასაწყისი.

გარდაიცვალა 1943 წელს გადასახლებაში, საფლავი ცნობილი არაა.¹³⁰ დეკანოზი გიორგი გეგეჭკორი მრავალმხრივი და განათლებული მოღვაწე იყო, იცოდა უცხო ენები.¹³¹ 1868 წელს მას საკუთარი ხარჯით გადაუხურავეს შუა წყაროს ეკლესია.¹³² 1894 წელს შეუკრებია ორასამდე ქართულ-რუსული წიგნი და იგი მარტვილის სამაგალითო ორ-კლასიანი სამრევლო სკოლისათვის გადაუცია,¹³³ დინტერესებული ყოფილა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის შესწავლით, რასაც მოწმობს მისი წერილები ცნობილ ისტორიკოს თედო დარდანიასთან.¹³⁴

ფოთში მოღვაწე მღვდელმთავართა და სამღვდელთა ღვაწლმა ნაყოფი მაშინ იჩინა, როდესაც საშინელი წითელი ტერორი დამკვიდრდა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ფოთის მორწმუნე საზოგადოებამ დედა ეკლესიისადმი საოცარი ერთგულება გამოავლინა. რაოდენ დიდი სიყვარული ჰქონიათ ღვთისა და მოყვასისადმი, მათი ცხოვრება პირველი საუკუნეების ქრისტიანთა ცხოვრებას ჰგავდა. სამწუხაროდ, ყველა მათგანის ვინაობა არ ვიცით. 1923 წელს ხელისუფლებამ მიიღო „ინსტრუქცია რელიგიურ საზოგადოებათა რეგისტრაციისა და ამ საზოგადოებათა ყრილობის მოწვევის შესახებ.“ რეგისტრაცია უნდა მომხდარიყო მაზრის ან ქალაქის აღმასკომში.¹³⁵ ფოთის ცენტრის უბნის მართლმადიდებლური ქრისტიანული რელიგიური საზოგადოების სია წარმოდგენილია 450 ადამიანის ხელმოწერით,¹³⁶ რაც სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ფოთის ცენტრის უბანში მხოლოდ 450 მორწმუნე იყო. გაკეთდა იმდენი ხელმოწერა, რამდენსაც ზემოთ აღნიშნული ინსტრუქცია ითვალისწინებდა... რელიგიურ საზოგადოებას ყრილობებს შორის ხელმძღვანელობას უწევდა საბჭო.

ფოთის მართლმადიდებლურ საზოგადოებათა საბჭოს წევრები სხვადასხვა დროს იყვნენ: ანტონ ალასანია, ნატალია ალანია, ანეტა ახვლედიანი, მიხეილ ანდლულაძე, იორდანე ბასილაშვილი, ალექსანდრა ბერაია, ფეფიკო ბურჭულაძე, იოსებ ბარამიძე, პარასკევა ბაბილუა, ბიქტორ ბოკერია, ბარნაბა ბუკია, ისიდორე ბოკუჩავა, ეფროსინე ბოლქვაძე, ადო გვიჩია, ზოსიმე გრიგოლავა, ილარიონ გასვიანი, მოსე გუჯაბიძე, ბერჟ გაბელია, პელაგია გერსამია, ივანე გაბელია, ისაია გაბუნია, სოფიო დარჩია, სოლომონ დობორჯგინიძე, ვასილ ესებუა, ვასილ თოფურია, ვლადიმერ თოფურია, ბართლომე თოდრია, ყარამან თურქია, იაგორ იაროსლავცევი, ალექსანდრე იმიდევშილი, პაშა იოსელიანი,

იესე ინგოროყვა, ჩაგუ კაკულია, მარიამ კახიანი, პავლე კილასონია, იუსტინა კუცია, იოსებ კუცია, იესე კუცია, ბესარიონ კუცია, ანტონ კაკულია, ბასა კაჭარავა, გიორგი კიკალეიშვილი, პორფილე კინწურაშვილი, შალვა ლეთოდინი, სოლომონ მიქიაშვილი, თეიმურაზ მიქიაშვილი, ფარნა მილორავა, მიხეილ მიმინოშვილი, მაკრინე ნადარეიშვილი, ერასტო პაჭკორია, ანასტასია პარკია, პარასკევა ჟვანია, ოლღა რიგვავა, ნიკო სარდაროვი, ავქსენტი სვანიძე, სალომე სვანიძე, კოწია სიხარულიძე, პელაგია საბახტარაშვილი, თეოფანე ტყემელაშვილი, სტეფანე ტარასოვი, ლუკა ტორჩინავა, ივანე ფანცულაია, ნესტორ ქირია, ზოსიმე ქვარცხავა, კოსტა ქვარცხავა, კოსტა ქარცხია, სანდრო ქაქუთია, ფილიპე ჯგუბურია, შამელა ჯორბენაძე, ფილიპე ჯალაღონია, ივანე ჭითანავა, ალექსანდრე ჭითანავა, ლენა ჭანტურია, სამსონ ჭყონია, თომა წერეთელი, ალექსანდრე ხოფერია, პეტრე ხარებავა, ლუკა ხუხია...

ნიკო ნიკოლაძე

„ნეტარ იყნეთ თქვენ, რაჟამს გჲყუდრიდენ და გდენიდენ და თქუან ყოველი სიტყუაჲ ბოროტი თქუენდა მომართ სიცრუევით ჩემოჲს“.

(მათე 5. 11)

ფოთის ხსენებისას ნებისმიერ ქართველს თვალწინ ნიკო ნიკოლაძის ხატება დაუდგება... ნიკოლაძისთანა ქართველებს გულისხმობდა, ალბათ, გიორგი მთაწმიდელი, როდესაც ამბობდა - „ნათესავი ქართველთა წრფელ და უმანკო“ არისო.

1914 წ. 3 თებერვლის გაზეთ „თემში“ გამოქვეყნებულ წერილში ფოთის საქალაქო საბჭოს ხმოსნები: კ. გაბუნია, დ. ცეკვაშვილი, ე. ბოლქვაძე, ზ. გვასალია, ა. ჟვანია, კ. რუხაძე, ვ. თოფურიძე, ა. გვასალია, დ. პილიდი, დ. ფანცულაია სამართლიანად აღნიშნავენ ნიკო ნიკოლაძის

ამაგს, მას მიაწერდნენ „ქალაქის მკვდრებით აღდგენას“.¹³⁷

ნიკო ნიკოლაძე მოშურნეობით უფრო VII-XII საუკუნეების იმ მოღვაწეებს ჰგავდა, საფუძველს რომ უყრიდნენ ჩვენი ქვეყნის სულიერსა და ეკონომიკურ ძლიერებას. მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობებისა, საოცარი გულმოდგინებით ქმნიდა საქართველოს მომავალს. რომ არა იგი, გვექნებოდა კი ფოთი - საქართველოს საზღვაო კარიბჭე?! მისი მოღვაწეობის გვირგვინს ფოთის ცენტრში აშენებული საკათედრო ტაძარი წარმოადგენს. გაზეთ „საქართველოში“ თავის დროზე შესანიშნავი სტრიქონები დაბეჭდილა: „მშვენიერი ბაღი-პარკი, ნამდვილი კულტურის ოაზისია სამტრედიიდან ფოთამდე გადაჭიმულ ჭაობში; ცად აღმართული ტაძარი ამაყად დაჰყურებს არემარეს და თითქოს ნიკოლაძის სხივებსა ჰფენსო, თეთრად მოსჩანს შორს ზღვიდანაც კი“.¹³⁸

მისი მოღვაწეობის სხვადასხვა მიმართულების შესახებ უამრავი ლიტერატურა არსებობს, მაგრამ, როგორც ვ. ღონაძე აღნიშნავს, „მიუხედავად იმ დიდი ინტერესისა, რასაც ჩვენი მკვლევარები იჩენდნენ და იჩენენ ნ. ნიკოლაძის იდეური მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში, ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი“.¹³⁹

ნიკო ნიკოლაძისთვის, როგორც ქართველი მართლმადიდებელი ქრისტიანი მოღვაწისათვის, სულაც არ არის უცხო და გასაკვირი, რომ მან ღვთის ტაძარი - ნაგებობა, რომლის მსგავსი ფოთში არც მანამ და არც შემდგომ არ აშენებულა, ქალაქის ცენტრში, მთავარი ქუჩების გადაკვეთის წერტილში ააშენა. ამით თანამედროვე და მომავალი თაობების ქართველებს მიგვანიშნა, თუ საით უნდა ყოფილიყო ჩვენი სულიერი, მხერა მიმართული...

საინტერესოა ნ. ნიკოლაძის, როგორც დიდი ეროვნული მოღვაწის, თოფილე ხუსკივაძისეული შეფასება: „უწინ საქართველოში ყველა დიდი ტაძრის გვერდით პატარა სვეტის მსგავს კოშკის ეკლესიას ააგებდნენ ხოლმე. ეს კოშკი-ეკლესია სიმაღლით მთავარ ტაძარზე უფრო მაღალი თუ არა, იმის სიმაღლე მაინც იყო. აქ ჩვენი წმინდანი მამანი, მწიგნობარნი ცხოვრობდნენ და მუშაობდნენ, იყვნენ გაცალკევებული, ცხოვრებას მოშორებული და მყუდროთ, მშვიდად ეძლეოდნენ ფრიად სასარგებლო შრომას. ამგვარი კოშკების ნაშთი დღესაც მოიპოვება ჩვენი ზოგიერთი მონასტრის გვერდით.“

ნ. ნიკოლაძის კოშკიც, სწორედ ამგვარ შენობას წარმოადგენს. კოშკი

ნიკო ნიკოლაძე ფოთის კოშკში - თავის
სამუშაო კაბინეტში

ძველი ქალაქის შენობა. იგი რიონის ნაპირას ქალაქის ბაღის ერთ გვერდითაა აგებული და დინჯად, ამაყად გადაჩრებიან ცალკე ქალაქის მიდამოებს და მეორე მხრით თვალუწვდენელ შავი ზღვის სივრცეს. იქ სულიერ მამათა ნაცვლად დღეს ფოთის ქალაქის მოურავი ნიკოლაძე მუშაობს“...¹⁴⁰

ნ. ნიკოლაძის მეუღლე ოლღა ალექსანდრეს ასული გურამიშვილი მეტად განათლებული საზოგადო მოღვაწე ქალი იყო. იგი ილია ჭავჭავაძის მეუღლეს, ოლღას, მოუნათლავს და სახელიც ნათლიისა ჰქონია.¹⁴¹ 1897 წლის 26 ნოემბერს გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოს გრიგოლს ფოთში წმ. ოლღას სახელობის დედათა სკოლის შენობის საძირკველი უკურთხებია. ეპისკოპოსს აღუნიშნავს საქველმოქმედო კომიტეტის თავმჯდომარის ოლღა ნიკოლაძის გულშემატკივრობა და ქება-დიდებათ მოუხსენებია ქალაქის მოურავის მხნე და მოხერხებული მოღვაწეობა.¹⁴²

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი საზგასმით ამბობდა: „...ქართველთა

ოდენ სპითა ვერცარას ალექსანდრე იქმოდა კარგსა და თუმცა დავითს სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და პრომთა ძალი, ანუ სხუთა დიდთა სამეფოთა, მაშინმცა გენახნეს ნაქმარნი მისნი, უაღრესნი სხუთა ქებულთანი.“¹⁴³ დავით აღმაშენებლის ხსენებისას ყოველ ქართველს საოცარი მოწიწების გრძნობა გვეუფლება, რადგან ის უპირველეს ქართველ მოღვაწეთა შორის უპირველესია და თუ მას საქვეურო საქმეების კეთებით ვინმე თუნდაც ოდნავ დაემგვანება, ეს ქართველთათვის დიდი ბედნიერებაა.

დავითის ისტორიკოსთან საინტერესო პარალელს ავლებს სიმონ ქვარიანის ნააზრევი ნიკო ნიკოლაძის შესახებ, რომელიც ჟურნალ „კლდეში“ დაიბეჭდა (იხ. დანართი №6): „...მე არ ვაჭარბებ, როცა ვამბობ, რომ თუ თანამედროვე თაობა არაა, მომავალი მაინც დააფასებს ამ იშვიათი კაცის ღვაწლს, ამ ერთადერთი ქართველის ინიციატივის შემოქმედებას, მაღალ ნიჭს, იშვიათ ცოდნას, გამოცდილებას, უდრეკ ენერგიასა და თავისებურებას. ეს კაცი განათლებული ევროპის უპირველეს სახელმწიფოებში დაიკავებდა ერთ უპირველეს ადგილს, ჩვენში კი მისი საოცარი ნიჭი და ენერგია შთანთქმა მარტოოდენ პატარა ფოთმა. ჩვენში კი ჩვენმა „ქებულმა მამულიშვილებმა“ გააძევეს და გაამართოვეს, მისცეს იგი უსამართლო პასუხისმგებამი და 70 წლის მოხუცს წაართვეს სახელი, მიაყენეს სულიერი სიმწარე და ნივთიერი შევიწროება...“¹⁴⁴

ნიკო ნიკოლაძის სასამართლო პროცესი რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ და „ქებულმა მამულიშვილებმა“ მოაწყვეს, იმ ძალებმა, რომლებმაც დიდი ილია ჭავჭავაძე მოკლეს. თუმცა, ქართველი ერის მტრებმა ვერ შეძლეს ნიკო ნიკოლაძის სახელის შებღალვა ცრუ ბრალდებით, იგი ხალხს უსაზღვროდ უყვარდა...

1928 წლის აპრილის თვეში მამულისათვის მაშვრალი დიდი ნიკო ნიკოლაძის ნეშტი ქართველმა ხალხმა მთაწმინდას მიაბარა...

რაოდენ სამწუხაროა, რომ ნიკოლაძის სასამართლო პროცესი კვლავ გაგრძელდა. ამჯერად დიდ მოაზროვნესა და პრაქტიკოსს ჩანაფიქრი დაუწუნეს და ის განაჩენი გამოუტანეს, რომ მის მიერ უზარმაზარი შრომითა და ღვაწლით ნაგები ფოთის საკათედრო ტაძარი „მადლიერმა შთამომავლებმა“ 1936 წელს თეატრად გადააკეთეს...

ფოთი - ქალაქი უეკლესიოდ, უზაროდ, უმწეემსოდ...

„მერმეცა სამღვდლოთა ჭურჭელთა და ღმრთისა და შეწირულთა სიწმიდეთათჳს, რომელ არიან ბარძიმ-ფეშუმ-სამწერობელნი და ყოველნი ეკლესიათადა შეწირული და ერთგზის ღმრთისადა მიცემული ოქროდ, ვეცხლი, თუალი, მარგალიტი, ჭიქად, სტაფრა დ, ნაქსოვი, სინი, რვალი, რკინად, ძელი, კეცი, ქვად. ამას განვაწესებთ შემდგომითა წმიდათა კანონთაგთა, რაგთა არავის ჯელეწიფოს ჯმარებად მისსა არარად, არცა ტყუეთა საჯსრად, დაღათუ ცუდადცა და უჯმრად მღებარე იყვნენ და ფერჯითა დასათრგუნველად ისხნენ ეკლესიასა შინა და საჭურჭლესა მისსა. ზოლო უკუეთუ ვინმე იკადროს ამათგანისა რადსაცა გარეგნით მის ეკლესიისა და თჯნიერ მისსა, ვითარ-იგი განწესებულ იყოს და ვითარ-სახედცა სამსახურად ეკლესიისა, ანუ საკურთხეველისა შექმნილ იყოს სხუად რადცა ჯმარებად, მოულოდეთ აქა უკუე ბაბილოვნელთა მეფისა ბალტაზარის და ანანიაგს და სააფორადს სასჯელსა, ზოლო მუნ ცეცხლსა საუკუნესა განმზადებულსა ემაკათჳს და ანგელოზთა მისთათჳს“.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება.

ფოთის მუზეუმში დაცულია ქალაქის აღმასრულებელი კომიტეტის მასალები ეკლესიების, სამლოცველოების დახურვისა და საეკლესიო ნივთების ჩამორთმევის შესახებ, რომლიდანაც ჩანს, რომ ფოთში ორი სინაგოგა - ქართველ და რუს ებრაელთა და სომხური ეკლესიაც დაუხურავთ.

ამ დოკუმენტების მიხედვით საეკლესიო ნივთები ჩამოურთმევიათ და სხვადასხვა დანიშნულებით გაუგზავნიათ შემდეგი ეკლესიებიდან: „ნახუტურუს“, „სამხედრო“, „ცენტრალური საკათედრო სობოროს“, „ფოთის საკათედრო ტაძრის“, „ქ. ფოთის სობოროს“.¹⁴⁵

ფოთის ეკლესიებს ჩამოართვეს და ქალაქის აღმასკომმა ჩაიბარა:

1. დიდი ხატები - 9 ცალი
2. უფრო პატარა ხატები - 28
3. პატარა ხატები - 40
4. ხატი ტილოსი - 4

5. ვერცხლის ხატი - 1
6. ბავშვის მოსანათლაუი - 1
7. ფუტლიარი - 8
8. კუბოს დასაფარავი - 1
9. ნოხები - 5
10. დოროჟკა - 10
11. წითელი მაუდი (3 დიდი, 3 პატარა) - 6
12. კედლის ნოხი - 1
13. ტანთსამოსელი ანაფორები - 47
14. გარდამოხსნა - 1
15. სტოლსაფარი - 108
16. წინსაფრები - 76
17. ეპისკოპოსის ტანზე ჩამოსაკ. ოთხი კუთხი მატერიები - 3
18. ხალათი თეთრი - 1
19. მანუეტკები - 54
20. ეფისკოპოზის ფეხქვეშაგები - 3
21. ბარძიშე დასაფარებელი - 23
22. ეფისკოპოზის ქუდი ფუტლიარით - 1
23. აღსავლის კარები - 4
24. ბაირაღები - 2
25. ჯვარი დიდი - 1
26. ჯვარი - 2
27. ჯვარი უბრალო - 5
28. შუშმანი ფუტლიარი - 1
29. მინის ბალონი - 1
30. კრესლო - 2
31. ვაზა - 3
32. გრაფინკა - 3
33. კაფეინიკი თითბერი - 1
34. კიდნისი - 2
35. უმივალნიკი - 1
36. მაგიდა - 2
37. ნაკურთხი წყლის ყუთი - 2
38. ნაკურთხი წყლის შესანახი ფინჯანით - 3

39. თერთმეტსანთლიანი - 1
40. სასანთლები - 32
41. სასანთლე ფოდნოსით - 1
42. დიკირი და ტრიკირი - 3
43. შვიდსანთლიანი - 6
44. დანაშუბი - 1
45. კანდელები - 30
46. შუშები კანდელები - 30
47. სანთლის ჩასადგამი მილები - 3
48. ქვაბი ცინკის - 1
49. შკაფი - 3
50. ზანავესკა - 7
51. სარტყელი - 10
52. ჩიხოლი დახეული - 3
53. ლენტები - 9
54. სამაჯური - 11
55. ბაწარი კარგი ხარისხის წვრილი - 14 არშინი
56. კასრები - 3
57. გვირგვინი - 2
58. ბარძიშ-ფეშხუმი კოვზით და დისკოვით - 1
59. ოლარი - 1
60. სპილენძის ქვაბი - 1
61. პატარა ლუსტრა - 1
62. ნამწვავი სანთლები
63. კაპეიკიანი სანთლები - 1000
64. წიგნები - 20
65. სახარება - 1
66. საცეცხლური - 1“

გარდა ამისა, 1923 წლის 11 ივნისს სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტის განკარგულებით დანიშნულმა ექსპერტმა, სამეგრელოს (ზუგდიდის) მუზეუმის დირექტორმა აკ. ჭანტურიამ და ფოთის აღმასკომის რწმუნებულმა ა. მუსერიძემ სამუზეუმოდ დაადგინეს შემდეგი ნივთები:

„1. წიგნები, ნაბეჭდი, ხუცური, სლავიანური და ნოტისა ყდიანები და

უკლო, მათში სამი სახარება ვერცხლით და ერთი უბრალოდ მოჭედილი სულ - 118 ცალი.

2. დაფარნები - ადგილობრივი ნახელოვანი - 14.

3. ხატები, სამი ფიცარზედ წამლით ნახატი, ორი უბრალო და ერთი ტილოზე - 98X128 სმ. სულ - 6 ცალი.

4. ორი სამსანთელი სააღდგომო (ერთი მინანქრიანი) - 2.

5. სამი მიტრა, ორი უბრალო საყოველღეო და ერთი სამღვდელმთავრო მძივებად ასხმული მარგალიტებით შემკობილი, აკლია 33 თვალი, მიტრის მინანქრიანი მედალიონები ქვებით შემკობილი, ზედა მედალიონს აკლია ჯვარი, სულ - 3.

6. არწივები: სამღვდელმთავრო, უბრალო, ადგილობრივი ნახელოვანი - 4.

7. ერთი უბრალო სპილენძის ლანგარი 35 სმ. - 1

8. სამსხვერპლოები სამი ლითონისა - 3.

9. დიკირი და ტრიკირი ბრინჯაოსი მინანქრით დამშვენებული - 2

10. სანაწილე ვერცხლისა კუბოთი და კოლოფით 4 გირვანქა* და 15 მისხალი** მინანქრიანად - 1

11. დიდი ჯვარი უბრალო 90X82 სმ. - 1

12. ერთი წყობა სამღვდელმთავრო შესამოსელი (ბისონი, სტიხარი, ენქერი - 2, ონფორი დიდი და პატარა, ოლარი და სარტყელი სულ 8 თავი) - 1

13. გარდამოსხნა 188X94 სმ. - 1

14. სამღვდელმთავრო ხორუგი ლითონის - 2

15. სასანთლეები უბრალო დიდი - 2

16. ებრაელების რელიგიური საგნები (4 ფრაკისა, 1 რქისა და 1 შალის) - 6

17. ებრაელების ხელთნაწერები ეტრატზე თავის ფუტლიარებით - 2“

1923 წ. 23 აპრილს ფოთის აღმასკომის მიერ შემდგარმა კომისიამ, რომელშიც შედიოდნენ: აღმასკომის პრეზიდენტის წევრი ვ. მეუნარგია; კომკავშირის წარმომადგენელი ქავეარაძე; კომუნისტური პარტიის წევრი ჭკუასელი; ფინგანის გამგე ს. ჭოჭუა; ფინგანის მდივანი ა. ხოჭოლაყა; საეკლესიო ნივთების მცოდნე მასწავლებელი ზ. ცინცაძე; მოლარე ნ.

* გირვანქა - 409,5 გრ.

** მისხალი - 4,6 გრ.

ყვანია; ექსპერტი-იუველირი ა. კალმანოვიჩი; ფინგანის მონგარიშე ს. ქაქუთია, დაადგინა ფოთის საკათედრო ტაძრიდან და სამხედრო ეკლესიიდან გამოტანილი ძვირფასი ნივთების ღირსება, წონა და ღირებულება.

კომისიის მიერ შედგენილ ოქმს თან ერთვის 4 შენიშვნა:

- „1. თითო მისხალი ვერცხლის ამა ნივთებისა შეფასდა 10 კაპ. ოქროთი.
2. ზოგი ნივთები, მაგალითად მოხსენებული №12, 13, 15 და 20 შეფასდა ბითუმად წონის მიუხედავად.
3. ზოგი ნივთები მაგალითად მოხსენებული №18, 20, 23 და 24 სრულებით შეუფასებელია გამოურკვევლობის გამო.
4. ამ დღეს ოფიციალური ცნობებით ერთი ოქროს მანეთის კურსი უდრის ა. კ. ფულის ნორმას ერთი მილიონ ორმოცდაათი ათას მანეთს.

1. ერთი ვერცხლის მოოქროული (84 პრობის) წ-და ნაწილების შესანახი ჭურჭელი წონით ოთხი გირვანქა და თხუთმეტი მისხალი - (ბით) 100 მან.
2. ერთი ვერცხ. მოოქროული (84 პრობის) ბარძიმი - ერთი გირვანქა და ორმოცდაოთხი ნახევარი მისხალი - 14 მან. 5 კაპ.
3. ერთი ჯვარი ვერცხლის მოოქროული (84) 74 მისხალი - 7 მან. 40 კაპ.
4. ერთი ფეშვში ვერცხ. მოოქროული (84) 64 მისხალი - 6 მან. 40 კაპ.
5. ერთი ტაყუკი ვერცხ. (84) 39 მისხალი - 3 მან. 90 კაპ.
6. ერთი პატარა თეფში ვერცხ. (84) 18 მისხ. - 1 მან. 80 კაპ.
7. ორი კოვზი ვერცხ. (84) 20 მისხ. - 2 მან.
8. ერთი ვარსკვლავი ვერცხ. მოოქროული (84) 27 მისხალი - 3 მან. 70 კაპ.
9. ორმოცდათვრამეტი ექვანი ვერცხ. (84) მისხალი - 8 მან. 40 კაპ.
10. სამი საცეცხლო ვერცხ. ორი გირვანქა და 11 მისხალი - 20 მან. 30 კაპ.
11. ერთი ხატი მაცხოვრის (სეზე გადაკრული ვერცხლის) 23 მისხ. (ბით) - 3 მან.
12. ერთი ხატი ლეონშშობლის (სეზე გადაკრული ვერცხლის) 18 მისხ. (ბით) - 2 მან.
13. ერთი დიდი სლავიანური სახარება მოოქროული ვერცხლის ყდაში დაკაზმული წონით ერთად თოთხმეტი გირვანქა და 93 მისხალი - (ბით.) - 1000 მან.
14. ერთი ხატი წმ. ნიკოლოზისა ვერცხლის (84 პრ.) ხის ბუდეში, წონით ერთად ორი გირვანქა და 82 მისხალი - 27 მან. 60 კაპ.
15. ერთი სლავიანური სახარება ვერცხლის ყდაში მოკაზმული ოთხი ვერცხლის კომბოლით (ერთი დასაკეტი აკლია) წონით ერთად 15 გირვანქა და 45 მისხალი (ბით) - 1000 მან.

16. ერთი სლავიანური სახარება მოოქროული ვერცხლის ყდაში მოკაზმული 16 გირვანქა და 63 მისხალი (ბით) - 1000 მან.
17. ერთი ლახვარი ვერცხლის ტარით 20 მისხალი - 2 მან.
18. ერთი მღვდელმთავრის მიტრა მარგალიტებით მოწყობილი (აკლია ბოლო რიგზე დაასლოებით 36 ობოლი მარგალიტი და ზედა მამა ღმერთის სურათზე აკლია სამიტროპოლიტო ჯვარი) ერთი გირვანქა - არ შეფასდა.
19. ერთი ხატი ღვთისმშობლის მოოქროული ვერცხლის ხის ბუდეში სარკით წონით ერთად 8 გირვანქა და 60 მისხალი - 83 მანეთი და 80 კაპ.
20. წყვილი რიპიდი (გამოუკვლეველი ლითონის) წონით 9 გირვანქა და მისი ფუტლიარა არის ხის, ხავერდით ამოკრული - შეუფასებელი
21. ერთი პატარა ოქროს ჯვარი წონით ნახევარი მისხალი - 1 მან. 50 კაპ.
22. ქართული ბონით აღმასკომის სალაროს კვიტანცია - 543,000 მანეთი - 50 კაპ.
23. ვერცხლის ფული წვრილი - მანეთი და ექვსი შაური - შეუფასებელი
24. სპილენძის ფული (გროში) 10 მანეთნახევარი
25. ბარძიმი ვერცხლის მოოქროული 82 მისხალი - 8 მან. 20 კაპ.
26. ფეშხუმი ისეთივე 40 მისხალი - 4 მან.
27. ვარსკვლავი ასეთივე 13 მისხალი - 1 მან. 30 კაპ.
28. კოვზი ასეთივე 8 მისხალი - 80 კაპ.
29. სახარების ყდა ვერცხლის მოოქროული 66 მისხალი - 6 მან. 60 კაპ.
30. სახარების ყდაზე ანაგლეჯი ვერცხლი წონით 9 მისხალი - 90 კაპ.
31. ერთი ხის ფირფიტაზე ღვთისმშობლის ხატი ვერცხლის ყდაში მოკაზმული წონით 57 მისხალი
32. ერთი ხის ნათლისმცემლის ხატი ვერცხლის ყდაში 30 მისხალი - 3 მანეთი
33. ერთი ღვთისმშობლის ხატი ხის ვერცხლის ყდაში 20 მისხალი - 2 მან.
34. ერთი მაცხოვრის ხატი ვერცხლის 9 მისხალი - 90 კაპ.
35. ერთი ღვთისმშობლის ხატი 12 მისხალი - 1 მან. 20 კაპ.

ჯამი: 3320 მანეთი. 95 კაპიკი ოქროთი.

შეამოწმა და შეაფასა ა. კალმანოვიჩმა“.

1923 წ. 19 დეკემბერს ფოთის პოლიტგანის კომისიამ, რომელშიც

შედიოდნენ ვაჩეიშვილი, ციბა, ჯუღელი - კინოთეატრ „კომეტას“ გამგეს ავქსენტო ცხადაიას აღმასკომის საწყობიდან ჩააბარა შემდეგი საეკლესიო ნივთები:

- „1 სტოლსაფრები (ტრაპეზის გადასაფარავი) - 45 ცალი
2. სტიქარი - 42
3. ფილონი - 15
4. სარტყლები - 20
5. ომფორი - 22
6. გინგილა - 28
7. ოლარი - 18
8. ნაბერედნიკი - 20
9. მოსახურავი (ხალათი) - 7 აბრეშუმის
10. საეკლესიო შესამოსლების ნაგლეჯები სხვადასხვა ზომის და ხარისხის - 31
11. ენქერი - 4
12. სამსხვერპლოს გადასაფარებელი - 16
13. ებრაელების საწიგნე 5 ხავერდის
14. დაფარნა - 15
15. სამაჯურები - 54
16. ლენტები - 5
17. ჯვარი - 1
18. კამილაკა - 1 თავისი თუნუქის ყუთით.“

განათლების სახალხო კომისარიატის განკარგულებით ეკლესიებს ზარებიც ჩამოართვეს და რომლებსაც არ ჰქონდა „მეცნიერულ-ისტორიული მნიშვნელობა“, „სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვისათვის საჭირო საშუალებათა გასაძლიერებლად“ გაყიდეს⁴⁶ (იხ. დანართი №10). ფოთელმა კომუნისტებმაც არ დააყოვნეს და 1928 წლის 10 ივლისს ფოთის აღმასკომის სხდომაზე დაადგინეს - „ის ზარები, რომლებიც არ არიან ხმარებაში, მიეყიდოს „რუდმეტალტორგს“.

1930 წ. 10 მარტს ფოთის აღმასკომის თავმჯდომარის განკარგულებით „რუდმეტალტორგის“ წარმომადგენელს ბარნაბა კორძაიას გადაეცა შემდეგი ზარები:

„1 დიდი კუნძულის ყოფილი სამხედრო ეკლესიის ზარები ორი, წონით 10 გირვანქა (გატეხილი) და მეორე 7 ფუთი და 10 გირვანქა, სულ 7 ფუთი და 20 გირვანქა;

2 ქალაქის სობოროს სამი ზარი, ერთი წონით 207 ფუთი და 20 გირვანქა, მეორე 14 ფუთი და 29 გირვანქა და მესამე 2 ფუთი და 6 გირვანქა, სულ 224 ფუთი და 15 გირვანქა;

3. ნახუტურის სასაფლაოს ეკლესიის 4 ზარიდან ერთი ზარი 3 ფუთი და 26 გირვანქა.¹⁴⁷

ამ დოკუმენტების მიხედვით, აღმასკომს წმ. ნიკოლოზის სახ. ეკლესიის ერთი ზარი გადაუცია თეატრ „კომეტასათვის“, ერთი კი - ქალაქის საჭიროებისათვის დაუტოვებია.

საქვოა, რომ საბჭოთა ხელისუფლებას „რუდმეტალტორგისათვის“ ჩაბარებული ზარების რეალიზაციით მიღებული თანხა ისტორიულ ძეგლთა დაცვისათვის გამოეყენებინოს. 1930 წ. 23 იანვარს ფოთში გამართულ ქალთა კრების მონაწილე დელეგატ აბარცუმიანცის განცხადების მიხედვით, ეკლესიის ზარები „სახელმწიფოს ინდუსტრიალიზაციისათვის“ უნდა იქნეს გამოყენებული.¹⁴⁸ ხელისუფლების შენიღბული ქმედება ქალურმა გულწრფელობამ „ამხილა“ (იხ. დანართი №10, №11).

„დიდი კუნძულის წმ. ოლას“ სახელობის ეკლესია საკმაოდ ლამაზი ნაგებობა იყო. მართალია, იგი ქართული ხუროთმოძღვრების შედევრს არ წარმოადგენდა, მაგრამ ფოთისთვის ნამდვილად იყო ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლი, რადგან ის თითქმის იმ დროს აშენდა, რა დროიდანაც ფოთი ქალაქად და ნავსადგურად გამოცხადდა. მიუხედავად ამისა, XX საუკუნის 40-იან წლებში ტაძარი დაანგრიეს.

ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი ფოთის ეკლესიებიდან ჩამორთმეული ნივთების სია არ უნდა იყოს სრული, რადგან შეუძლებელია, ფოთის ეკლესიებში მხოლოდ 2 ბარძიმი, 2 გარდამოხსნა და 4 აღსავლის კარი ყოფილიყო, როგორც ეს ნაჩვენებია. შესაძლოა, ზოგიერთი ნივთი საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ დღეებში რუსეთის წითელი ჯარის თარეშისას დაკარგულიყო. არც ჩამორთმეული ზარების რაოდენობა უნდა იყოს სრული, რადგან, როგორც ზემოთ არის აღნიშნული, „რუდმეტალტორგისათვის“ „სამხედრო“ ეკლესიის ორი ზარი მიუყიდათ, ჩვენს ხელთ არსებული 1927 წლის მაისში შედგენილი დოკუმენტის მიხედვით კი კომკავშირის ზემოაღნიშნული ეკლესიიდან 3 ზარი წამო-ულია.¹⁴⁹

ამრიგად, საბჭოთა ხელისუფლების წყალობით ფოთი - უძველესი ქრისტიანული ქალაქი, დარჩა უეკლესიოდ, უზაროდ, უმწყემსოდ-

„...საუდარი არს ღმრთისად“ (მათე, 5. 34)

“ხოლო მამამან შენმან აღჰმართნა სამარტკულენი და ეკლესიანი აღაშენნა, და შენ მამისა შენისა საქმენი განჰრწყენ და სხუად გარდააქციენ კეთილნი მისნი; მამამან შენმან წმიდანი შემოიხვნა სახილ თვისა. ხოლო შენ ღვენი შემოიხვენ; მან ღმერთი ცათა და ქვეყანისა აღიარა და პრწყმენა, ხოლო შენ ღმერთი ჭეშმარიტი უვარ-ჰყავ და ცეცხლსა თაყვანის-ეც“.

იაკობ ხუცესი

XX საუკუნის საქართველოს ისტორია საოცარი სირთულეებითა და პარადოქსებით იყო აღსავსე...

1933 წ. 24 დეკემბერს გაზეთ „საბჭოთა ხელოვნებაში“ დაიბეჭდა სტატია სათაურით „მელპომენა ფოთში“, სადაც ფოთის დიდი საკათედრო ტაძრის შესახებ ვკითხულობთ: „შედიხართ ქალაქ ფოთში, სულერთია, გემით თუ ხმელეთით და თვალში გეცემათ ვეებერთელა შენობა. ეს შენობა რკინა-ბეტონისაგანაა გაკეთებული, პირქუშია, წელთა განმავლობაში ბეტონი გაშავებულია, მინები ჩამტვრეულია. ძველმა მთავრობამ ვერ მოასწრო კარების შებმა და დარჩა ეკლესია უკაროდ, უზაროდ. უყურებდა ადამიანი ამ ეკლესიას და გრძნობდა სიცივეს. თითქოს ვეებერთელა მაჯლაჯუნა დასწოლია ქალაქს.“

ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ ციტატა ამავე ტაძრის შესახებ გაზეთ „საქართველოში“ დაბეჭდილი ტექსტიდან, სადაც სწერია: „ცად აღმართული ტაძარი ამაყად დაჰყურებს არე-მარეს და თითქოს ნიკოლაძის სხივებსა ჰფენსო. თეთრად მოსჩანს შორს ზღვიდანაც კი“.

განა პარადოქსი არ არის, რომ ღვთის ტაძარი XX საუკუნის I ნახევრის ქართველთაგან ერთს შავად, მეორეს კი თეთრად ეჩვენება. დიდი მიხვედრა არ უნდა, რომ პირველი მხოლოდ ხორციით არის ქართველი, მისი სული „მაჯლაჯუნების“ ბნელი სამყაროდან არის ნასაზრდოები. მეორე კი სულითაც და ხორციითაც ქართველია, ღვთიური ნათლით განათებული...

ფოთის ხიდი, საკათედრო ტაძარი და კოშკი, 1907 წელი

უამრავი ურჯულო - თურქი, სპარსელი, მონღოლი, ხვარაზმელი და სხვები ცდილობდნენ ჩვენთვის ნათელი ბნელად ექციათ. მათ მრავალჯერ ააოხრეს და ნაცარტუტად აქციეს ჩვენი სოფლები და ქალაქები, მაგრამ ჩვენი სული უტეხი აღმოჩნდა და არა მკლავის, არამედ ღვთის ძალას მინდობილ ქართველთა ხმლების წერა ათეულ ათასობით მომხდური გახდა.

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში რარივ გახარებულნი იქნებოდნენ ჯოჯოხეთს მყოფი მურვან-ყრუს, აბულ-ყასიმის, ჯალალედდინის, თემურ-ლენგის, შაჰ-თამაზის, შაჰ-აბასისა და სხვათა ბოროტი სულები, როდესაც გაიგებდნენ, რომ ქართველებს საკუთარი ხელით პირისაგან მიწისა აღუგვიათ 2000-მდე დიდი და მცირე ტაძარი, საკუთარი ხელით უჩეხიათ ხატები, ხოლო სიწმიდეები შეუბღალავთ.

საქართველოს საზღვაო კარიბჭის - ქ. ფოთის მთავარ ტაძარში 30-იან წლებში ბნელეთის მოციქულების - კომუნისტების, „ხელდასხმით“

თეატრმა დაიღო ბინა, რაც კომუნისტებს თეატრის სიყვარულის გამო არ ჩაუდენიათ, მათთვის მთავარი იყო ტაძრისათვის ბუნებრივი შინაარსი მოესპოთ. თანაც, ქალაქის ცენტრში კურდღლების ფერმას ხომ არ გახსნიდნენ, როგორც ეს დასახლებული პუნქტის განაპირას მდებარე ხობის ძველ მონასტერში დააპირეს. არადა, რაოდენ ძნელი წარმოსადგენია თეატრად გადაკეთებული სიონი და სვეტიცხოველი, მერე რა, რომ ეს ტაძრები 1000 წელს ითვლიან, ხოლო ფოთისა მხოლოდ 95 წლისაა?! წელთა სიმრავლე არც მეტეხის ტაძარს აკლდა, მაგრამ იქაც თეატრი იყო გამართული, თუმცა, ამ თეატრის დასში აღმოჩნდნენ ნამდვილი ხელოვანნი, რომლებმაც სასტიკი უარი განაცხადეს ღვთის სახლში სპექტაკლების დადგმისა. დღეს მეტეხის ტაძარი, როგორც ძველად, დედაქალაქის ერთ-ერთი უმთავრესი სალოცავია. საბედნიეროდ, ფოთში ყოველთვის იყო და ვფიქრობთ, რომ დღესაც არის ნამდვილი ხელოვანი ხალხი, მათ შორის ფოთის თეატრის დასშიც, რომელთაც არ სურთ, რომ კომუნისტების მიერ ჩადენილი ცოდვის უნებლიე გამგრძელებელნი იყვნენ.

ოჯახის მთავარ სიწმიდეს წინაპართა ძვალშესალავი წარმოადგენს. განა ჭკუათმყოფელი კაცი ფეხით შედგება თავის სიწმიდეზე და ზედ ცეკვა-თამაშს გააჩაღებს?! შეიძლება, რომ ქართველი კაცი, მით უმეტეს ხელოვანი, ტაძრის საკურთხეველში, წმიდათაწმიდაში, სპექტაკლებს დგამდეს?! განა ჩვენ არ გვეუბნება სულმნათი აკაკი: „სარწმუნოების დაკარგვა და სჯულის გატეხა ხალხის ხრწნილების, დაცემის და აღმოფხვრის ნიშანია“. ნუთუ ისე დავეცით, რომ მწყემსმთავარს ტაძარში არ ვუშვებთ და კარებს ვუხურავთ?! სწორად შენიშნავს დ. კვარაცხელია, როდესაც ამბობს: „ნუთუ მაინცდამაინც დღემდე მოქმედი თავლა ან სასუქის საწყობი უნდა გაემართათ იქ წითლებს, რომ გავლიზიანებუ-ლიყავით და კკლესიის აღდგენაზე გვეფიქრა?“¹⁵⁰

ათეიზმის ფესვების აღმოფხვრა საკმაოდ რთული პროცესია. ბრმა უნდა იყოს ადამიანი, რომ ვერ ამჩნევდეს ურწმუნოების შედეგებს: მიუხედავად იმისა, რომ ხალხმა პირი ღვთისკენ იბრუნა, ჯერჯერობით ვერ ვაჯობეთ ხალხის ქონების გამფლანგველ-გამნიავებლებს. ლამის წაგვლეკოს სექტებმა, ნარკომანიამ, პროსტიტუციამ. უზნეობის მორევში ვცურავთ, ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის ყმაწვილები საკუთარი დედის გინებას ჩვეულებრივი საუბრის თემად იყენებენ. ხალხს დიდი

ძალა აქვს და ვფიქრობთ, ღვთის მადლითა და ღვთისმშობლის მეოხებით დავძლევთ ამ მდგომარეობას.

დავით აღმაშენებლის ხსენებისას ნებისმიერ ქართველს სიამაყის გრძნობა გვეუფლება, მაგრამ დავფიქრებულვართ, რატომ იყო მისი მმართველობის დროს საქართველო ძლიერი? „მატიანე ქართლისაჲ“ მოგვითხრობს: „ხოლო საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი, და გინება ღმრთისა საძულველი, და ყოველი უწყსოება მოსპობილ იყო ლაშქართა მისთა და ურიცხუსა მას შინა სიმრავლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მყოფთა შორის“. აქ საუბარია საეშმაკო სიმღერებზე, სახიობაზე და განცხრომაზე, თორემ მართლმადიდებლობა ხელოვნების წინააღმდეგი სულაც არ არის. „ქრისტიანები... ხელოვნებას უყურებდნენ როგორც მათი სულების გამაძლიერებელ საშუალებას ღვთისა და მოყვასის მსახურებისათვის“.¹⁵ ქრისტიანობა ისეთი ხელოვნების წინააღმდეგია, რომელიც ბოროტი გრძნობების გასაძლიერებლად არის გამიზნული. განა ქართული ხელოვნების შედეგები მართლმადიდებლური კულტურის მონაპოვარი არ არის? ამ მხრივ რა შეედრება ქართულ მართლმადიდებლურ არქიტექტურას, სასულიერო და საერო მწერლობას, ფერწერას, ოქრომჭედლობას, გალობას...

ძნელი მისასვედრი არ არის ის, თუ ვინ აღვივებს ადამიდან და ევადან მოყოლებული დღემდე ბოროტ ვნებებს, არც ის არის საჭკვო, რომ სცენად გადაკეთებულ საკურთხეველში საექტაკლის დადგმით როგორ ვახარებთ და ვაძლიერებთ კაცთა მოდგმის მტერს და როგორ ვხდებით ნებსით თუ უნებლიეთ მისი მსახური.

XX საუკუნის 20-30-იანი წლების რეპრესიებს მრავალი ქართველი ხელოვანი - ჭეშმარიტი პატრიოტი შეეწირა. მარტო სანდრო ახმეტელისა და ევგენი მიქელაძის ფიზიკური განადგურება რაოდენ დიდი დანაკლისი იყო ქართული საზოგადოებისათვის. დიდი ხელოვანი ლეთიური ნათლით არიან მოსილნი და, ალბათ, ეს ადამიანები ვერც კი წარმოიდგენდნენ ღვთის ტაძრის სხვა დანიშნულებით გამოყენების შესაძლებლობას. 1935 წლის 10 იანვარს გაზეთ „ფოთის მუშა“-ში დაბეჭდილია ფოთის საკათედრო ტაძრის ფოტო, გუმბათზე ჯერ კიდევ ჯვარია აღმართული, ქვემოთ მიწერილი ტექსტიდან ვიგებთ, რომ ტაძარი „გრ. მალანას სახელობის თეატრად“ გადაქცეულა. დღეს კი ღვთის ტაძარი (ტაძრად ნაკურთხ შენობას ჩვენ თეატრს ვერ ვუწოდებთ) ვალერიან გუნias

სახელს ატარებს, რაც მისი ნათელი სულის შეურაცხყოფაა, რადგან ისეთი დიდი და მრავალმხრივი მოღვაწე; როგორიც ვ. გუნია იყო, თავის თავს არ მისცემდა იმის ნებას და ვერც წარმოიდგენდა, რომ ღვთის ტაძარი მისი სახელობისა ყოფილიყო.

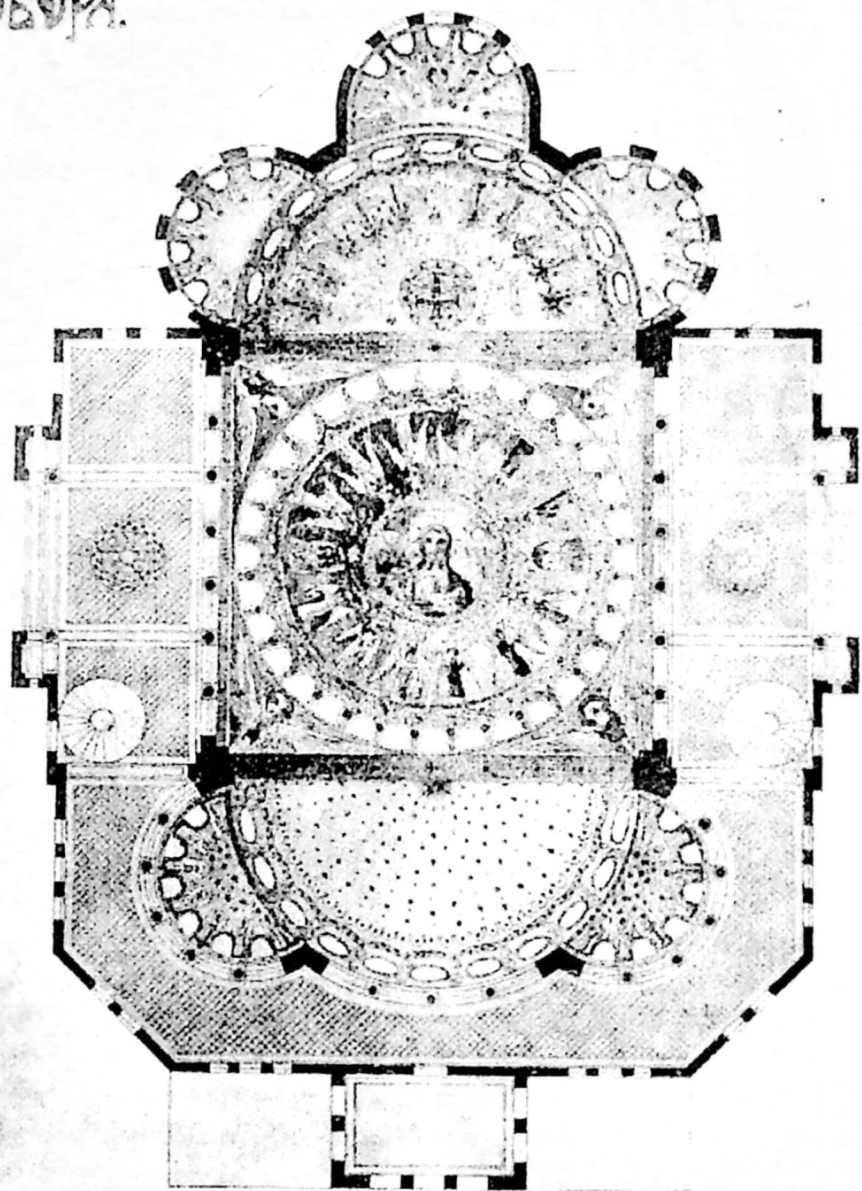
1914 წლამდე ფოთში თეატრალური და სხვა სახის წარმოდგენები ქალაქის მმართველობის საკრებულო დარბაზში იმართებოდა. ამ წელს კი ნ. ნიკოლაძის აქტიური მხარდაჭერით ვ. მარჯანიშვილმა და ნ. ლლონტმა საკუთარი სახსრებით ააგეს სახალხო თეატრის შენობა „კომეტას“ სახელწოდებით.⁵² მისი დარბაზი 400 კაცს იტევდა. როგორც ფოთის ქალაქის 1914 წლის საარჩევნო სააგიტაციო ფურცლიდან ირკვევა, ნ. ნიკოლაძეს განზრახული ჰქონია ახალი სათეატრო შენობის აგება, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მას ამის გაკეთება არ დააცალეს.

XX საუკუნის 20-30-იანი წლების ფოთში არც მატერიალური მდგომარეობა და არც თეატრალური ცხოვრება იყო იმ დონეზე, რომ უზარმაზარ ნაგებობაზე გაჩენილიყო პრეტენზია, მით უმეტეს, რომ 1933 წლის 6 სექტემბერს გაზეთ „საბჭოთა ხელოვნებიდან“ ირკვევა, რომ კინოთეატრი „კომეტა“ კაპიტალურად შეკეთებულა, სცენა გაფართოებულა, ხოლო 1926 წლის 3 თებერვლის ფოთის აღმასკომის პლენუმის სხდომის ოქმის მიხედვით, ტაძრის თეატრად გადაკეთება საჭირო მატერიალური სახსრების არარსებობის გამო ცნობილ იქნა შეუძლებლად და უარი ეთქვა საინიციატივო ჯგუფს.⁵³ ფოთის აღმასკომის პრეზიდიუმის 1927 წლის 21 ივნისის სხდომის ოქმის მიხედვით ვიგებთ, რომ: „ვინაიდან მომავალ საბიუჯეტო წელში აღმასკომის შემოსავალი ძლიერ შემცირდება და მისი ფინანსური მდგომარეობა არ მისცემს მას დასისთვის თანხის გაღების საშუალებას მომავალი წლის ზამთრის სეზონში დასის მოწვევა უარყოფილ იქმნეს“, რაც იძლევა იმ დასკვნების გაკეთების საშუალებას, რომ ქ. ფოთის თეატრს საკუთარი დასი არ ჰყავდა. ზემოთ აღნიშნული ფაქტების მიხედვით ჩანს, რომ საბჭოთა ხელისუფლება იმდენად თეატრის ბედით არ იყო დაინტერესებული, რამდენადაც მას მოსვენებას უკარგავდა ქალაქის ცენტრში არსებული გრანდიოზული ტაძარი. ჩვენს მიერ წინა თავებში აღწერილი მასალების მიხედვით, სადაც ასახულია ხელისუფლების დამოკიდებულება მართლმადიდებლობისადმი, ცხადი იყო, რომ „მართლმადიდებლობის სიამაყე“ გრანდიოზულ საკათედრო ტაძარს ისინი მორწმუნეებს არ დაუთმობდნენ.

ტაძრის თეატრად გადაკეთების ინიციატორები კომუნისტები იყვნენ. ისინი ყველა სიბინძურეს ხალხის სახელით აკეთებდნენ. ამის მაგალითია 1925 წლის 1 დეკემბერს ფოთში გამართული საინიციატივო ჯგუფის კრება.¹⁵⁴ კრებას ესწრებოდნენ: ნ. მეიშვილი, ი. ზარდალიშვილი, ლ. ბახუშვილი, ე. ნოდია, ე. ჩაგუნავა, ს. მქავანაძე, შ. ჯაფარიძე, კ. კახიანი, დოლბაია, მ. კირთაძე, ნ. ჩხიკვაძე. კრებას თავმჯდომარეობდა ნ. მეიშვილი, მდივნობდა ს. მქავანაძე. კრებამ დაადგინა: „1. ვინაიდან ფოთს არა აქვს ისეთი თეატრი, სადაც შესაძლებელი იყოს მხატვრული წარმოდგენების გამართვა ერთი მხრით და ამასთანავე იტევდეს 700-800 მაყურებელს, რითაც შესაძლებელი გახდეს თეატრის დემოკრატიზაცია, ხოლო მეორეს მხრივ ფოთის აღმასკომს არა აქვს საშუალება ასეთი თეატრის აგების. 2. ფოთში კი მოიძებნება ისეთი შენობა (ყოფილი დაუმთავრებელი სობორო), რომლის გამოყენება ამ მიზნით შესაძლებელია როგორც ტექნიკოსების, ისე მცოდნე პირების აზრით, ალებულ იქნას ჩვენს თავზე ინიციატივა, აღნიშნული შენობის თეატრად გადაკეთებისათვის. რომელ მიზნისთვის მიღებულ იქნას ყოველგვარი ზომა. 3. დაევალოს ამხ. ნ. მეიშვილს და სევ. მქავანაძეს აღძრან შუამდგომლობა აღმასკომის წინაშე, რათა ამ ინიციატივას მიეცეს კანონიერი სახე. 4. დაევალოს ბიუროს წევრებს განაგრძონ პოპულარიზაცია ამ საკითხისა და შეაგროვონ მსურველთა ხელისმომწერა ფულის გადაუხდევენობად. ფულის გადახდა კი მოხდეს აღმასკომის დასტურის შემდეგ.“

ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოს ზემოთ აღნიშნული საკმის ინიციატორები მსახიობები იყვნენ, მაგრამ ის, რომ კრებას თავმჯდომარეობდა აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე ნ. მეიშვილი, ძნელი მისახვედრი არ არის, თუ საიდან მოდიოდა სინამდვილეში ფოთის ტაძრის თეატრად გადაკეთების ინიციატივა. საერთოდ, მსახიობებს არაფერს ეკითხებოდა. ჩვენს ხელთ არსებული 1926 წელს შედგენილი დოკუმენტის მიხედვით თეატრალური სეზონის მთელი წლის რეპერტუარს ხელისუფლების წარმომადგენლები არჩევდნენ და ადგენდნენ.¹⁵⁵ თუ როგორ „დემოკრატიულ“ კულტურულ პოლიტიკას აწარმოებდა ფოთის საბჭოთა ხელისუფლება, ამის ნათელი მაგალითია 20-იან წლებში ფოთის აღმასკომის პრეზიდიუმის მიერ შედგენილი ორი დოკუმენტი: ერთში სახელმწიფო თეატრის გამგეს ავქსენტი ცხადაიას უკრძალავენ გამოჩენილი ქართველი მოჭიდავის ნესტორ ესებუას საღამოს მოწყობას. სამაგიეროდ,

საქათელი.

ფოთის საკათედრო ტაძრის მთავარი გუმბათისა და ჭერის მოხატვის გეგმა

მეორე დოკუმენტის მიხედვით იმავე ავქსენტი ცხადაიას წინადადებას აძლევს, რომ „თანახმად აღმასკომთან შემდგარი საქ. პროლეტარულ სტუდენტების კვირეულის ჩამტარებელ კომისიის დადგენილებისა, წინადადება გეძლევათ ოთხშაბათს კინოს და შაბათს დრამის შემოსავალი გადარიცხვით აღნიშნული კვირეულის სასარგებლოდ.“¹⁵⁶

1925 წლის 1 დეკემბერს საკათედრო ტაძრის თეატრად გადაკეთების საინიციატივო ჯგუფის კრების დადგენილების მესამე მუხლში ნახსენები „საკითხის პოპულარიზაცია“ იმას ნიშნავდა, რომ, როგორც ეს ჩვენ წინა თავებში აღვნიშნეთ, კომუნისტები თავიანთ შავზნელ ზრახვებს „ხალხის ფართო მასის მოთხოვნით“ ამაგრებდნენ.

1930 წლის 22 თებერვალს ფოთის ცენტრის უბანში გამართულა კრება, სადაც მიღებულ რეზოლუციაში ვკითხულობთ: „...რელიგია საუკუნეებით იყო მშრომელთა გონების დამჩლუნგებელი, ...რელიგია და მისი მსახურნი იყო მეფის მთავრობის მათრახი მშრომელთა მასაზე ბატონობისათვის. დღეს რელიგია ხელს უშლის სოციალისტურ აღმშენებლობას და ის წარმოადგენს წმიდა კლასიურ მტერს. ...კრება მოითხოვს, რომ საკათედრო ეკლესიის ზარები იქნას მოხსნილი და გადაცემული ინდუსტრიალიზაციის სასარგებლოდ, ხოლო შენობა კი გადაკეთებულ იქნას კლუბად, რომ უფრო მეტად ხელი შეუწყვთ მშრომელთა მასაში რელიგიური რწმენის აღმოფხვრას, ვეწერებით მებრძოლ უღმერთოთა კავშირში და ვაარსებთ ცენტრის უბნის მ. უ. კ. უჯრედს. გაუმარჯოს რელიგიის საბოლოოდ აღმოფხვრას მშრომელთა მასის ფსიქოლოგიიდან. გაუმარჯოს საბჭოთა აღმშენებლობას“.¹⁵⁷ (იხ. დანართი №13).

იმავე 1930 წელს ჩატარებულა ფოთის განათლების მუშაკთა კავშირის წევრთა საერთო კრება, სადაც განუხილავთ საკითხი „ფოთის ეპისკოპოსებისა და მღვდლების გასამართლების შედეგების“ შესახებ.¹⁵⁸ (იხ. დანართი №13). კრებაზე მიუღიათ დადგენილება: „მოხსენება მიღებულ იქნას ახელმძღვანელოდ და საუბრები გადატანილ იქნას სკოლებში მასწავლებლების მიერ. ვინაიდან მომწიფებული არის ნიადაგი და ადგილობრივ ეკლესიას არ ჰყავს მორწმუნე გარდა კულაკებისა და აგრეთვე საესებით ლიკვიდაცია ქმნილია სამღვდლოება თავიანთი ქურდობის შედეგით და თვით მასა მოითხოვს გადამწყვეტ იერიშს რელიგიის წინააღმდეგ და ეს ხუნებრივია, იმდენად, რამდენადაც ფოთი არის მუშური რაიონი, აღძრას პუამდგომლობა ფოთის აღმასკომის, პარტკომის და პროფბიუროს წინაშე

ლიკვიდაცია ეყოს, როგორც ნახუტურუს, ისე ქალაქის სობოროს და ეს უკანასკნელი გადაკეთდეს განათლების სახლად. ჩატარდეს კამპანიები ანტირელიგიური დემონსტრაციები კარნავალით კომპაგშირთა და უღმრთოთა საზოგადოებასთან ერთად, სათანადო ორგანოებთან შეთანხმებით ხსენებულ ეკლესიათა დახურვის შესახებ.“ გვინდა შევნიშნოთ, 1930 წელს სამღვდლოება მთლიანად ლიკვიდირებული არ ყოფილა, ჩვენ ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ფოთში მოღვაწე სამღვდლოების უკანასკნელი წარმომადგენლები - დეკანოზი იოანე ბობოხიძე და მღვდელმონაზონი ექვთიმე ნანიშვილი 1937 წელს იყვნენ რეპრესირებულნი.

მართლმადიდებლობისადმი კომუნიტების ცინიკურ დამოკიდებულებას საზღვარი არ ჰქონდა: 1921 წლის 4 მაისს ფოთის რევკომი ოფიციალურად წერდა ჭყონდიდელ მიტროპოლიტ გიორგის (ალადაშვილი) იმის შესახებ რომ მას უფლება ეძლეოდა თავისუფლად ემუშავა თავის ეპარქიაში რომ ხელისუფლების მხრიდან არავითარი ზეწოლა არ იქნებოდა.⁵⁵ საინტერესოა, სად უნდა ემუშავა მიტროპოლიტს, როდესაც უკვე 1923 წელს ჭყონდიდის ეპარქიის ყველა ეკლესია-მონასტერი დახურული იყო ხელისუფლების მიერ (იხ. დანართი №8,9).

შემდგომ, როდესაც მორწმუნე მართლმადიდებლურ რელიგიურ საზოგადოებას გადასცეს საკრებულო და წმ. ნიკოლოზის სახ. ტაძრები, გაუფორმეს ცინიკური და კაბალური ხელშეკრულება. ხელშეკრულების პირველ მუხლში ნათქვამი იყო, რომ ტაძრები გადაცემული იყო მორწმუნეთათვის „უვადო და უფასო სარგებლობისათვის“. ამავე ხელშეკრულების მეოთხე მუხლში კი აღნიშნული იყო, რომ საზოგადოებას უნდა გაესტუმრებინა „დაზღვევის, სატაძრო, ადგილობრივი შენაწერების და სხვა“ გადასახადები.⁵⁶ ხელშეკრულების მე-11 მუხლში აღნიშნული იყო, რომ ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში დამნაშავე მიეცემოდა სისხლის სამართლის პასუხისგებაში. შემდგომში სწორედ გადასახადების გადაუხდელობის საბაბით ფოთში დახურეს ეკლესიები, რასაც ადასტურებს ამონაწერი 1932 წლის 23 თებერვალს გამართული ფოთის ქალაქის საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომის ოქმიდან. დადგენილებაში წერია: „ვინაიდან: ა/ ფოთის საკათედრო ტაძრის რელიგიური საზოგადოების წარმომადგენლების მიერ 1925 წლის 15 იანვარს დადებულ ხელშეკრულების მე-4 მუხლის თანახმად რელიგიური საზოგადოება მოვალეა გასწიოს ფოთის საკათედრო ტაძრის და ამ ტაძარში დაცული საგნების

შენახვისათვის საჭირო მიმდინარე ხარჯები... და გასტუმრება ვალებისა, გადასახადებისა, ადგილობრივი შენაწერებისა და სხვა. ბ/ რელიგიურ საზოგადოებაზე რიცხული თანხა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ თანხის შემოტანის შესახებ საზოგადოებას მიცემული ჰქონდა საკმაოდ დიდი დრო და გაფრთხილება, გადასახადის ვადაზე გადაუხდელობა გამოიწვევს ხელშეკრულების დარღვევას, განვლო ორ თვეზე მეტი და ეს გადასახადი ჯერეთაც არ არის გასტუმრებული. და ბ/ თანახმად საქონისაგანის ზემოთ აღნიშნული №-გ-43-01 განმარტებებისა, რიცხული თანხის ვადაზე გადაუხდელობა გამოიწვევს რელიგიური საზოგადოების მიერ დადებულ ხელშეკრულების დარღვევას და საზოგადოებისადმი სარგებლობისათვის მიცემული სამლოცველო შენობის და საკულტო ქონების ჩამორთმევას. ყველა ამის გამო ქალაქის საბჭოს პრეზიდიუმი ადგენს: ფოთის საკათედრო ტაძრის რელიგიურ საზოგადოებასთან 1925 წლის 15 იანვარს დადებული ხელშეკრულება ჩაითვალოს გაუქმებულად და ჩამოერთვას მას უკუადოდ და უფასო სარბეზლოგისათვის გადაცემული ტაძრის შენობა და საკულტო ქონება...“⁸¹

1932 წლიდან ადგილობრივმა კომუნისტებმა ფოთის საკათედრო ტაძრის აქტიურად შეუტოეს. ამავე წლის 30 დეკემბერს ქალაქის საბჭოში გაიმართა სხდომა, რომელსაც ესწრებოდნენ: აღმასკომის თავმჯდომარე ფაჩულია; კომპარტიის ქალაქკომის პასუხისმგებელი მდივანი მაღანია; კომუნალური მეურნეობის გამგე ჭანტურია; ტექნიკური განყოფილების გამგე ჭოჭუა; საორგანიზაციო განყოფილების გამგე კოკია; ქალაქის ინჟინერი ლომია; საგეგმო კომისიის წარმომადგენელი მილორაყა; პარტბიუროს წარმომადგენელი ლაგვილაყა; კომპარტიის პასუხისმგებელი მდივანი მატკაყა; რაიკომის წარმომადგენელი ბოლქვაძე; კოლხიდმშენის წარმომადგენლები - ღვამიჩაყა, ნოდია და ჟვანია; ნავსადგურის წარმომადგენელი სპრინკველი და სპეციალურად მოწვეული პირები: პროფესორი ინჟინერი კალგინი და ინჟინერი ტერსტეპანოვი. სხდომაზე მოისმინეს ფაჩულიას მოხსენება ქალაქის ყოფილი ტაძრის კულტურულ-საგანმანათლებლო მიზნით გამოყენების შესახებ. თანამოხსენებით გამოვიდა პროფესორი კალგინი, რომელმაც ისაუბრა ტაძრის მუშათა თეატრად გადაკეთების შესახებ. აზრი გამოთქვეს: მაღანიაძე, ფაჩულიაძე, ღვამიჩაყაძე, ნოდიაძე და ტერსტეპანოვი. პროფესორმა კალგინმა ამომწურავი პასუხი გასცა დასმულ შეკითხვებს. ამის შემდეგ სხდომაზე დამტკიცებულ იქნა

კალგინის წინადადება ქალაქის ტაძრის თეატრად გადაკეთების შესახებ (იხ. დანართი №16, 17).

კომუნისტები ფოთის ტაძარს ოფიციალურ დოკუმენტებსა და პრესაში მოიხსენიებდნენ როგორც „მიტოვებულ“ და „დაუშთავრებელ“ ნაგებობას. ამით ცდილობდნენ შეცდომაში შეეყვანათ საზოგადოება და ამავე დროს თავისებურ გამართლებას უძებნიდნენ თავიანთ ბოროტ განზრახვას ტაძრის თეატრად გადაკეთების შესახებ. კომუნისტები უსინდისოდ რომ ცრუობენ, ამას ისიც მოწმობს, რომ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოში 2000 ტაძარი აღგავეს პირისაგან მიწისა, განა ყველა ტაძარი მიტოვებული და დაუშთავრებელი იყო?! განა ფოთის საკრებულო ტაძარი და წმ. ოლღას სახ. ე. წ. „სამხედრო ეკლესია“ იმიტომ დაანგრის, რომ მიტოვებული და დაუშთავრებელი იყო?!

ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენებ 1933 წლის გაზეთ „საბჭოთა ხელოვნებაში“ დაბეჭდილ სტატიაში „მელპომენა ფოთში“ ვკითხულობთ: „ეკლესია იდგა ფოთის შუაგულს, იქ, სადაც ქალაქის ყველა ქუჩები იყრიან თავს, როგორც უძრავობის, უმაქნისობის და წყეული წარსულის ძირმოუთხრელი სახრჩობელა“. ურწმუნოთა თავხედობას საზღვარი არა აქვს. ამ ციტატაში, მართალია, ნ. ნიკოლაძის სახელი ნახსენებია არ არის, მაგრამ ჩვენთვის ხომ ნათელია, რომ ის არის ავტორი ქალაქის ცენტრში „სახრჩობელის“ დაღმისა.

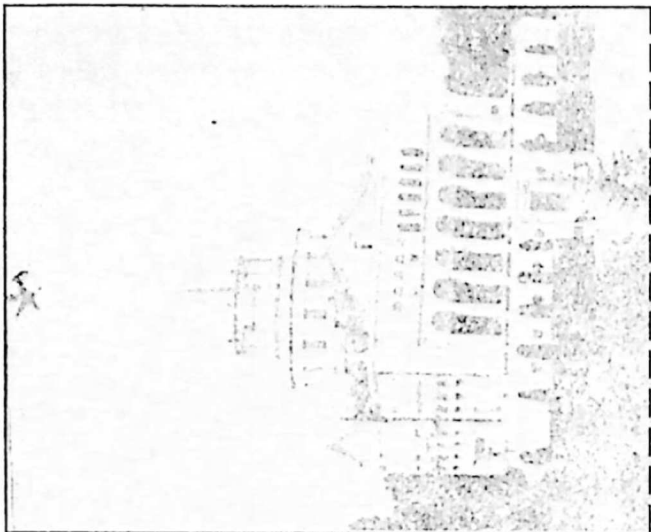
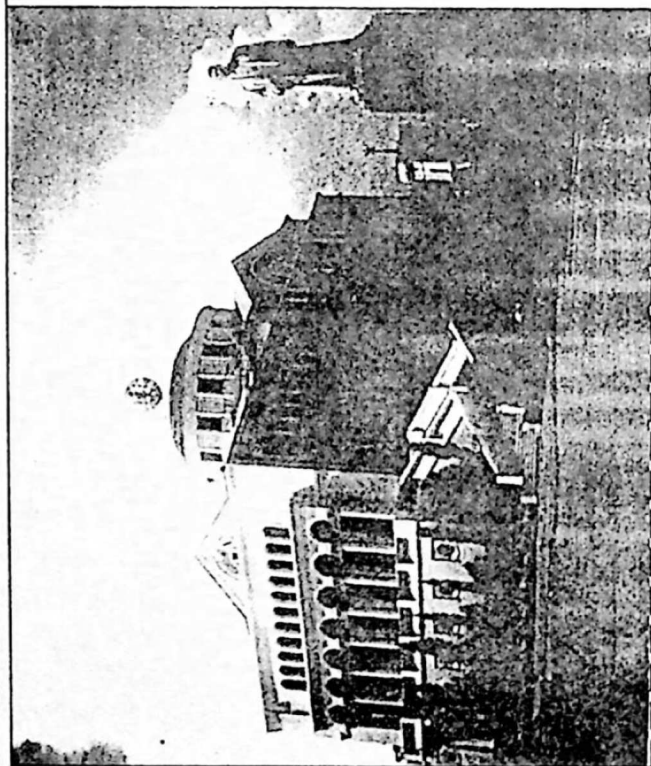
დღეისათვის საკმაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ ნებისმიერი ათეისტი, თვითონ დარწმუნებული ღვთის არსებობაში, ისე, როგორც ეს კაცობრიობის ბოროტ მტერს ჩვევია, საზოგადოებას არწმუნებდა ღვთის არარსებობაში, მაგრამ განა შეიძლება არარსებულს და უაზრობას იმდენი ძალა და ენერგია შეაღიო, რამდენიც კომუნისტებმა შეაღიეს?! საბედნიეროდ, მათ საზოგადოების მხოლოდ მცირე ნაწილი და ისიც მცირე დროით შეიყვანეს შეცდომაში. დრომ ყველაფერს ნათელი მოჰფინა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე, ალბათ, დაინტერესებულ პირებს უზრუნიათ, რომ შთამომავლობას ფოთის საეკლესიო ცხოვრების ამსახველი მასალები არ დარჩენოდა, ამას მოწმობს ფოთის მუზეუმის რელიგიის განყოფილებაში და აგრეთვე საპატრიარქოს არქივში დაცული დოკუმენტი, საიდანაც ვიგებთ, რომ 1921 წ. დეკემბრის 17-ს რიცხვებში ფოთის საეპარქიო რეზიდენციაში დაცული ჭყონდიდის ეპარქიის არქივი

გაუნადგურებიათ. XX საუკუნის ვანდალებმა ვერ გაითვალისწინეს, რომ ყველა საბუთის განადგურება, მით უმეტეს, ადამიანის მექსიერების წაშლა, შეუძლებელია. ფოთში პატარა ბავშვმაც კი იცის, რომ „თეატრი“ ეკლესია იყო. რაც შეეხება მასალებს - ჩვენს მიერ ზემოთ ფოთის საკათედრო ტაძრის ისტორიის აღწერისას სათანადო საბუთებზე დაყრდნობით აღვნიშნეთ, რომ ტაძარი 1906-1907 წლებში აშენდა. გუმბათზე ჯვარი აღიმართა, იატაკი მოპირკეთდა, გაკეთდა კანკელი, დაიწერა ხატები, რაც მთავარია, როგორც ამას დიდი რჯულის კანონი განსაზღვრავს, იკურთხა მღვდელმთავრის მიერ. ნიკო ნიკოლაძემ მომავალ თაობებს ტაძრის თეატრად გადაკეთება კი არა, პირიქით, „ტაძრის ქართული ორნამენტებითა და ბარელიეფებით მორთვა და მოკაზმვა“ გვიანდერდა.

სამწუხაროდ, კომუნისტებმა მოახერხეს ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულის დაეჭვება საკათედრო ტაძარში ღვთისმსახურების ჩატარების შესახებ. არადა, ქრისტიანული სუროთმოდვრების დასაწყისიდანვე ნაგებობის კურთხევის შემდეგ განუწყვეტლივ აღევლინებოდა ღვთის სადიდებელი წირვა-ლოცვა. თავისი დროის ფრიად ავტორიტეტულ ქართულ მართლმადიდებლურ ჟურნალ „მწყემსში“ 1908 წელს ერთ გვერდზე დაიბეჭდა, რომ უწმიდესმა სინოდმა გამშვენებული მკერდის ჯვრით დააჯილდოვა ფოთის სობოროს შტატგარეშე მღვდელი გიორგი გვაზავა და ფოთის საკრებულო ტაძრის მღვდელი გიორგი გეგეჭკორი.⁵² ვფიქრობთ, საეჭვო არ არის, რომ საკრებულო ტაძარი ძველი, ხოლო სობორო ახალი საკათედრო ტაძარია. ამასვე ადასტურებს საბჭოთა პერიოდის მკვლევარი ა. მიქავა, რომელიც ამბობს, რომ „დამთავრდა და ექსპლუატაციაში შევიდა კათედრალური ტაძარი, რომელიც ქალაქის ნაგებობათა შორის ერთ-ერთი ულამაზესი შენობა იყო“.⁵³

1923 წელს ფოთის აღმასკომის მიერ შემდგარ კომისიას, რომელსაც ევალბოდა საეკლესიო ქონების აღწერა და ჩაბარება, შეუდგენია სათანადო აქტები, რომლებშიც მოიხსენიება „ცენტრალური საკათედრო სობორო“ და „საკათედრო ტაძარი“. ორივე აქტს სხვებთან ერთად ერთი და იგივე პირები - მაშინდელი ხელისუფლების აქტივისტები: კომუნისტი ჭკუასელი და კომკავშირელი ქავეარაძე აწერენ ხელს. ვფიქრობთ, საეჭვო არ არის, რომ ცენტრალურ საკათედრო სობოროში ახალი საკათედრო ტაძარია ნაგულისხმები.

თეატრად გადაკეთებული ფოთის საკათედრო ტაძარი XX
საუკუნის 50-იან და 60-იან წლებში.

რაოდენ სამწუხაროა, რომ დღეს თურმე არიან ადამიანები, რომლებიც აგრძელებენ „წინაპართა“ ტრადიციას, ავითარებენ მათ აზრს იმის შესახებ, რომ თითქოს ფოთის საკათედრო ტაძარი „დაუმთავრებელი“ და „მიტოვებული“ იყო. ეს ადამიანები ძალიან უხერხულ მდგომარეობაში იყვნენ თავს, რადგან არავეისთვის არ არის საეჭვო, რომ კომუნისტებმა ხალხს ძალით მიატოვებინეს ტაძარი, რომელსაც მხოლოდ ფრესკები აკლდა, დღესაც კი უამრავი ძველი და ახალი ეკლესია, მათ შორის ფოთში, არ არის მოხატული, მაგრამ ამ მიზეზით წირვა-ლოცვა არსად შეფერხებულა. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, დიდი თურქობისას „წმიდანი ეკლესიანიცა სახლად პირუტყვთა იქმნეს“. საინტერესოა, როგორი იქნებოდა დღევანდელი მდგომარეობის ამ დიდი ქართველისეული შეფასება, როცა არა ურჯულოებს, არამედ საკუთრივ ქართველებს საკუთარი ხელით გადაუქცევიათ ეკლესია-მონასტრები საწყობებად, კლუბებად, თეატრებად, აბანოებად, ღუქნებად, ფერმებად... ვახუშტი ბატონიშვილისთვის ძნელი წარმოსადგენი იქნებოდა ღვთის სახლის შემბლაღავი ქართველი. ტაძრის შემბლაღველთათვის და მათი თანამედროვე სულიერი მემკვიდრეებისათვის ცნობილ ქართველ ხელოვანს, ქართული ფრესკების რესტავრატორს ავთანდილ ვართაგავას შესანიშნავი ჯილდო გამოუგონია: „პეროსტრატეს დიდების ორდენი“.⁵² როგორ არ გვინდა, რომ XXI საუკუნეში ფოთში ამ „ორდენის კავალერები“ დადიოდნენ!

საბჭოთა პერიოდში ფოთელთათვის ნაცნობ მწერალს ამირან აბშილაევს იმ დროისათვის საკმაოდ თამამი განცხადება გაუკეთებია ფოთის ტაძრის შესახებ: „ბიზანტიურ სტილში გადაწყვეტილი ეს ნაგებობა აია სოფიასაც კი ჩამოჰგავდა ერთი შეხედვით და დიდებული სანახაფი გახლდათ - მრგვალგუმბათიანი, ატყორცნილი, გაშლილ ჰორიზონტზე ცას მხრებით შედგმული. მოწმენდილზე ეგრის-გურიის მთებიდანაც კი თეთრი გედივით მოჩანდა. მოჩანდა ტბიდან კი არა, ზღვით ამოსული, იმ მთებიდან დღესაც მოსჩანს, სიმაღლეში არ დაუკლია, მაგრამ, რაღაც დაჰკარგა, ახლო რომ მიხვალ, უკვე აღარა ჰგავს ტაძარს, ...აბა, დავფიქრდეთ, მოსკოვის, ლენინგრადის, კიევის, რიგისა თუ ვილნიუსის, სამარყანდისა თუ ბუხარის ხელთუქმნელ ტაძრებსა თუ მეჩეთებში გარდა მუზეუმებისა, საორღანო მუსიკისა თუ საგალობლებისა ვინმეს თუ უნახავს ან მოუხმენია დრამატულ-თეატრალური, საოპერო თუ სხვა სახის სპექტაკლი“.⁵³ 1985 წლის „ლიტერატურულ საქართველოში“ (№3) ა. აბშილაევა ბეჭდავს

წერილს „ფაზის ქალაქის მშენება“. სადაც ვკითხულობთ: „ამ ნაგებობას ნიკოლაძემ ჩაუყარა საფუძველი. ეკლესია მთავარ არქიტექტურულ ძეგლად ითვლებოდა მაშინ ყოველ დაბა-ქალაქში... როცა მისი დანგრევა მოინდომეს, ვერ შეძლეს. იმდენად მკვიდრად იყო ნაგები. მერე მრავალჯერ გადააკეთეს იგი, მაგრამ ბიზანტიურ სტილში აგებული ტაძარი თვატრს ვერა და ვერ დაამსგავსეს. ასე რომ. დილემა დილემად რჩებოდა“. სამწუხაროდ, დილემა დილემად რჩება და დარჩება მანამ, სანამ თეატრალური დასი თავის ადგილს არ დაიმკვიდრებს, ტაძარში კი მღვდელ-მთავარი არ შებრძანდება და არ აღავლენს ღვთის სადიდებელ ლოცვას.

...როდესაც პალიასტომის ტბის პირას აღმოჩნდები ადამიანი, უნებურად უცნაური გრძნობა შეგიპყრობს, გონებაში ამოტივტივდება ხსოვნა პირველი საუკუნეების საკათედრო ტაძრისა, რომელიც მცხოვრებთა თუ სხვათა ცოდვების გამო წყალში ჩაიძირა...

ხოლო, როდესაც ფოთის მთავარ მოედანზე იმყოფები, ისეთი გრძნობა გეუფლება, თითქოს წარმოსახვით პალიასტომის ტბაზე დადიხარ, ამ ტბა-მოედნის ცენტრში ტაძარი დგას და იგი ამავე დროს ტაძარი არ არის...

საქართველოს უძველესი ქრისტიანული ქალაქის - ფოთის, მცხოვრებლებს არ უნდათ ახალი „პალიასტომი“. ჩვენ დასაწყისშივე აღვნიშნეთ ფოთის (ფაზისის) ეპარქიის მოსახლეობაში მიმდინარე ის დიდი სულიერი აღორძინება-განახლება, რომელიც ფოთელი (ფაზისელი) მწყემსმთავრის, მისი ყოვლადუსამღვდელოესობის წინამძღვრობით ხორციელდება. ამ მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენის შეჯამებას წარმოადგენს მისი ყოვლადუსამღვდელოების მეუფე გრიგოლის სიტყვა, სადაც ის ამბობს: „...რაოდენ პარადოქსულიც არ უნდა იყოს, საზოგადოების დონის თითქოსდა დაქვეითების, უკიდურესი გაჭირვების ფონზე მაინც ვხედავთ ქვეყნის სულიერ გამოღვიძებას, ადამიანი უფრო უახლოვდება ღმერთს და მადლობა უფალს, რომ ეს ასეა. როგორც ჩანს, განსაცდელი ერთგვარი წამალიცაა, რომ ურჩი შვილები თავის ზეციურ მშობელთან დაბრუნდნენ სამარადჟამო ურთიერთობაში...“¹⁵⁶

ფოთელებს რომ ახალი „პალიასტომი“ არ უნდათ, ამას ისიც ადასტურებს, რომ 1997 წლის ზაფხულში ფოთის ეპარქიის მიერ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგების მიხედვით ფოთის საკათედრო ტაძრის აღდგენის შესახებ საკითხს 28550 გამოკითხული პიროვნებიდან უარყოფითი პასუხი

ფოთის საკათედრო ტაძარი, 1907 წელი.

მხოლოდ 842 გაცა, რაც იმას ნიშნავს, რომ: პირველი - მცხოვრებთა აბსოლუტური უმრავლესობის ნება-სურვილია ქ. ფოთის და ამავე დროს, რეგიონის, მთავარი ტაძარი აღდგეს; მეორე - ხალხს სურს, ნიკო ნიკოლაძის მემკვიდრე ხელისუფლება ჰყავდეს და არა ეშმაკთმომღევარი კომუნისტებისა, ამიტომ ხელისუფლებამ ისეთი გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს, როგორიც უძველესი ქრისტიანული ქალაქის მმართველებს

ეკადრებათ.

ფოთის საკათედრო ტაძრის საკითხი იმდენად ნათელია, რომ არ უნდა დადგეს საჭიროება მისი სასამართლო წესით განხილვისა. ვაკმართ მას მრავალჯერ გადაკეთებით მიყენებული ტანჯვა და გვემა. უზენაესმა მსაჯულმა ერთხელ უკვე განაჩინა - „...საყდარი არს ღმრთისა ღ“, ეს განჩინება არავითარ შესწორებას არ ექვემდებარება.

ფოთელი (ფაზისელი) ეპისკოპოსი გრიგოლი, რომელიც ჩვენთვის, 150 ათასი ადამიანისთვის, ლოცულობს და საწინამძღვრო კვერთხით მიგვიძღვის ნათლის გზაზე, ფოთის საკათედრო ტაძრის აღდგენას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და მოგვიწოდებს: „თქვენ გაქვთ ისტორიული შანსი, ოქროს ასოებით ჩაწეროთ თქვენი სახელები საზოგადოდ საქართველოს ეკლესიისა და კერძოდ, ქ. ფოთის ისტორიაში. გთხოვთ მისცეთ თქვენს შთამომავლობას, ჩვენი ქვეყნის ახალგაზრდა თაობას ღირსეული მაგალითი ცოდვათა განცდისა და მათი გამოსწორებისა, თქვენი სამღვდელოება, თქვენი მღვდელმთავარი მოგიწოდებთ ქრისტესმიერი სიყვარულით - ჰყავთ ნაყოფი ღირსი სინანულისა“.⁶⁷

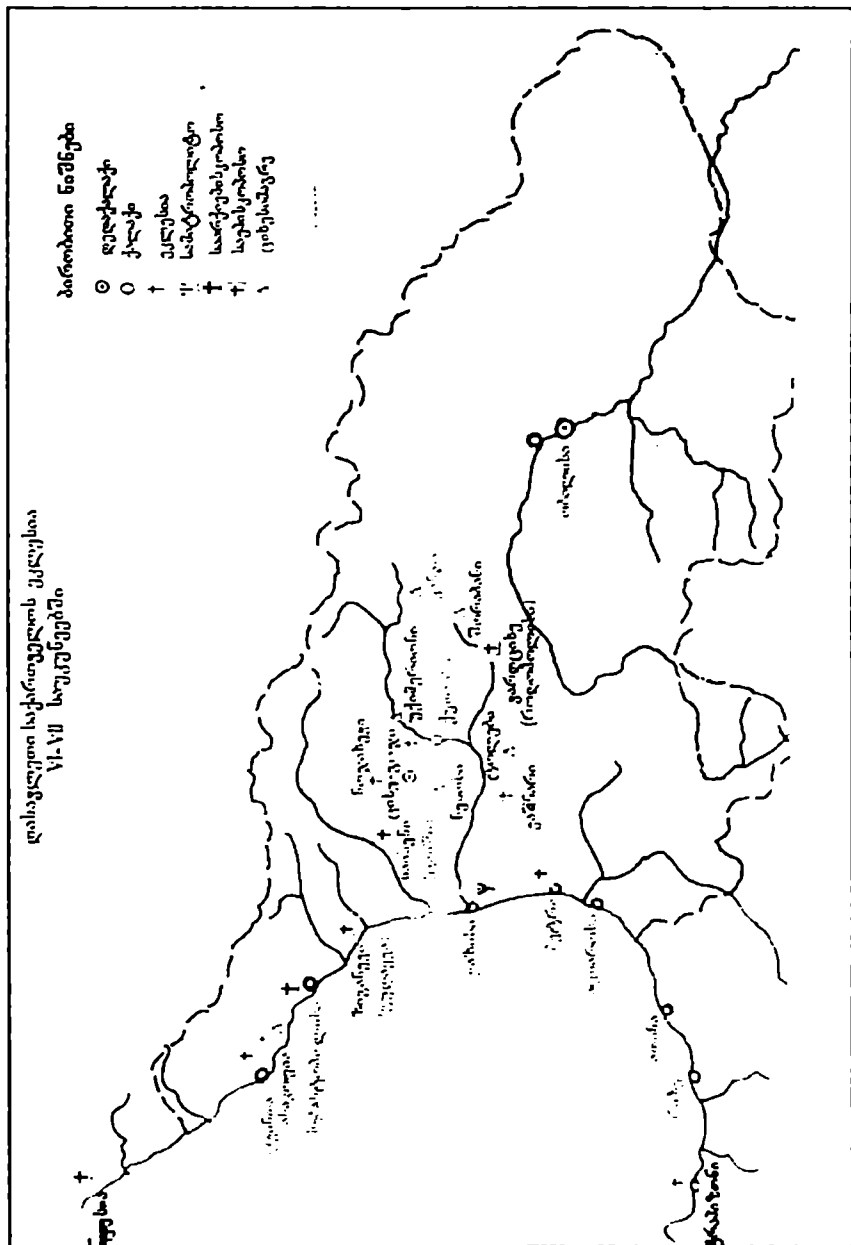
ნუ ვეურჩებით მწყემსს, ნუ დავემსგავსებით იმ ცხვარს, რომელმაც მწყემსს არ უსმინა და მგლის ლუკმა გახდა...

მწყემსს თავისი სამწყსო ბნელისკენ კი არა, ნათლისკენ მიჰყავს და „ვაღ, რომელთა დაუტევნეს გზანი ნათელნი და ვიდოდეს ალაგთა ბნელისათა“.⁶⁸

ვევედროთ უფალს, იესო ქრისტეს, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მეოხებით მოგვეცეს ნიჭი, ისევე, როგორც ბიბლიურ მეფე სოლომონს, რათა ვარჩევდეთ სიკეთეს ბოროტებისაგან.

დაწვრილი № 1169

ԵՐԵՆԵԱՅԻՍ Ռ.Վ-Վ
ԲԵՐԼԻՆԷՐ ԴԱՏԱՆԵՑԱԳԻՄ ԿԱՆՈՒՆԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

120

Петербургъ

Отвѣтъ Императору

Монаху Львову

Душъ гонимыхъ Кавказскаго Собора
покорно прошу Высшатаго Помилосеа
назначенно по оному Императору снести
долготелъ сирѣбренна и меднаа чеканна
императоръ поди. Отмаша въсеса дуета
назначенно при вѣдѣи имъ мѣстѣ.

Помилосеа, Сирѣбренна, Меднаа, Чеканна.

38/
88.

2820

В. П. И.

147

ГУРИЙСКО-МИНГРЕЛЬСКАЯ
ЕПАРХИАЛЬНАЯ
КАНЦЕЛЯРИЯ

ГОРИЙСКАЯ ГОРОДСКАЯ УПРАВА

— СЕНТЯБРЬ 1906

Въ Горійскую Городскую Управу.

6 Сентября 1906 г.

№ 2053

Гос. Пот.

Горійско-Мингрельская Епархіальная Канцеларія имѣетъ честь уведомить Горійскую Городскую Управу, что предпроектный при отношеніи, отъ 2 сего Сентября за № 4926 проситъ надписи, предполагаемой на доскѣ, вложенной въ фундаментъ новоустроеннаго Горійскаго Кафедральнаго Собора. Это Прошвенденствомъ одобрено.

И. д. Секретаря

Канцеларіи *Г. С. С. С. С. С.*

И. д. Помощ. Секретаря

А. А. А. А. А.

განცხადება № 267.

По сравнению с тем же годом 1908 г.

Всего 13000000 руб. в год.

Всего 13000000 руб. в год.

Всего 13000000 руб. в год.

Всего 13000000 руб. в год.

ფოთი და ნიკო ნიკოლაძე

ამ 20 წლის წინათ პირველად ვიხილე ფოთი. იმ დროს იგი უფრო მოზრდილ სოფელს ჰგავდა, ვინემ ქალაქს. წუმბე-ტალახიანი ბნელი ქუჩები, ხის პატარა სახლები, ჭუჭყიანი უშნო დუქნები, ციებ-ცხელებით შეპყრობილი, უძალდონო, უფერული ხალხი, ირგვლივ ჭაობები, შიგ დღე და ღამ დაუსრულებლად მოყიყინე ბაყაყები, აი რა იყო იმ დროს ფოთი! მხოლოდ ამაყად გადაშლილი რიონი. თავის ფართო სარკოვან მკერდით ამშვენებდა უფერულ მიდამოს და უნებლიედ გიღვიძებდა ხსოვნაში აიეტისა და არგონავტების ზღაპრულ დროს.

შორით მოსჩანდა შავი ზღვის მრისხანე ტალღები, რომლებიც ეხეთქებოდა ბოლაზის კედლებს და უპირებდა დამსხვრევას. იქ შორს ობლად მოსჩანდა ერთი გემი, რომელთანაც მიჰქონდათ საქონელი ნავით და ბარკასებით.

აი ეს იყო ფოთი, შავი-ზღვის საცოდავი ბოლაზი, უმწეო ლატაკი და ჭაობიანი; ფოთი მკვდარი, უპატრონო და ბათუმით დაჩაგრული.

ამ დღეებში შემთხვევა მომეცა კვლავ მენახა ეს ოდესღაც საცოდავი ფოთი, ღმერთო ჩემო! რა ნახა ჩემმა თვალებმა! ნუ თუ ცხადია და არა სიზმარი! თილისმას გარდუქმნია იგი ამ ოც წელიწადში სუფთა, მშვენიერ

ქალაქად. დამშრალა ჭაობები, დაღუპებულა ბაყაყების გაუთავებელი ყოყნი; ვრცელი და სწორი მოკირწყლული ქუჩები, ხისა და ქვის ორ სართულიანი ლამაზი და ფეროვანი სახლები, საქონლით საესე მინით გადახურული რკინის ბაზარი და კოხტა ღუქნები, პატარა წყალსადენი, ცხენის „კონკა“ და ელექტრონით განათება, - აი, რა ვნახე დღეს ფოთში! ქუჩებზე და ბულვარზე დადიოდა ლამაზად დართული ფეროვანი ხალხი, რომლის სახეზე ჯანსაღობა და კმაყოფილება იხატებოდა.

ნეტა ვინ მოახდინა სასწაული?! ვინ არის ის ჯადოსანი, რომელმაც გააცოცხლა მკვდარი ფოთი და გარდაქმნა იგი მშვენიერ ქალაქად?! ვინ ააყვავა დამპალ ჭაობში ეს საქართველოს ქალაქი და აქცია იგი პირველხარისხოვან ბოლაზად, რომლის ნავთ-საყუდარი დღეს საესეა ოკეანის გემებით და რომლის საქონლის გატან-შემოტანა უდრის წლიურად 100 მილიონ ფუტს?! ვინ აღძრა და ამოძრავა ფოთის სიცოცხლის ძარღვი?! - ეს გახლავთ ფოთის ქალაქის თავი ნიკო ნიკოლაძე.

და ვნახე ის ჯადოსანი... რიონის პირად მალალ კოშკში იჯდა ლიტონად სქელ კანიან წიგნებში და ღრმა ფიქრებს მისცემოდა. ფართო მაგიდაზედ გაეშალა რუქები, დახაზული გეგმები, ის ფიქრობდა ელექტრო-ტექნიკაზე, ის ოცნებობდა კოლხიდის მდინარეების ელექტროფიკაციაზე და მით სრულიად დასავლეთ საქართველოს ვაჭრობა-მრეწველობის და მეურნეობის აყვავებაზე.

„ჩვენი ერის მომავალი, - ნივთიერი, სულიერი, სოციალური კეთილდღეობა მხოლოდ ელექტრონშია!“ - მიიხრა მან აღფრთოვანებით მისალმების შემდეგ. - ხომ იცი თუ რას წარმოადგენდა ამ ოცი წლის წინად სავოია! ის იყო საფრანგეთის სვანეთი, უღარიბესი, ჩამორჩენილი ქვეყანა, მაგრამ ბუნებამ მისცა ამ ბერავ ხალხს უამრავი სიმდიდრე, უხვი უშრეტე ძალა; ესაა თეთრი ნახშირი (la houille blanche), ჩანჩქერები და ჩქარი მდინარეები. დღეს მთელი სავოია მოფენილია ჰიდრო-ელექტრონულ ნაშენებით, ელექტრონის ჩარხებით, დიდრონი ქარხნებით და ფაბრიკებით. ჰიდრო-ელექტრონის უშრეტმა და იაფმა ძალამ მოზიდა აქ საფრანგეთის მილიარდები, აწარმოვდა თეთრი ნახშირი, დატრიალდა ყველგან ელექტრონის ჩარხი, აღორძინდა ათასგვარი მრეწველობა; გაიმართა წელში და გამდიდრდა ლატაკი ხალხი; აყვავდა ნივთიერად სავოია, განვითარდნენ კულტურულად მისი მცხოვრებნი. ევრევე სასწაული მოხდა ნორვეგიაში, სადაც აუარებელ ტბების ურთიერთშორის მდინარეობამ მისცა ნორვეგიულთ ელექტრონის სახით რამდენიმე მილიონი

ცხენის ძალა და მით აქცია იგი უპირველეს სამრეწველო ცენტრად, მდიდარ და მაღალ კულტურულ ქვეყანად. ახლა გადახედე ჩვენს საქართველოს! აჰა მისი რუკა! შებე, თუ რამდენი ჩანჩქერი და ჩქარი მდინარეები მოუცია ჩვენთვის ბუნებას! ეს მილიონი ცხენის ძალა დაატრიალებდა ჩვენში მილიარდებს; მთელი რუსეთის მრეწველობა აქ გადმოვიდოდა, ჩვენი მოხარკე შეიქმნებოდა, ჩვენ კი ვსარგებლობთ ამით? გვესმის კი, თუ რა სიმდიდრე გვახვევია ირგვლივ? ჩვენ მხოლოდ ვგმობთ, ვლანძღავთ ერთმანეთს და ვლუპავთ... აი რა საცოდავნი ვართ ქართველები!.. აჰა რუკები და სურათები ნახე რა ჰიდრო-ელექტრონული შენობები და ქარხნებია ნორვეგიასა და სავოიაში! ნახე რა ხდება იქ! აჰა, წიგნები და ჟურნალები ევროპულ ენაზე, თეთრი ნახშირის და ჰიდრო-ელექტრო-ტექნიკის შესახებ!“ ამ სიტყვებთან ერთად მან გადმოიღო იქვე თაროდან და გადმომცა წიგნები და ჟურნალები ფრანგულ, ინგლისურ და გერმანულ ენებზე. თუმცა ამ 15 წლის წინად ევროპაში მივიღე სწავლა, თუმცა შვეიცარია-სავოიაში მოგზაურობის დროს ენაზე მრავალი ჰიდრო-ელექტრონული ნაშენები და ქარხნები, თუმცა ამ საკითხს შემდეგაც ვადევნებდი თვალყურს, მაგრამ რაც ახლა იმ კოშკში მოვისმინე ამ შესანიშნავ პირისაგან, ბევრი რამ იყო ჩემთვის ახალი. ჩემს თავს მოწაფედა ვგრძნობდი ამ მეცნიერ-პროფესორის, ამ გონების ბუმბერაზის წინაშე და გულდასმით ვისმენდი მის ლექციას, ვისმენდი ამ ახალ, შესანიშნავ აზრებს და ფიქრობდი: ნეტა რომელია ჩვენი ერის და სამშობლოს უფრო ერთგული, სასარგებლო მოყვარული შვილი! ეს ადამიანი, რომელიც ამ უქმე დღეს ჩაკეტილა თავის წიგნთსაცავში, იკვლევს მეცნიერებას და ტექნიკის ახალ აღმოჩენებს და ცდილობს მის განხორციელებას ჩვენს ქვეყანაში და მით ჩვენი საბრალო ერის გამდიდრებას და კულტურულ აყვავებას, თუ ის ჯგუფი ქართველ ინტელიგენტებისა, რომლებიც გმობენ ამ დიდებულ კაცს, ბეჭდავენ რაღაცეებს გაზეთებში და თავისი თავი ქართველი ერის წინამძღვრად და პატრონად მიაჩნიათ. ამ დროს უნებლიეთ გამახსენდა ის განგაში, რომელიც ასტეხეს ამას წინათ გაზ. „იმერეთში“ ამ დიდებული კაცის წინააღმდეგ და დაუწყეს გმობა მის „პოლიტიკას.“ მაპატიეთ და ამ დროს ეს პატარა კაცები მჩვენა პატარა ფინიებად ამ სპილო-ბუმბერაზის წინაშე. ისინი ჰყუფენ შორიდან, კუდის ქიცინით, ეს კი მიაბიჯებს ამაყად თავის გზაზე, უდგამს სულს და აცოცხლებს მეკვდარ ქალაქებს...

მე არ ვაჭარბებ როცა ვამბობ, რომ თუ თანამედროვე

თაობა არა, მომავალი მაინც დააფასებს ამ იშვიათი კაცის ღვაწლს, ამ ერთადერთი ქართველის ინიციატივის შემოქმედებას, მაღალ ნიჭს, იშვიათ ცოდნას, გამოცდილებას, უდრეკ ენერგიას და თავისებურობას. ეს კაცი, განათლებულ ევროპის უპირველეს სახელმწიფოებში დაიკავებდა ერთ უპირველეს ადგილს, ჩვენში კი მისი საოცარი ნიჭი და ენერგია შთანთქმა მარტოოდენ პატარა ფოთმა. ჩვენში კი ჩვენმა „ქებულმა მამულიშვილებმა“ გააძევეს და გაამარტოვეს, მისცეს იგი უსამართლო პასუხისგებაში და 70 წლის მოხუცს წაართვეს სახელი, მიაყენეს სულიერი სიმწარე და ნივთიერი შევიწროება...

ამ 6 წლის წინად საქართველოს ნაძირალებმა პარტიის სახელით საგურამოს გზაზე მოჰკლეს დიდებული ილია; საქართველოს მესვეურის, 70 წლის მოხუცის წმინდა სისხლით მორწყეს წიწამურის მიდამო. ქართველმა ერმა ერთიანად მუხლი მოიდრიკა დიადი მსხვერპლის წინაშე, დაჰგმო და დასწყევლა ილიას მკვლელები. ახლა კიდევ სხვა მათ გვარი აუჩემდნენ მეორე დიდებულ პირს, 70 წლის მოხუცებულს, დიდ ნიკოს და გაზეთის საშუალებით ათახსირებენ მის პოლიტიკას და მიმართულებას, ჰგმობენ და მასხრად იგდებენ მის საზოგადო მოღვაწეობას, აბათილებენ ხალხის თვალში მისს მოქმედებას და მით აძულებენ ხალხს ამ იშვიათ ადამიანს...

-გონს მოდით, ბატონებო! შესდევით! კმარა! ნუ ესვრით წიხლებს მოხუცებულ ლომს! ნუ ჰგმობთ სიმართლეს და ჭეშმარიტებას! გაახილეთ თვალი, ჩადით ფოთში, ნახეთ ამ კაცის ნამოქმედარი, გაეცანით კარგად ნიკო ნიკოლაძის სულის კვეთებას და მისწრაფებას, შემდეგ საჯუთ მის პოლიტიკაზე და მის მოქმედებაზე. მანამდი კი სირცხვილია და ბოროტმოქმედება ამ კაცის წინააღმდეგ ხმის ამოღება.

ბევრჯერ დავფიქრებულვარ და დღემდი არ მქონდა კარგად შეგნებული, თუ რათ აითვალწუნა ჩვენმა ინტელიგენციამ საუკეთესო შვილი ნიკო ნიკოლაძე. ახლა კი მესმის. ნიკოლაძე და რუსეთში ნასწავლი ინტელიგენცია ორი ანტიპოდი, სულ სხვა და სხვა ტიპები. ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკი და საქმიანი. ჩვენი ინტელიგენცია კი უმთავრესად აღზრდილია რუსეთის სკოლაში, ამ სკოლის მონური სულით, ჩინოვნიკური რუტინით და სხოლასტიკით გაჟღენთილი. ამიტომ ჩვენი ინტელიგენტები

უმთავრესად არიან თეორეტიკები, მეოცნებე, აკადემიური მსჯელობის ხალხი. ამათი სფეროა თბილი კაბინეტი, რბილი სავარძელი, უნიადგო თეორიული მსჯელობა, მეტა-ფიზიკური მორალი და სხვა და სხვა პარტიულ-პოლიტიკური ოცნება-ფანტაზიები. ნიკოლაძე კი უწინარეს ყოვლისა მუშაკია დაკოპიწებული ხელებით, ცხოვრების ტექნიკი და ლაბორანტი. იგი რეალისტი, რეალურ-პოლიტიკის მაწარმოებელი, ცხოვრების მცოდნე, მის ქარტეხილში ჩავარდნილი. ძალა უნებურად იქცევა ისე, როგორც უკარნახებს მას ცხოვრების სასტიკი სინამდვილე. ეს არ ესმის ჩვენს ინტელიგენციას და არც სურს შეიგნოს. ნიკოლაძის ასეთ მოქმედებას-პოლიტიკას ჩვენ ცხოვრებაში უსუსური ინტელიგენტები ნათლავენ ოპორტიუნიზმად, ქვეყნის ღალატად და თვით ნიკოლაძეს ეძახიან რენეგატს, რუტინიორს და რეაქციონერს. ამ რიგად ნიკოლაძე აწარმოებს იმ პოლიტიკას, რასაც დიდხანს აწარმოებენ ჩვენზე უფრო შეგნებული ერების - პოლონეთის და სომხების საუკეთესო წარმომადგენლები.

აქედან აშკარაა, რომ ნიკოლაძე და ჩვენი ინტელიგენცია, სულ სხვა და სხვა პოლუსებზე დგანან, ცხოვრებას სხვა და სხვა პრიზმით უმზერენ და ერთმანეთის პოლიტიკას გმობენ. აქედან ჩნდება ანტაგონიზმი ნიკოლაძისადმი, მისი დევნა და ქირღვა.

„მე შემზღუდეს, შემიბორკეს საშუალება მეზრუნა უფრო დიდ და სერიოზულ საქმეების განხორციელებისთვის, უსამართლოდ ჩამაგდეს პასუხის გებაში, თქვენი ქალაქის (ე. ი. ქუთაისის) წარმომადგენელნი საგუბერნიო საქალაქო საქმეთა დაწესებულებაში ჩემი დაცვის ნაცვლად ჩემს მტრად გადაიქცნენ და თავიანთი უკანონო განაჩენით დაჰკმეს საქალაქო დებულების მე-17 და მე-148 მუხლები და ეს ან უმეცრების შედეგია, ან ბოროტგანზრახვის!“ წამოიძახა მწარედ ბ. ნიკოლაძემ ჩემთან საუბრის დროს და მის მღელვარე ხმაში მოსჩანდა სულის ბოლმა და ის მკაცრი უსამართლობა, რომელიც დაატყდა თავზე სიბერის დროს ამ მარტოდ მდგარ დიდბუნებოვან ადამიანს. - „ეჰ, ძნელი არის მარტოობა სულისა, მას ელტვიან სიამენი სოფლისა“, ბრძანა დიდმა სულმნათმა ნ. ბარათაშვილმა და ეს სიტყვები ზედ გამოჭრილია ობლად. ლიტონად მდგარ ნ. ნიკოლაძეზე, რომლის სულის კვეთება და მისწრაფებანი ვერ შეუგნია ჩვენს ინტელიგენციას. ამ შემთხვევაში ჩვენმა ხალხმა ბევრად მეტი ალლო გამოიჩინა, ვიდრე ინტელიგენციამ. ხალხმა შეიგნო ნიკოლაძე და დააფასა იგი. ინტელიგენციის ერთი ნაწილი კ

დღესაც მისი მქირდავი და მაძაგებელია. როცა შარშან ჩვენმა გაზეთებმა სიხარულის დაფი და ნალარა დაჰკრეს ნიკოლაძის პასუხის გებაში მიცემის შესახებ, იმ დროს ჩვენი ხალხი გულწრფელად სწუხდა ნიკოლაძის ხვედრს და მის თავზე დატეხილ უსამართლობას. ჩქარა ყველასათვის აშკარა გახდება, რომ ნიკოლაძის პასუხის-გებაში ჩაგდება არის მისი ჭირადი მტრების ინტრიგა და ოინბაზობა. დარწმუნებული ვარ რომ წიკოლაძე მალე გაიმართლებს თავს, გაჰქრება ბუშტივით: ეს სამარცხვინო ცილისწამება და შერცხვენილი დარჩებიან მისი ბინძური მტრები.

„წავიდეთ, დაგატარებ ფოთს“, მითხრა ნიკოლაძემ და მომხვია სელი. ჩვენ ჩავსხედით ეტლში და გავწიეთ სასაკლავო სენ. შემოდგომის სამური მზე და ბუნების სიწყნარე ატკობდა მიდამოს, ჩავუქროლეთ მოხდენილ ბულვარს, სადაც წყობრად სიერნობდნენ კოხტად მორთული ქალი და ვაჟი, გავიარეთ ფართო და მკვიდრად მოკირწყლული ქუჩები, რომელთა ნაპირებს ამკობდა ლამაზი სახლები და ეზოები, ცოტა ხანიც და მიუახლოვდით მდ. კაპარჭინას, რომელზედაც რკინის მაგარ ბოძებზე იდგა საკმაოდ მოზრდილი რკინა-ბეტონის სასაკლავო - წყალსადენით და ყოველივე საჭირო ნივთებით მოწყობილი. - „ეს დაგვიჯდა ჩვენ მხოლოდ 5000 მან.“, - მითხრა ნიკოლაძემ, ქალაქს კი შემოსდის წლიურად ამისაგან 3000 მანეთით. მე კი მეგონა, რომ ეს შენობა მისი მოწყობილობით დაჯდა არა ნაკლებ ათი-ათასისა. აქედან ჩვენ წავედით პატარა წყალსადენის სანახავად რიონის პირას, სადაც ელექტრო-მოტორის შემწეობით რიონში ჩადგმულ კოლექტორიდან ამოდის საკმაოდ წმინდა წყალი, გროვდება მალლა აუზში, აქედან კი ბოჩკებით გააქვთ მცხოვრებთ, რისთვისაც იხდიან 2 კაპიკს თითო ბოჭკაზე. აქ ბ. ნიკოლაძემ წამიკითხა მთელი ლექცია კოლექტორების უპირატესობაზე და საჩერებელ აუზების და ფილტრების უვარგისობაზე, რის დასამტკიცებლად წამიყვანა და მაჩვენა ინჟინრების მიერ გაკეთებული წყალსადენი საჩერებელ აუზებით და ფილტრებით, რომელიც უზის ქალაქს ძვირად, თხოულობს დიდ ხარჯებს და რომლიდან ხმარობენ წყალს უმთავრესად გემები.

შემდეგ ბ. ნიკოლაძემ მაჩვენა ქალაქის ელექტრონის სადგური ორი დიზელის მანქანით, თითო 40 ძალიანი. ჩემს კითხვაზე ბ. ნიკოლაძემ ამიხსნა, რომ თითო კილოვატი უჯდება ქალაქს არა უმეტეს ნეკა. ქუთაისში კი კერძო მწარმოებელნი ყიდიან 25-30 კაპ. იქვე მეორე განყოფილებაში სდგას უმოქმედოთ ორი ოთხას ძალიანი დიზელის მანქანა, რომელთა დანიშნულება იყო ელევატორის ამოძრავება, მაგრამ

ზოგიერთი პირის ინტრიგების წყალობით ქალაქის ელევატორი ეს ორი წელია უმოქმედოდ დგას, და 600000 მანეთიანი ქონება მკვდარ კაპიტალად დევს.

— „აი რა მიყვებს ჩემმა მტრებმა! რა ზიანი მიაყენეს ქალაქს ჩემი პირადი მტრობით. ორი წელიწადია, რაც გაჩერებულია ეს ჩვენი ელევატორი“, მითხრა მწარე ბოლმით ნიკოლაძემ და მიმითითა რკინის მაღალ და რთულ ნაშენებზე შავი ზღვის პირად, როცა მის სიახლოვეს გაჩერდა ჩვენი ეტლი. აქ მე გავიგე საქმის მთელი ისტორია. დღეს კი საბედნიეროდ ამ ინტრიგებს ბოლო ედება და მალე ელევატორი მოქმედებას შეუდგება, მალე გაჩაღდება დამატებითი მუშაობა.

ბევრი რა საგულისხმო ვნახე ფოთში ბ. ნიკოლაძის წყალობით, მაგრამ ყველაზე უფრო შესანიშნავი მათ შორის არის თვით ნავთსადგური. ეს ნიკოლაძის უუსაყვარლესი პირმო შვილია. ეს ფართო კედლებით შეზღუდული ზღვის საკმაოდ ვრცელი კუთხე ის ბაზარია, რომელიც აცხოველებს ფოთს; ეს ის ძვირფასი საუნჯეა, რომელიც ამდიდრებს ამ ქალაქს. აქ მწყობრივ სდგას თვით ნაპირებთან 15-დი ოკეანის უზარმაზარი გემი, აქვე იწყობა რკინის გზაც, ვაგონებს მოაქვს ან გააქვს საქონელი. აქვეა ვრცელი საწყობები, აწყვია ბაქნებზე შავი ქვის, პურის, ცემენტის და სხვა საქონლის გორები. ერვი სიტყვით, ფოთი წააგავს პირველ-ხარისხოვან ბოლახს. აქ სდულს მუშაობა, აქ სდულს სიცოცხლე. „ნიკოლაძემ დაღუპა ფოთიო; გაიძახიან ჩემი მტრები. რამდენად დაღუპულია ფოთი, თვითონ ხედავ შენის თვალით. ექვს მილიონამდის დაჯდა ეს ნავთსადგური, ჯერ კიდევ დაუმთავრებელია. კიდევ საჭიროა 2-3 მილიონი. მაშინ 30 დიდი გემი თამამად გაიშლება და მოთავსდება პორტის ნაპირებზე და მიიღებს საქონელს. მაშინ ფოთი თავის პორტით ბევრად აჯობებს ბათუმს, დაედრება ადესას და თეოდოსიას. ეს მილიონები კი ხაზინას გამოვართვი, პეტერბურგიდან ჩამოვიტანე. აქ ფოთს ერთი გროშიც არ დაუხარჯავს. თვით ფოთს ამ ორი წლის წინად შევძინე წლიურად 30000 მანეთი საფუთო გადასახადის სახით, რითაც უნდა გავადიდოთ ელევატორი და დავფართოო ყოველივე სხვა ხარჯები. დღეს ქალაქის ფული დევს ხაზინაში 70000 მანეთამდი რომელსაც ამ დღეებში მივიღებთ ქალაქის საჭიროებისათვის. ქალაქს შესანიშნავი პორტი აუშენდა, სული ჩაედგა, საქონლის გატან-შემოტანის ბერკეტი აქეთ გადმოიხარა, ქალაქი წინ წავიდა, გზები და ხიდები გაუკეთდა, აუშენდა წყალსადენი, „კონკა“ და ელექტრონის განათება, მიეცა ყოველ-წლივ 300000

მანეთი, საფუთო გადასახადის სახით და ყოველივე ეს მოხდა ჩემის მეცადინეობით. ჩემი მტრები კი გაიძახიან ნიკოლაძემ დალუპა ფოთიო“, - დაამთავრა მან მწარე ღიმილით და მიეცა რაღაც ფიქრს...

ნასადილევს ჩემი სახელოვანი თანამგზავრი დამეთხოვა ორი საათით და შევიდა მოსასვენებლად თავის კოშკში.

უკვე 6 საათი სრულდებოდა, რომ მივახლოვდი ნიკოლაძის ბინას. მზე კიდევ ჩასულიყო და რაღაც საოცნებო ყვითელი ფერით შეეღება ცის გუმბათი. ჩემს წინ ლაპლაპებდა ფართოდ გაშლილი რიონი, ვით გამდნარი ხალასი ოქრო და ეს მშვენიერი მდინარე მწვანე სამოსით თუ ტურფა ხეებით გარემოცული წააგავდა მძინარ ქალწულს, რომლის უმანკო სახეზე აფრქვევენ ნაზოვან ღიმილს საოცნებო სიზმრები. მზი-ბლავდა მიტაცებდა თავისკენ ეს ფეერული სანახაობა, მიღვიძებდა გულში ჩემი ყრმობის სიზმარეთის ხანას. გულს გაქონდა საამო ფანცქალი. ამ დროს დამვიწყებოდა ყველაფერი, შეგტრფოდი მხოლოდ ამ ბუნების სიდიადეს და მშვენიერებას...

ოჰ, მშვენიერი ხარ საქართველოს ბუნებავ, რომ ხალხიც შესაფერი გაყავდეს! გავიფიქრე გულში და მივბრუნდი კოშკისკენ. ელექტროს სინათლეზე სარკმელთან დავინახე ბ. ნიკო, გაღუშლია წიგნები და ჩაღრმავებულია. ვინ იცის რაზედ ფიქრობდა იმ დროს მისი მაღალი გონება, რა ახალ პროექტს ეაღერებოდა მისი შემოქმედი ნიჭი! დაბლიდან შევტრფოდი ამ იშვიათ მოხუცს, მის მოღუშულ წარბებს, მის ჩაფიქრებულ ჭკვიანურ სახეს და ვამბობდი ჩუმად: ნეტა იმ ქალაქს, რომელსაც ჰყავს შენისთანა მესვეური შენისთანა მზრუნველი და მოურავი! სახელოვანო ნიკო, შენ ხარ ახალი ტიპის ადამიანი, ევროპელი ქართველი და ის პირველი მერცხალი, რომელიც მეტად ადრე მოვევლინა შენს ბედ-კრულ სამშობლოს. შენ გტანჯავს ზამთრის სუსხი, მაგრამ შენ წინამორბედი ხარ გაზაფხულის, ახალი ხანისა, იმ მომქმედ ნიჭიერ ახალგაზრდობის რომელიც ევროპა-ამერიკის სამეცნიერო ცოდნით და ტექნიკით შეიარაღებულნი მოვევლინებიან ჩვენს სამშობლოს და საერთო ძალ-ღონით შეებრძოლებიან ძველს დახვასებულ რუტინას, მონურ სულს, ჩინოფნიკურს აპატიას და მედგრად დაატრიალებენ ახალი ცხოვრების ჩარხს, ელექტრონის საშუალებით შექმნიან ჩვენში ახალ მრეწველობას და მეურნეობას, გააძლიერებენ კომერციას, ააყვავებენ ახალ კულტურას და მით მიაღწევენ ქართველ ერს თავის სასურველ მიზანს, იმ სანეტარო წალკოტს და იმ ღიღებულ მზეს, ურომლისოდაც „ია ხმების,

ვარდი ჭკნების!“-

ბატონებო! კმარა ოცნება! კმარა მეტაფიზიკა და აკადემიური მსჯელობა! კმარა იზმები და ბავშვური უტოპიები! დროა გაღვიძება და გამოფხიზლება! დროა სოციალიზმის ბურანიდან გამოსვლა! დროა შევიგნოთ სინამდვილე და ვაწარმოვოთ რეალური პოლიტიკა! დროა შევიგნოთ ჩვენი ერის ტკივილები და ვიმოქმედოთ თანხმობით და შეგნებულად. ჩვენი ხსნა ცოდნაშია. ჩვენი ერის მომავალი ბედნიერება ტექნიკა-ინდუსტრიის შეძენასა და განვითარებაშია... ნაკლები ლაპარაკი, მეტი საქმე, მეტი მუშაობა-მოქმედება! აი რა უნდა იყოს ჩვენი დევიზი, თუ კი გვსურს ვიხსნათ თავი დალუპვისაგან.

რიონელი,
(სიმონ ქვარიანი), „კლდე“ №33, 1913წ.

დანართი №7¹⁷⁵

1914 წელს ფოთში გავრცელდა საარჩევნო-საავტარიო ფურცელი (დაცულია ნ. ნიკოლაძის ფონდი №48-118). დოკუმენტი მხნარსობრივად ორ ნაწილად იყოფა. პირველ ნაწილში საუბარია იმის შესახებ, თუ რა გააკეთა ნიკო ნიკოლაძემ ფოთში:

1. წყალდიდობისაგან აკლუბულ ფოთს უღმობელ სტიქიისაგან შევლა ესაჭიროებოდა, ამისათვის ქალაქის ორგანოები ვეზირი (დამბა) შემოავლო და ქალა წყალი ისე თავისუფლად ვერ დასეირნობს ქუჩებში, როგორც წინათ.
2. შავს ვარსკვლავზე დაბადებულ პირტი მკვდრითი აღდგენას ლაშობდა გააცოცხლა ნაესადგურის განახლებით. ფოთსა და საქართველოს დიდი სარგებლობა მოუტანა. ევროპა დაგვიასლოვა, აღებ-მიცემობა გააძლიერა.
3. გადაჭიმა სამი ხიდი, რომელთაგან ორი ქალაქსა და დიდ კუნძულს პორტთან აერთებს და მესამე, ფოთელების მასაზრდოებელ გურიასთან.
4. ახალი ხიდების აგებით გააუქმა მდინარე მალთაყვაზე და რიონზე ნაგებით გადასაყენ-გადმოსაყენი უზომო გადასახადი გაჭირვებულ ხალხის შემავიწროებელი.
5. მოსპო ძველ რკინის ხიდზე დაწესებული ბაჟი.
6. ააშენა ელექტრონი სადგური, რომელიც პორტსა და ქალაქს ანათებს.

7. გააბა ტელეფონის ქსელი, რომლის ბოძები თავ-მოართულ კვლევ პატარძალივით ქუჩებს ამშვენებს.
8. გააკეთა ნაცვლად დახვესებულ სამოქალაქო და სახელოსნო სასწავლებლების ხის სახლებისა ლამაზი აგურის 2-სართულიანი შენობები, რომელსაც მხარს უმშვენებენ ახლად დაარსებულნი ქალების და ვაჟების გიმნაზიის ქვის შენობები და სხვა სკოლები.
9. უხერხულ ადგილას მოთავსებული საეაჭრო მოედანი გადაიტანა მოხერხებულ ბინაზე, სადაც გაშენებულია დახურული ბაზარი (крытый рынок) და სასწორი. აქვე გაკეთებული ოთხი ქვის დუქანი და სხვა.
10. მოაწყო სასაკლავო (Бойня) და ორი წყლის ამოსაღები გენებიკის სიტემის, რომელიც მცხოვრებლებს სუფთა წყალს აწვდის.
11. განაახლა ქალაქის კოშკი და მის გვერდით აღმართა უზარმაზარი ეკლესია ბიზანტიურ სტილზე, რომელიც თავის აგებულებით იპყრობს მნახველთა ყურადღებას.
12. მოუპოვა სამეურნალოს და პოლიციას საკუთარი ბინა.
13. მოაწყო ცხენის რკინის გზის ლიანდაგი.
14. ნაქსადგურში მიმავალი ქუჩების მოკირწვლა და სხვა გზატკეცილების გვაცანა თუ ძველად ოცნებაში არსებობდა, დღეს სინამდვილედ გახდა.
15. ქალაქის განაპირა ადგილების (წოჩხატის აგარაქის) შექენა ბანკიდან.
16. საქონლის საწყობების გამართვა პორტში და ელევატორი.
17. 1/2 კაპ. საფუთო გადასახადის დაარსებას ისეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს ქალაქის ფინანსებისათვის, რომ მისი წყალობით სულდგმულობს ადგილობრივი კულტურული დაწესებულებანი და სხვა.“

ნიკო ნიკოლაძეს ახლო მომავალში განზრახული ჰქონია:

- „1. არხით შეერთება რიონის პორტთან.
2. რკინიგზის საქონელზე ბაჟის დადება - ქალაქის სასარგებლოდ.
3. საეადმყოფოს დაარსება.
4. ქალაქის საზოგადო ბანკის დაარსება.
5. სამასწავლებლო ინსტიტუტის დაარსება.
6. სამასწავლებლო სემინარიის.
7. სამეურნეო და საოჯახო სკოლის.
8. გემების გაემყვან-შემომყვანი ბუქსირიანი ორთქმავლის შექენა.
9. პორტის შიდა აუზის შეერთება მდინარე კაპარჭინასთან, სუჟასთან და ხობის წყალთან არხების გაყვანით.
10. რიონის მომზადება შავი და აზოვის ზღვის გემების სადგომით ზამთარში.
11. წყალვარდილების ხმარება ელექტრონის საშოვრათ პორტის და ქალაქის სანაათად და მანქანების საძოვრათ.

ჰყონდიდელი ეპისკოპოს გიორგის (ალადაშვილი) წერილი
კათალიკოს-პატრიარქ ლეონიდესადმი (ოქროპირიძე)

+

თქვენ უნებეს-ბა, უნებარესო შეყუთო!

ცხოვრების უწყვეტობა იმე გამოძახება და სასწრაფოა
ბას მომყა რომ ბუყსიღვან ვუთარ გამოწვევად და სინა
ვილისათვის შიშით პირში ვუთარ შეხებენია.

უთოი წინადაც ჩვენი ქვეყნის განსაკუთრებულ ყუთხეს წარმოყვე
ღ, ახლო წარსულში კი ეს ქალაქი სყო მოსწყა სამშობლოს. ამ
ყბერყუბება ყველამე შეცარ განვიყრით ჩვენ, სამღვდელთ პირნი.

ბოლო წოის განძავლობაში ვერ მოხერხდა სიუბარქიო ქვეყნის
შერგენა, ამის იძუდი არც ახლო მომავალში მაქვს, არცაა საჭ
მეოი და სასმელი აქ არ არის და თუ იშოვება ძნელად და შეცარ
ძვირად. არც ბიზნესი, სასწყუმლობი და მცხოვრებთა ბიზნესი და
ვებყლითა მოსწყლობად.

ბათყმისკენ მიმავალი ქალების გზა ჩვენგან იყო დაიყუეს ჩემი
ბინა, შევინახე ჩემი როგორც იყო მარტო ერთი /მასპინძელი
ოთახი. ცუდი საპოით ერთი ნახილი მოსწყობი პოირება სკვლოდ
ქნდა ბემა „ეცაქი“ ყჭირავს ადვილობაში გარნიზონის შყბს
რომელიც, როგორც ეცყობა, სამყობო აქ სასოება. ვნი
ვარ ჩემ ოთახში მომეცუბყო ნახილად კარჩაყეცილი. რაც გ
ელსიში გავდივარ ვცოებ სილმე ვისმე ოთახში.

ჭარის შემოსვლის წინაღობაში გატყაყა წარყუობილის მიეროი
შემადგენლობა სკანარქი თუარ, მათ პიბაბა ჩემმა ჯადიდილმა

მეგობრობას, საჯარო ვსენობა ახალი მიმავალი / ანალო-
გის შემდეგ / მან ჩამოვიდა რომ თქვენი შემთხვევით დასწე-
ვით სამე ვაჟად იყო. ზაფხულში მაინც ყნოს დავაწე და მა-
ღან ვმართო. აქედ ვერსად ვერ ვაქტავ ზაფხულში ცხოვრე-
ბას დევნადად წინაშე. ამდომ ვთხოვთ, ყრუყრუა მუ-
ყო, მან ჩამოვლონ ნება ენათი თვისი ვადით თქვენ მიმართ
ვმართო და მაინაშთის თვის ენაქის ვაწე ვაქტავთ
ნებას მეაწე ან თქვენვე მიმართ, ან მიმართვით ნაბე-
ნინა შე. მან ჩამოვლონ წესები ყნოსადნო დევ. მან
ლომდროს, რომდროს ვაწე ვაწე მან მიმართ.

დავთოთ თქვენი ყნოსადნო ყნოსადნო
ლო, ვითავე, მიმართვით ვაწე
მიმართვით.

21 მაისი 1921 წ. № 55
ფოთი.

* მასალა მოგვანოდა ქუთაისის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის
მიძინების სახელობის (ბაგრატის) ტაძრის დეკანოზმა ზინობ ჟვანიამ.

... ა. ბ. ...
შესუბნი - ბიბულია ამბობს: ცალს ემინდუნს თავის ქმარს, და
თავს ქანდა ქმნიდა მონად.

შეკითხვა - იყო ქრისტე მუდამ
ისეთი ქრისტე რატიონი აქის ბაბლიანი არ ყოფილა არამედ
სამიერსა ჯერის გამიგონებელი.

სიბუყის განმედილი ამბობს - ჯერაგას ამბობს ქადაგადი არსიანად
თავისი სიბუყადი, რომ აქამდე ეს სიბუყადებოდა და სხვადა
შეყვავდა სეფელიანი, საბუჯოა ხელისუფლება ეს გასაქმისა
გადამკეთა და ამის მოხარული არა იქნეს ყოველი შეგებ-
ადამიანი.

ჩინი - ამათი სიბუყადი არსიანი, რომ ემინდუნს თავისი
ივლიდან და მისი სიბუყადი მისი სიბუყადი საბუჯოა არსიანი
ბისაფრის, მიწიდან მისი სიბუყადი იმადი დამიგონებელი არა
უბოძლავს მისი სიბუყადი, რომ ემინდუნს მისი სიბუყადი
კონტრარაქტის ბიბული და ეს არაა ბიბული, ბიბული
ესა მისიანი და გადაქცევა იმადიანი ბიბულიანი უბიბული
ბიბულიანი ბიბულიანი.

ბიბულიანი ბიბულიანი, რომ ბიბული გადაქცევა იქნას
იქნას ბიბულიანი ბიბულიანი და ემინდუნს ბიბულიანი გა-
მინდუნს ბიბულიანი ბიბულიანი.

საბუჯო სიბუყადი საბუჯადი გადაქცევა განმედილი
რომ არ გვირდა ბიბული, არ გვირდა ეს ემინდუნს საბუჯ ბი-
ბული კონტრარაქტის, ბიბულიანი საბუჯოა კონტრარაქტის ბიბული
სიბუყადი რომელი ბიბული და განმედილიანი ბიბული რომ აქ
ბიბულიანი ბიბულიანი რომელი ბიბულიანი ბიბულიანი
რომ ბიბულიანი ბიბულიანი, ბიბულიანი ბიბულიანი ბიბულიანი
ბიბულიანი ბიბულიანი ბიბულიანი ბიბულიანი.

உவவ உந் து:

საკავშირეო უკუკავშირის საკვები საშუალებები იქნება და გადამ-
ცემის ინტენსივობის გაზრდა, რადგან უკუკავშირის კი გადამცემის
ქვეშა და უკუკავშირის (რადიო-ტელევიზიის) ან უკუკავშირის.

၆	၈	၀	၆	:	၀	၆	၅	၆
---	---	---	---	---	---	---	---	---

2.8. ქრისტიანული უმცირესობის უფლებების დაცვის

୧ ୦ ୨ ୯ ୪ ୩ | ୬ ୭ | ୫ :

2. ბიუჯეტში აღნიშნულ იქნა ბ შერეობილი ანგარიშები:

ქ. ზ. ნენიძე გვთხოვა

ს. შ. ბ. ქაჩუაძის ნაშრომები

3. గొర్రెకొట్టా పాశులు

4.2. **အကျဉ်းချုပ် မူဝါဒ**

5. పాఠశాలలో ఉన్నది

မိမိ၏ အသံကို ကြားရသည်။

1. Գլխի շրջան

2. សាសនា ពង្រីក ឬ បង្កើន ចំណេះ

၁၂၆၈ ခု ခုနစ် ခုနစ်

မာဠိယသတ်စာအုပ်: ၁၂၊ ပုဒ် ၁၄၇

[illegible]

Воплощения при Логинском Горсовета, состоявшегося 20 декабря 1932 года.

Присутствовали: Прогорский А. П., Пачулия,

Односторонний секретарь: Юркова КН/6/-Меланил

Зав. Ком. Орд. - тов. Ценгурин

Зав. Техн. Отд. - тов. И. Чочуа

Зав.Сог.Стд.-тов. Южная

Городской интонар-тов. Ломия

Плановая комиссия тов. Милорава

Второй. Коллект. - тов. Лаганидзе

Стн. секретарь порт-комитета КТ/С/Т. Мещеряков

Представитель райкомхоза т. Волквандо

От колхидска-иберийска, Нодия и Рития

Управління Порто 7. Сприймачи

и споделил пригласението:

Профессор-киножур - Кальгин

ИЗКОНОР. - ГОРСТЯНСКОВ

СЛУЖБА:

Доклад тов. Пачулия по вопросу об использовании свинного собора
ского собора для культурно-просветительной цели и содействия
профессора-инженера Калдыки о возможности приспособления здания
этого собора под рабочий театр.

В прошлом много рисовальщиков. Чистяков, Пахулин, Гаврилов, Чочуа, Подия и Тор-Оганов. -

По мнению вышесказанного на совещании Профессор Колыгин дал
исчерпывающий раз-яснения:-

700-2400-2400

в/д-докладчик профессор - Ахмедов о работе в этом отношении

быстро Городского собора под рабочим театром особая
принять к исполнению.

б/-Поручить профессору-Кальгин составление эскизных
общих проектов технической сметы на переустройство и по-
сещение здания бывшего собора под театр, с тем расчетом
материалы эти были готовы обязательно к 1-му марта 1933.

г/-Поручить заведывающему Коммунальным Устройством
Чантурия заключить договор с профессором-Кальгин на испол-
нение работ по составлению эскизных и рабочих проектов и
технической сметы.

д/-Предложить Заведывающему Коммунальным Устройством
Чантурия изыскать средства, для нужд выполнения означенных
работ, в сумме пятнадцать тысяч рублей/15.000 руб./.-

Председатель: Ив. Пачулия/

Секретарь: Ал. Чочия.

подлинным

в о р н о:

Секретарь: Пачулия

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. I, თბ. 1979, გვ. 215.
2. გეორგიკა, ტ. III, თბ. 1936, გვ. 98-123.
3. იქვე გვ. 13.
4. ჟამთააღმწერელი, ასწლოვანი მემკვიდრე თბ. 1987, გვ. 50.
5. წმინდანთა ცხოვრება, თბ. 1991, გვ. 228.
6. ფოთის ეპარქია, საეკლესიო კალენდარი, 2000. ქ. ფოთი, გვ. 33.
7. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ. 1955, გვ. 38.
8. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ. 1996, გვ. 41.
9. თ. ბერაძე, გ. ჩიტიან, მცირეოდენი ცნობები პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატის შესახებ, „ფოთის ეპარქიის ქრონიკა“, 2001 წელი, №8.
10. მ. პაპაშვილი. საქართველო-რომის ურთიერთობა, თბ. 1995, გვ. 56.
11. ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე, თბ. 1994, გვ. 130-131.
12. ვ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბ. 1991, გვ. 121.
13. გეორგიკა, ტ. I, თბ. 1961, გვ. 3.
14. ო. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, თბ. 1966, გვ. 66.
15. ს. გორგაძე, საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი, „მოამბე“, 1905, №3.
16. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში, თბ. 1964, გვ. 129.
17. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 11.
18. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1990. გვ. 7.
19. ო. ლორთქიფანიძე, ვაჭრობა შავ ზღვაზე - „აბრეშუმის გზის“ ისტორიული წანამძღვარი, „ძიებანი“, თბ. 1999, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის კვლევის ცენტრის ჟურნალი; ვ. გოილაძე - აბრეშუმის დიდი სავაჭრო გზა და საქართველო, თბ. 1997.
20. გეორგიკა, ტ. II, თბ. 1934, გვ. 4.
21. ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, თბ. 86, გვ. 82.
22. Б. А. Куфтин, Материалы археологии колхиды, Т. I, Тб. 1949, гв. 143-144.

23. ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, გვ. 62.
24. ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, თბ. 1961, გვ. 39.
25. დონ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ. 1991, გვ. 160-161.
26. ი. სურგულაძე, ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა, თბ. 1986, გვ. 73.
27. რ. სირაძე, სახისმეტყველება, თბ. 1982, გვ. 76.
28. არქიმანდრიტი რაფაელი, საუბრები მართლმადიდებლობაზე, ნაწ. II, თბ. 1997, გვ. 74.
29. შატბერდის კრებული, თბ. 1979, გვ. 175.
30. წმ. ილია მართალი, ქადაგებანი, სიტყვანი, მოძღვრებანი, თბ. 2000, გვ. 30.
31. ზ. კუტალიშვილი, ნაოსნობა საქართველოში, თბ. 1987, გვ. 250.
32. ქვ. ჩხატარაიშვილი, თეთროსანი და თეთროსნის დავითნი, საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, კრებული, V თბ. 1986, გვ. 102-112.
33. ხობის მონასტერი, ხობი-თბილისი, 2000, გვ. 26.
34. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. V, თბ. 1980, გვ. 190.
35. გეორგიკა, ტ. II, გვ. 223.
36. იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, შედგენილი მღვდელ პოლიევქტოს კარბელაშვილის მიერ, თბ. 1900; მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, გვ. 42.
37. იოვანე საბანისძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტისა ჰაბოისი, ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ. 1978, გვ. 61.
38. გეორგიკა, ტ. IV, ნაწ. II, თბ. 1952, გვ. 184-185.
39. თ. ბერაძე, გ. ჩიტაია, მცირეოდენი...
40. დიდი სჯულის კანონი, თბ. 1975, გვ. 407.
41. ეპისტოლეთა წიგნი, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ, თბ. 1968, გვ. 173.
42. ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973, გვ. 790.
43. თ. ბერაძე, გ. ჩიტაია, მცირეოდენი...
44. ალექსი იველიევის 1650-1655 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, თბ. 1969, გვ. 140.
45. თ. საყვარელიძე, XI-XIX საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობა, ნაკვ. I, XIV-XVI საუკუნეები, თბ. 1987, გვ. 155.
46. ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, 1947.

47. გ. გამყრელიძე, კოლხოლოგიური ნარკვევები, თბ. 2001, გვ. 81-87.
48. ბ. ღიასამიძე, ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში, I-X საუკუნეები, ბათუმი 2001, გვ. 63.
49. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ. 1978, გვ. 310.
50. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემდგომში ქცსა), ფონდი 21, საქმე №1190, ფურცელი 4.
51. ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ. II, გვ. 544.
52. ფოთის გიორგი ჩიტაიას სახელობის კოლხური კულტურისა და ქალაქის მუზეუმი (შემდგომში ფოთის მუზეუმი), მასალები ფოთის აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ ეკლესიების დაკეთვის შესახებ, 1923 წ., ფურცელი 11.
53. ფოთის საქალაქო არქივი (შემდგომში ფსა), ფონდი 37, არქ. №80, საქმე 330, ფ. 278.
54. საპატრიარქოს არქივი, საქმე №243, ფ. 25.
55. „მწყემსი“, 1885 წ. №5.
 ქცსა. ფონდი 120, არქივის №367, ფ. 11.
 ქცსა. ფონდი 120, არქივის №367, ფ. 1.
56. ს. გუბელიძე, ფოთის საქალაქო თვითმმართველობა 1882-1917 წლებში, ფოთი 2001 წელი, გვ. 31.
57. „ივერია“, 1901 წელი, №251, „მოამბე“, 1901 წელი, 11 ნოემბერი.
58. ფსა. ფონდი 37, არქ. №80, საქმე 330, ფ. 55.
59. ფსა. ფონდი 37, არქ. №80, საქმე 330, ფ. 270.
60. ფსა. ფონდი 37, საქმე №720, ფ. 63.
61. ფსა. ფონდი 37, არქ. №80, საქმე 330, ფ. 278.
62. ფსა. ფონდი 37, საქმე №506, ფ. 37.
63. გ. გრიგოლია, ძველი სამეგრელოს ერთი ტოპონიმიკური სახელის განმარტებისათვის, საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული კრებული, ტ. II, თბ. 1964, გვ. 107.
64. ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, ტ. II, თბ. 1991, გვ. 562-563.
65. ქცსა. ფონდი 120, საქმე 181, ფ. 1.
66. იქვე, ფ. 8.
67. „ჩერნომორსკი ვესტნიკი“, 1904 წელი, №286.
68. ფსა. ფონდი 37, არქ. №506, ფ. 37.
69. საპატრიარქოს არქივი, საქმე №1696, ფ. 1

70. ფსა. ფონდი 37, საქმე №506, ფ. 37 არქ №80, საქმე 330, ფ. 265.
71. ფსა. ფონდი 37, არქ. №80, საქმე 330, ფ. 268.
72. ფსა. ფონდი 37, საქმე 506, ფ. 37.
73. საპატრიარქოს არქივი, საქმე №243, ფ. 13.
74. ფოთის ეპარქია, საეკლესიო კალენდარი 2000 წელი, ქ. ფოთი, გვ. 85.
75. კ. ბოროზდინი, სამეცნიერო კრებული, თბ. 1934, გვ. 313.
76. კ. ანთაძე, საქართველოს სოციალურობა XIX საუკუნეში, თბ. 1973; მ. პაჭკორია, ფოთის წარსულიდან, თბ. 1987.
77. აქტები, ტ. XII, ნაწ. I, გვ. 488.
78. ქცსა. ფონდი 120, არქ. №367, ფ. 42.
79. ქცსა. ფონდი 120, არქ. №367, ფ. 1.
80. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ. 1991, გვ. 149.
81. დიდი სჯულის კანონი, თბ. 1975, გვ. 542.
82. ქცსა. ფონდი 120, №367, ფ. 41.
83. ქცსა. ფონდი 120, №367, ფ. 46.
84. ფოთის მუზეუმის არქივი, ქალაქის საბჭოს 1904 წლის 12 მარტის სხდომის ოქმი.
85. იქვე, 1904 წლის 6 ივლისის სხდომის ოქმი.
86. ქცსა. ფონდი 120, საქმე №367, ფ. 142.
87. იქვე. ფ. 194.
88. იქვე. ფ. 264-267.
89. იქვე. ფ. 151.
90. ქცსა. ფონდი 120, №1732, ფ. 7.
91. იქვე. ფ. 50.
92. ნ. ნიკოლაძის ფონდი, №20-13.
93. იქვე. №20-13.
94. ქცსა. ფონდი 120, საქმე №367, ფ. 247.
95. სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, ნაწ. II, თბ. 1993.
96. გიორგი მცირე, ცხოვრება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა, ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ. 1978, გვ. 328.
97. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. III, თბ. 1982, გვ. 396.
98. ივ. სურგულაძე, ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები, თბ. 1984, გვ. 187.
99. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 393.
100. მიხ. რეხვიაშვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბ. 1982, გვ. 63.

101. „მგზნებარე კოლხიდელი“, 1937 წელი, 2 ნომბერი.
102. ფსა. ფონდი 37, საქმე №506, ფ. 27.
103. გ. როგავა, როგორ ებრძოდნენ რელიგიასა და ეკლესიას საქართველოში, თბ. 1994, გვ. 11.
104. ს. ვარდოსანიძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია 1917-1927 წლებში, თბ. 2000, გვ. 4.
105. ვლასა მგელაძე, რუსეთის მობრუნება საქართველოში, პარიზი, 1936 წელი, გვ. 17.
106. თვენი, ქართველ წმიდანთა ცხოვრება, ზუგდიდი 1997, გვ. 85.
107. გ. როგავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 28.
108. „სამშობლო“, 1991 წელი, 25 თებერვალი.
109. „წითელი არმიელი“, 1924 წელი, №469.
110. „მებრძოლი უღმერთო“, 1932 წელი №2.
111. „მებრძოლი უღმერთო“, 1933 წელი, №13.
112. იქვე.
113. ზ. ჟვანია, საქართველოს კათალიკოს პატრიარქნი და მღვდელმთავარნი 1917 წლიდან, ქუთაისი 1994, გვ. 69; თვენი– გვ. 239.
114. ისააკ ჟვანია, მოწინავე სიტყვა, ზუგდიდი, 1931 წელი (მეგრულ ენაზე), გვ. 158.
115. ხობის მონასტერი, ხობი-თბილისი 2000, გვ. 32.
116. საპატრიარქოს არქივი, საქმე №8, ფ. 28.
117. ვლ. მგელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30-31.
118. საპატრიარქოს არქივი, საქმე №1700, ფ. 55.
119. ფსა. ფონდი 37, არქ. №80. საქმე №330, ფ. 127.
120. ფსა. იქვე ფ. 277.
121. „მწყემსი“, 1894 წელი, №21.
122. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ეპისკოპოს ალექსანდრე ოქროპირიძის ფონდი, №54, საქმე №16.
123. ს. ვარდოსანიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 9.
124. ზ. ჟვანია, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქნი– გვ. 97.
125. „საქართველო“, 1916 წელი, №136, სურათებიანი დამატება №25.
126. „ივერია“, 1896 წელი, №34.
127. „დროება“, 1910 წელი, IX, №34.
128. „ივერია“, 1899 წელი, №75.
129. ზ. ჟვანია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.
130. იქვე გვ. 72.

131. გ. ჩიტაია, ჩემი ცხოვრების გზებსა და ბილიკებზე, თბ. 1991, გვ. 13.
132. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ეპისკოპოს ალექსანდრე ოქროპირიძის ფონდი, №54, საქმე №93.
133. „მწყემსი“, 1894 წელი, №21.
134. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თედო ჟორდანიას ფონდი, №55, საქმე №491.
135. გ. როგავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 12.
136. ფსა. ფონდი 37, საარქივო №80, საქმე №330, ფ. 63-68.
137. „თემი“, 1914 წელი, №161.
138. ნიკო ნიკოლაძის ფონდი, №4-41.
139. ვ. დონაძე, ნიკო ნიკოლაძის სოციოლოგიური და ისტორიული შეხედულებები, თბ. 1987, გვ. 13.
140. „კოლხიდა“, 1912 წელი, №78.
141. დ. გამეზარდაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, თბ. 1983, გვ. 89.
142. „ივერია“, 1897 წელი, №248.
143. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ. 1955, გვ. 359.
144. „კლდე“, 1913 წელი, №33, გვ. 10.
145. ფოთის მუზეუმი, მასალები ფოთის აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ ეკლესიების დაკეტვის შესახებ, 1923 წელი, ფ. 18, 19, 26, 28, 29, 33.
146. ფსა. ფონდი №37, საარქივო №80, საქმე №330, ფ. 229.
147. ფსა. ფონდი №37, საქმე №506, ფ. 30.
148. იქვე. ფ. 13.
149. იქვე. ფ. 220.
150. დ. კვარაცხელია, გურია-სამეგრელოს ეპარქიის კათედრალური ტაძარი, „მესამე გზა“, 2001, გვ. 65.
151. „ჯვარი ვაზისა“, 1989 წელი, №4, გვ. 33-34.
152. მ. პაჭკორია, ფოთის წარსულიდან, თბ. 1967, გვ. 201; ქცსა. ფონდი 120, საქმე №2222.
153. ფსა. ფონდი 3, №49, ფ. 29.
154. იქვე. ფ. 27.
155. იქვე. ფ. 29.
156. იქვე. ფ. 115, 123.
157. ფსა. ფონდი 37, საქმე №506, ფ. 27.
158. იქვე. ფ. 7.
159. ფსა. ფონდი 37, არქივის №80, საქმე №330, ფ. 134.

1160. იქვე. ფ. 262.
1161. იქვე. ფ. 269.
162. „მწყემსი“, 1908 წელი, №10.
163. ა. მიქაუა, ფოთი (მოკლე ნარკვევი), თბ. 1963, გვ. 41.
164. ა. ვართაგაგა, როგორ ცხოვრობენ ფრესკები, თბ. 1991, გვ. 88.
165. ა. აბშილავა, მოვდივარ ფაზისიდან, თბ. 1984, გვ. 34-35.
166. ინტერვიუ ყოვლადუსამღვდელოეს ფოთის ეპისკოპოს გრიგოლთან, „საპატრიარქოს უწყებანი“, №8, 2002 წელი, 23-29 თებერვალი.
167. „ფოთის ეპარქიის ქრონიკა“, 2001 წელი, №9.
168. იგავნი სოლომონისნი, 2-13, ქართული ლექციონარის პარიზული ხელნაწერი, ტ. I, ნაწ. I, თბ. 1987, გვ. 219.
169. ბ. დიასამიძე, დასახ. ნაშრომი.
170. გეორგიკა, ტ. 4, 2, გვ. 184-185.
171. ქცსა. ფონდი 120, №367, ფ. 120.
172. იქვე. ფ. 147.
173. იქვე. ფ. 267.
174. „კლდე“, 1913 წ. 20 X, №33.
175. ნიკო ნიკოლაძის ფონდი, №41-118.
176. ფსა. ფონდი 37, №80, საქმე 330, ფ. 198.
177. საქართველოს სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ლეონიდე ოქროპორიძის ფონდი №1459, საქმე 44.
178. ფსა. ფონდი 37, №80, საქმე 330, ფ. 229.
179. ფსა. ფონდი 37, №506, ფ. 13.
180. იქვე. ფ. 30.
181. იქვე. ფ. 26.
182. იქვე. ფ. 7.
183. იქვე. ფ. 37.
184. ფსა. საქმე 627. ფ. 8.
185. ფსა. საქმე 720, ფ. 135.

ფოთის ეპარქიის გამომცემლობა

კომპიუტერული უზრუნველყოფა

ია ტულუში
ნანა მარბაძე
თამუნა მინდორაძე

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა

ია ლალუაშვილი

ტექსტში გამოყენებული ფოტოები დაცულია ფოთის ეპარქიის არქივში,
ფოთის მუზეუმსა და ნიკო ნიკოლაძის ფონდში.

გურია-სამეგრელოს ეპარქიის საკათედრო ტაძრის ასლი 1906-1933 წწ.
(დღეისათვის ტაძარში ჯერ კიდევ თეატრი ფუნქციონირებს).